

# בצרון

## ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורג'ם), צבי וולפסון, שמעון הלקין  
 חיים ליף — חבר המערכת  
 מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"ה (כרך ג') אלוול, תשכ"ד חוברת ז' (246)

### ה ת ו כ ן

- 165 אפרים שמואלי . . . . . המנהיגות היהודית בארה"ב
- 175 א. ר. מלאכי . . . . . מחזור כתב יד מן המאה הי"ד שהיה בידי שד"ל
- 181 מאיר זרחי . . . . . הרפתקה בעיר העתיקה (סיפור)
- 190 משה סתוי . . . . . סופרינו לאור המציאות וחוקי הטבע
- 194 אברהם ברודס . . . . . במהפך (שיר)
- 195 דב ירדן . . . . . פתרון שתומה במחברות עמנואל הרומי
- 196 מ. עובדיהו . . . . . יום ליום (רישומי הווי ממדינת ישראל)
- 199 י. עברי . . . . . מחודש לחודש



#### הערכות ודברי בקורת:

- 202 (א) "יד הלשון" ליצחק אבינרי . . . . . משה הנעמי
- 205 (ב) חכמי ישראל כרופאים . . . . . צבי רוזי
- 207 (ג) אמונה וקיום . . . . . ד"ר ג. חורגין
- 208 (ד) ואנחנו לא נושענו . . . . . יוסף נדבה

" בצרון "  
 1141 כרדוויי  
 ניו-יורק

#### סקירות ורשימות:

- 209 הרב מלאדי ומלחמת 1812 . . . . . ל. שפאל

# BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

*Twenty-Fifth Year of Publication*

---

Vol. L                      ELUL, 5724 (September, 1964)                      No. 7 (246)

---

## CONTENTS:

|                                                                                                            |                        |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-----|
| Jewish Leadership In the United States . . . . .                                                           | <i>E. Shmueli</i>      | 165 |
| A Fourteenth-Century Manuscript Mahzor . . . . .                                                           | <i>A. R. Malachi</i>   | 175 |
| Adventure In the Old City of Jerusalem (Story) <i>Meyer Zarchi</i>                                         |                        | 181 |
| Hebrew Classics Examined In Terms of<br>Nature and Realism . . . . .                                       | <i>Moshe Stavi</i>     | 190 |
| In Reflection (Poem) . . . . .                                                                             | <i>Abraham Broides</i> | 194 |
| An Obscure Point Elucidated in the " <i>Mahbarot</i><br><i>Immanuel of Rome</i> " (1260-c. 1328) . . . . . | <i>Dov Jarden</i>      | 195 |
| Sketches From Daily Life In Israel . . . . .                                                               | <i>M. Ovadyahu</i>     | 196 |
| The Month In Review . . . . .                                                                              | <i>Itzhak Ivry</i>     | 199 |

## EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

|                                                                                  |                   |     |
|----------------------------------------------------------------------------------|-------------------|-----|
| (a) Avineri's "Yad Halashon" . . . . .                                           | <i>M. Hanaami</i> | 202 |
| (b) Jewish Scholars As Physicians . . . . .                                      | <i>Zvi Rudy</i>   | 205 |
| (c) Judah Pilch's Study of Jewish Population . . . . .                           | <i>G. Churgin</i> | 207 |
| (d) David Wodubinsky's Psycho-Sociological<br>Studies of the Holocaust . . . . . | <i>J. Nedava</i>  | 208 |

## NOTES:

|                                                                |                   |     |
|----------------------------------------------------------------|-------------------|-----|
| The Rabbi of Liady and<br>the Napoleonic War of 1812 . . . . . | <i>Leo Shpall</i> | 209 |
|----------------------------------------------------------------|-------------------|-----|



**BITZARON**  
1141 Broadway  
NEW YORK  
MU 6-7680

# בַּצְרוֹן

נוסד עליידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

---

---

שנה כ"ה (כרך נ')      אלול, תשכ"ד      חוברת ז' (246)

---

---

## המנהיגות היהודית בארצות הברית

מאת אפרים שמואלי

במאמר הקודם\* בררנו מה היו פני המנהיגות היהודית בגלויות ומה היו דרכיה בימי פורענויות ובתקופות משבר. להלן נעמוד על תנאי פעולותיהם של המנהיגים היהודים בגלויות לפי משטרי המדינות, בקווים כוללים נשרטט את מצבם של יהודי ארצות הברית ואת דמות אידוגוניהם בימינו (בעיות הריבוי והאחידות, הייצוג והפונקציות) ונדון בטיבה של המנהיגות היהודית בארה"ב בימינו וטיפוסיה: האוליגרכים, "המנהיג החזק", בעלי הממון, המנהיגים מאחורי הפרגוד — הפקידים, המשרדנות האפורה והאלמונית שבאה תחת המנהיגות האישית. במאמר השלישי, האחרון על נושא זה, נציע תורה (או סברה) בדבר שלש תקופות במנהיגות היהודית בארה"ב משנות העשרים ועד ימינו, נעמוד על קלסתרה המיוחדת של כל תקופה, ובעיקר נרחיב את הדיבור על הזמן האחרון ועל צרכי המנהיגות שבו.

א. הכל לפי משטר המדינה

אינה דומה צורתה של המנהיגות היהודית בדורות הקודמים בקהילות ובוועדי הקהילות הארציים במשטר של שלטון עצמי, ולוא גם מוגבל, לזו של המנהיגות במדינת ישראל הריבונית, ואין שתיהן דומות לצורתה של המנהיגות

---

(\* ראה "בצרון", חוברת ד', ניסן, תשכ"ד.

בקיבוצים היהודיים בתפוצות שבימינו. דבר זה הוא מן המוסכמות שאינם צריכים ראייה. הכל הולך אחרי מסגרת השלטון הכללית, שבתוכה מתארגנים חיי הציבור היהודי. לפי סדריה של המדינה צורות האירגון והמנהיגות, סמכותם, היקף פעולותיהם וכוח פעולותיהם. כבר הבחינו היסטוריונים, שכך היה נוהגו של העולם היהודי בכל דורות הגלות, כגון שבארצות החליפות הערבית, שבהן השלטון היה רכזני ומלוכד, היה ממונה על היהודים ראש גלות אחד או נגיד אחד, ואילו בארצות הפיאודליות שבאירופה הנוצרית, נתפרדו שלטונות הקהילות לעצמם, קהילה קהילה ושלטונה, במקביל לשלטונות הנכרים. רש"י, למשל, היה סבור, שכוחו של כל בית דין יפה בעירו בלבד, ואין בית דין אחר יכול להתערב בפיסקי דיניו, בעיקר לא בעסקי נידוי וחרם אלא כל קהילה ברשות עצמה היא עומדת<sup>(1)</sup>.

דבר אחר באותו ענין: ברוב בקיאותו וחרפותו העלה ש"ז צייטלין, שבימי רבנו גרשום מאור הגולה עדיין היה כוחם של הפרנסים יפה לנדות ולהחרים, כלומר — להטיל את העונש הקשה ביותר על בני הקהילה כדי להסירם למשמעת השלטון העצמי, והחרם נקרא "חרם הקהל", ואילו בתשובות רש"י שוב אין הפרנסים נזכרים כל עיקר, אלא רק תלמידי חכמים שב"בית דין חשוב". הם בלבד המנדים והמחרמים. צייטלין למד מכאן בצדק, שרש"י ביקש לקפח את כוחה של המנהיגות החילונית בקהילה ולגדל את כוחם של הרבנים<sup>(2)</sup>. אבל הערה זו צריכה הסבר: על שום מה חלה תווזה זו בימי רש"י? העתק הסמכויות מתבאר יפה כשנותנים את הדעה, שבימיו, ובעיקר בימי תלמידיו ותלמידי תלמידיו, בעלי התוספות, נתמעט כוחם של השלטונות החילוניים בצרפת ובגרמניה לרגל מסעי הצלב ומלחמת האפיפיור בקיסרים ובמלכים ותביעותיה, ואין כאן אלא הקבלה מדויקת למאבק כולו על ה"אינבסטיטורה".

כללו של דבר: צורת המנהיגות היהודית הולכת אחר המשטר הכללי במדינה, חוקיו ומנהיגיו. אמנם בתחומיה של מסגרת זו פתוחה האפשרות לכוחות האומה לעצב את חייה ותרבותה לפי רצונם ותפיסתם. כאן, בתחומיה של מסגרת המשטר הכללי, נטוש המאבק בין המנהיגות הדתית והחילונית בקהילות ישראל ובין היסודות הדתיים והלאומיים שבתורת ישראל. בכל תקופה ותקופה מתגבש מעין איזון יסודות ומשקלות מיוחד לפי קלסתרה של תרבות התקופה, ולעולם אין היסוד הדתי בלי היסוד הלאומי. מאבק זה מטביע את חותמו לא מעט על דמותם של הציבור ומנהיגיו, ולעתים הוא גם פורץ הרחק אל מעבר למסגרתו של המשטר במדינה אחת. אבל בסופו של דבר מכריעה את הכף הרשות הנתונה מטעם המלכות. היא קובעת את סמכויות ההנהגה ואת אופני פעולותיה.

(1) "ושכתבתם עלי שאתיר את הנידוי, חלילה לי ליטול את השם ולעשותו בית דין חשוב. אם הייתי ביניכם הייתי נמנה עמכם בהתר, אבל מי אני ליטול לי השם במקומות אחרים לעשותו בית דין חשוב, שאין לך בית דין חשוב שלא יהא חשוב ממנו", תשובות חכמי צרפת ולותיר, כ"ז.

(2) עיין Solomon Zeitlin, *Religious and Secular Leadership*, Philadelphia, 1943, עמ' 36 וכו'.

### ב. דמותו של הקיבוץ היהודי בארצות הברית ואירגונו

הקיבוץ היהודי בארצות הברית מפולש לכל רוח חוקרת ולכל עין בוחנת, כמוהו כמדינת ישראל. אין דומה לו בתפוצות לחקר-עצמו ולניתוח עצמו. כיתיים של סוציולוגים, היסטוריונים ופסיכולוגים עומדים וחוקרים ובודקים את טיבו ואת דרכיו, והמון עתונאים ואנשי מעשה מפשפשים בכל מעשיו ותגובותיו ודורשים בהרהורי לבו. אין לך צד ובחינה בחייו, במעשיו ובמחשבותיו של קיבוץ זה, שלא נכתבו עליו תלים, וכל יום מוסיף והולך ניתוחים, בירורים וליבונוים. דומני שעדיין לא היה ציבור יהודי בעולם כולו, שהועמד כמותו בקרן אורה, או מוטב לומר — ברחבה של אורה ובשפע של אורה. כמה סיבות לכך, מהן חיצוניות, כגון צרכי מגביות, ומהן פנימיות, כגון מידת בטחונו העצמי של קיבוץ זה, ולא כאן המקום לעמוד עליהן. אף על פי כן, למרות שפעם השפעים של הבירורים והליבונוים, עדיין משתיירות כאן תמיהות על גבי תמיהות. כל גופו של קיבוץ זה עדיין הוא פליאה גדולה. פלא קיומנו המזהיר והקודר בגלויות הישנות נוסף כאן על פלא קיומם של יהודים במדינה דמוקרטית, המקנה זכויות ורווחה, וכל הלבטים והקרעים, ההישגים והכשלונות, שבחיי עמנו מתבלטים ביותר כאן, בחברה פתוחה וגמישה זו, שניתן להכריע בה הן לגידול ולפריחה והן לכמישה ולכלייה.

אף על פי שהטענה: „האחד בא לגור וישפוט שפוט“ היא טענת אנשי סדום, מצווה להיזהר בה ככל האפשר. על כן אשמיע להלן דברים, שכבר נתלכנו כראוי, ועל רובם באה הסכמת החוקרים. אבל מצד אחר כבר לימדנו אחד מחכמי ימי הבינים ש„ממידת הזהירות שלא להיזהר יתר על המידה“, ועל כן יבואו להלן גם כמה דברים השנויים במחלוקת, ויש בהם פנים לכאן ולכאן, הכל לפי ההערכה ולפי המעריך.

כל המחקרים מאשרים, שיהודי ארצות הברית נהפכו במשך שני הדורות האחרונים לקיבוץ של בני המעמד הבינוני, בעלי רכוש ובעלי מקצועות חפשיים, סוחרים ותעשיינים, ובנים מכל הסוגים, עוסקים בביטוח וקבלנים. תמעטו מאד הפועלים ובעלי המלאכה. רובו של קיבוץ זה — יושבי כרכים. קשה לקבוע בדיוק את מנינם של היהודים. לפי האומדן הוא עולה לכדי חמשה מיליון ומחצית עד ששה מיליון נפשות. בזמן האחרון אין לקיבוץ זה ריבוי ניכר, לא ריבוי על ידי המהגרים ולא על ידי ילודה. אין ספק שמשום כך בלבד עתיד כוחו להתמעט ביחסו לאוכלוסיה הכללית. בעוד שעכשיו עדיין מקובל, שהיהודים נחשבים עם הקיבוצים הדתיים הגדולים, כמין „שווה בשווה“, אף כי הם מיעוט לא גדול בערך: פרוטסטנטים, קתוליים ויהודים, קשה להגות, שחשיבותו תעמוד בעינה, אם מגמה דמוגרפית זו תימשך. נוספת על כך מכת נישואי התערובת, שהשנה נעשה לה פירסום גדול ביותר, היא רבה יותר ממה ששיערו קודם לכן. ט"ז זוגות ממאה בקרב בני הדור השלישי הם זוגות מעורבים, והפחת גלוי וברור ביותר כשנותנים את הדעת על העובדה, ששבעים למאה מן הנולדים בנישואי התערובת אינם גדלים כיהודים.

רוב המהגרים לשעבר הלכו לעולמם, ובניהם ובני בניהם הם הרוב המכריע

של הקיבוץ היהודי. הללו הם אמריקנים לכל דבר, בלשונם ובדעותיהם, בעבודתם ובתחביביהם, פרט לדתם ולתודעתם היהודית, שהם מזדהים רובם עם היהודים ומקבלים עליהם זיהות זו. הם קנו להם מעמד של כבוד ורווחה, ויש ביניהם שהגיעו למעלות של עשירות. רובם הניכי בתי ספר גבוהים. השכלתם היהודית בולטת בעוניה לעומת השכלתם הכללית, וקשישים שבהם ללימודים כלליים הם כדרדקאות ללימודי היהדות. קצת למעלה ממחציתו של הקיבוץ היהודי בארה"ב התחבר אל בתי הכנסיות של אחד משלושת הזרמים הראשיים. ההבדלים בין זרמים אלה הולך ומיטשטש ועל דרך החידוד אמרי אינשי, שהיהודי הבינוני כאן הוגה חיבה לאורתודוקסים, מתחבר אל בית כנסת של שמרנים ונוהג כריפורמיים. בכור ההיתוך האמריקני נתערבו לחלוטין התחומים בין עדות המוצא ובנם בן בנם של יוצאי גרמניה אינם ניכרים מבנם ובן בנם של יוצאי פולין ורוסיה. בני קיבוץ זה מעורבים בחיי המדינה ונטלים חלק פעיל ברוב עשייתה ויצירתה.

קיבוץ זה נתבע ונתון הרבה לצרכי צדקה. בזמן האחרון הוא משתף עצמו הרבה גם בצרכי הצדקה של בני המדינה הנכרים. דבר זה אתה למד מהכנסות המגביות המרכזיות של המוסדות היהודיים, שאינן עולות בעשר האחרון, למרות ירידת שער המטבע ולמרות הרווחים שנתרבו. גם מספר התורמים לקרנות היהודיים לא גדלו. יש המצליחים להתחמק, ויש המכרזים במפורש, שהם תורמים לצרכי צדקה כללית ולא יהודית.

הקיבוץ היהודי מאורגן לרצונו ולדעתו בבתי כנסיות, בהסתדרויות ואיגודים מכמה וכמה סוגים. לא נתקיים בו חלום "הקהילה האורגנית", כדוגמת הקהילות באירופה, אף כי ניסו כמה נסיונות, וגם היום אין הקול פוסק שיש לעמוד ולבנות כמותה. האירגונים קצתם חותכים זה את זה, קצתם חופפים זה את זה בשינויים קלים בלבד וקצתם שונים זה מזה לחלוטין, ומכיון שהם מרובים יש רושם של "אירגון יתר", היוצא לתהו ובוהו, להרבות במות ולספק תאוות מנהיגות. אבל באמת יש רק כמה אירגונים גדולים כל-ארציים, שקולם נשמע ברמה. בשעות אזעקה רבתי מתכנסים באי כוח רוב האירגונים — כ"ד היה מספרם בכינוס המחאה על מצבם של יהודי רוסיה בחודש ניסן השנה. אין מוסד אחד המייצג את כל יהודי ארה"ב, אף כי בשעת הצורך מפעילים "אירגון-גג", ששופרו הוא "נשיאות הנשיאים", כלומר — מיופי הכוח מטעם נשיאי כל האירגונים או רובם.

המתבונן בתהליכי ההתארגנות של חיי היהודים בארה"ב יבחין בשתי מגמות, המתבלטות והולכות יותר ויותר; אף כי שתי מגמות אלה נראות כסותרות זו את זו הן משלימות זו את זו ומוסברות זו מתוך זו. המגמה האחת היא ליכוד ארגונים כדי חטיבות גדולות, כגון זו של איגוד כל בתי הכנסיות במדינה, והמגמה השנייה היא פירוד גובר והולך בין החטיבות האלה עצמן, שכל אחת ואחת מהן מבקשת לעמוד כולה ברשות עצמה ולשלוח את ידיה בכל העיסוקים שבציבור מאורגן. חטיבות אלה הם גושים רבי-כוח, המתחרים זה בזה. מנינם חמשה-עשר לכל היותר. מאמצייהם של מ. מ. קפלן, נחום גולדמאן ואחרים להקים מוסד דמוקראטי כולל, המייצג את כל היהודים, למעט את ההתחרות שבין הארגונים הקיימים

אלו בתוהו לפי שעה. חוששים שמא לא יקום מוסד כזה אלא בדרך הכפייה. שאירגון אחד יגבר על חבריו ויטיל עליהם את מרותו. היהודים, כבני החברה האמריקנית, כולה — כך טוענים — דוגלים בריבוי ובשוני ודוחים אחידות ואוניפורמיות. מוסד אחד עלול לקפח את כוחם ולטשטש את קלסתרם של האירגונים הקיימים. זאת ועוד: כך טיבה של הדמוקרטיה ודרכיה, שהברירה בידי היחידים ואין אונס, ואם היחידים הקימו מה שהקימו ואירגנו מה שאירגנו, אין לבוא ולהטיל עליהם מוסד העתיד לבטל את מעשיהם שלא לרצונם. יש גם חשש גדול לקיטרוג בני המדינה, שיתארגן "הקול היהודי" לצרכי הבחירות, כשהיהודים יופיעו על הבמה הפוליטית כציבור מאורגן אירגון ראשי אחד. מה שאין עושים הקתוליים והפרוטסטנטים אינו נאה ליהודים לעשותו. אבל מה שאין המנהיגים עושים כדי ללכד ולחבר יחד את האירגונים עושים במידה מסוימת חברי האירגונים. כדרכם של בני המעמד הבינוני הם שייכים על פי רוב לכמה אירגונים בעת ובעונה אחת. הם מערבים את התחומים ואינם מבדילים, אוחזים בזה וגם מזה אינם מניחים ידים. אין השתייכות כפולה ומכופלת זו סימן יפה תמיד לריבוי רצון להשתתפות במעשי האירגונים, אבל תמיד הוא סימן יפה לכוחו של האירגון למשוך אליו חברים חדשים, ואפילו הם סבילים ולא פעילים. לשם כך מפתחים האירגונים את כוחות תעמולתם, מאמנים יודעי תרועה, הומים ומהמים, מפתים ומשכנעים, מפגינים ומכריזים, ורבה התכונה. אמנם בשנים האחרונות לא נתרבו הבמות החדשות, ומספר חבריהם של האירגונים הקיימים מתמעט והולך, אולי פרט לבתי הכנסיות ולאירגוני הנשים. בדרך כלל פחתה מאד ההתעניינות של הציבור הרחב בהתארגנות היהודית ובמוסדותיה, ועל כך עוד ידובר להלן. עיקר הכוח והמנוף שמחוץ לבתי הכנסיות נתון בידי הפדראציה של קרנות הצדקה.

### ג. טיבה של המנהיגות — סקירה כללית

הנהגה של ציבור דמוקרטי, בעיקר של ארגונים שקמו לרצונם ולדעתם, ואין עליהם מרות חוקים כופה, אלא הכל נעשה בהם על פי דעת החברים, היא, כמובן, תהליך מסובך ביותר. לא כל המגביהים לשבת על הבמה יאה להם כתר המנהיגות. רבים מן המאכלסים את במות הנשיאות ומן המשתתפים לבנות במות אלה הם בעלי בתים גוונים ומכובדים, שאין להם על פי רוב גם כל תביעה למנהיגות במשמע שהגדרנו אותו במאמר הקודם. דיים בכבוד שנותנים להם בזכות תרומותיהם. יש גם רודפי כבוד ורודפי ממון, תופסים כסאות למשפט ולהחלטה, שהציבור לא הושיבום עליהם, מין "מולכים בעצמם", בעיקר בארגונים שבהם ממעטים להצביע ולבחור בחירות דמוקרטיות.

יש מנהיגים מכל המינים: מבקשי טובת הנאה חומרית ומבקשי תגמולי הנפש" לספק צרכי הנאתם בחשיבות ובכבוד. על פי רוב אתה מוצא שבין אלה ואלה גדול מנינם של עורכי דין, סוחרים וקבלנים וסוכני ביטוח, הנוקקים לציבור בעסקיהם. יש שועלים קטנים, פיקחים לסגוד סגידה בעידנה לאריות שבחבורה, לאריות בעידנם. יש "שדין יהודאין", כביטוי של ר' יעקב יוסף מפולנאה, אלה "החכמים להרע", המתנשאים על העם והפוסעים על ראשיו, שמפניהם התיירא

יעקב אבינו כשהתפלל: „הצילני נא מיד אחי מיד עשו“). ומכיון שבמשטר דמוקראטי קל לעתים קרובות להחזיק בכסא ולשמור עליו יותר מבכל משטר אוטוריטארי, אתה מוצא תופסים מקומות בראש, במשך דור שלם ויותר, אם לתקן ואם לעקל ואם לעקלקלות.

אבל אלה הן מידות מצויות בכל הדורות ובכל קיבוצי בני אדם, כבר היו הדברים לעולמים, ואין כאן חידוש ואין צורך להרבות דיבורים על טיפוסים אלה של „מנהיגות“. כבר פסק ר' נחמן מברצלוב: „יש מנהיגים שנקראים בשם רבי, ולא די שאינם יכולים אפילו להנהיג את עצמם... ומכל שכן שאינם יכולים להנהיג את אחרים והם נוטלים גדולה לעצמם להנהיג העולם“ (שיחות מוהר"ן).

מנהיגים של ממש, כלומר — מכריעים על דעת הציבור ומביאים לידי הכרעות שהציבור מקיימן הם תמיד מעטים. כל שכן מנהיגים שדעתם נתונה לא לבחינה מצומצמת של חיי הציבור, או למקום מסוים בלבד, אלא למעמדו של העם כולו, ל„כלל ישראל“, ואפילו רק מבחינת הבמה שעליה הם עומדים. הטיפוס של מנהיג כלל-ישראלי נפתח בזמן החדש בדמותו המופלאה של משה מונטיפיורי ונתגבש והזוהר בהילת זוהר בדמות הרצל, זה „המדינאי היהודי“ בלא מדינה, כמו שנחרת בכרטיס הביקור שלו, והכוונה היתה: מדינאי ולא שתדלן, מדינאי המעמיד את בעיית כלל-ישראל על הבמה העולמית לצרכי הקמת מדינה יהודית לעתיד לבוא. על פי רוב מייצגים המנהיגים היהודים בארה"ב חלק של הציבור ואינטרסים מסויימים של חלק זה, את האירגונים שעמהם הם מזדהים. לעתים קרובות אתה מוצא אותם נבוכים בדעותיהם ומשובשים בהערכותיהם על היחס האמיתי שבין כוחם וכוח אירגונם לבין המעלות הטובות והתועלות האמיתיות של עצמם ושל אירגוניהם. ההפרש, ופעמים הקרע הזה בין הרגשת הכוח הכספי, החברתי והפוליטי שבידיהם לבין הרגשת האחריות אינו עולה על דעתם בבירור, ומה שנראה להם כעשייה לטובת הציבור כולו, לתועלתו ולרווחתו אינו אלא עשייה לטובת מוסדותיהם או אפילו לטובת עצמם ומקורביהם. לא מעט תביעות צדקניות של המבקשים ליטול שכר כפנחס אין להן על מה שתסמוכנה.

לעומת המבוססים במנהיגות אתה מוצא מלאי גדול של כשרונות מנהיגות שלא נוצל כל עיקר או כל צרכו. רבים מן המנהיגים בכוח, בכל שלב ודרגה של העשייה והיצירה, אינם „קראי מועד“; כשרונותיהם מונחים בקרן זווית, והם נידחים או פורשים מעצמם, מתאכזבים ומתאדשים. על פי רוב מאבד הציבור את כשרונותיהם להנהגה של אנשי רוח, של צעירים בעלי שאיפות, של בעלי דעות פוריות, חדשות, שלא הגיעו למעלות האמידות והעושר, ואין „כוחם אלא בניהם“ בלבד.

אבל אין ספק, שעם כל דברי התוכחה האלה, אסור להסית את הדעת מן העובדה הברורה, שאמנם כמו ליהודי אמריקה כמה וכמה מנהיגים דגולים בעלי



שיעור קומה, שכל ציבור היה מתפאר בהם. כמו נדיבי עם, מזכי הרבים, אנשים בעלי שאר רוח, שהקדישו את זמנם, את כספם ואת כשרונותיהם הגדולים לטובת הציבור. בכל אירגון ואירגון עדיין אתה מוצא כמותם, עובדים שקדנים ומסורים, טהורי לב ונקיי כפיים, שכל מגמת פניהם לתקן ולהועיל.

בשנים האחרונות חלו גם כמה שינויים לטובה בסלקציה של המנהיגים. בשנות העשרים, ואפילו בשנות השלושים, עדיין קיימת היתה הירארכיה של מנהיגים אוליגרכיים — במקביל לשלטון האוליגרכי בתחום הפוליטי, ובעיקר לבארונים בתחומי המשק, בחברה הכללית — ואותם מנהיגים, שהתבצרו במושביהם במשך שנים רבות האמינו, שאין להם תמורה ואי אפשר שתהיה להם תמורה. אלה היו אישים בעלי כוח והשפעה, בוטחים בעצמם ובהישגיהם. מעולם לא נבחרו או כמעט שלא נבחרו. הם נהגו מיראת הכבוד שהגו מההגרים מקרוב באו לסגולותיהם, למעמדם, להצלחתם בקרב הנכרים, לאמריקניות, שהם היו מייצגיה המובהקים. עכשיו שוב אין מקבלים מרותם של אוליגרכים. הכסאות מתחלפים ביתר מהירות, אף כי עדיין נשארים מוחזקים על ידי בני חוג לא גדול. זהו סימן מובהק להתערות בחיי המדינה, שגם הם שינו בינתים את פניהם בכיוון של דמוקראטיזציה רחבה יותר. גם החיזיון של „אירגון יתר“, שמרבים לגנותו, יש בו על כל פנים טובה גלויה זו, שהוא מרבה אפשרויות למנהיגות. התפקידים המתרבים והולכים תובעים התמסרות של בעלי כשרונות מרובים יותר. אבל אין גם להסיח את הדעת מן הקבע של הביורוקראטיזציה, הגוברת באירגונים היהודיים, והוא בא במקום הקבע של האוליגרכיה הישנה. על כך עוד ידובר להלן.

#### ד. טיפוסים של מנהיגות יהודית בארצות הברית

דמוקראטיזציה בבחירת מנהיגים ובהליכותיהם של המנהיגים עם הציבור אינה מונעת בהכרח עלייתם לגדולה של „אישים חזקים“ בעלי אופי אוטוריטארי. לעתים קרובות מגיעים הללו למשרותיהם הרמות בזכות אמצעים דמוקראטיים מובהקים, אבל מידות אופיים והתנהגותם סותרות את מיבנה הארגונים, שבראשם הועמדו. רבים מבין המנהיגים במדינת ישראל, למשל, נתונים בתוך סתירה זו. מידותיהם וכוחות נפשם שמדעת ושלא מדעת מתמרדים על המיבנה הדמוקראטי של המשטר. על כן אתה מוצא שלעתים מכחישים מעשיהם את האידיאולוגיה, שהם מנשאים ומרוממים אותה בפייהם. והוא הדין במדינות רבות אחרות. אבל בשעת הדחק, בשעה של פורענות, מקבל עליו הציבור ברצון „מנהיגות חזקה“ ואינו מדקדק עמה דקדוקי דמוקראטיה. שעה כזו התרגשה ובאה על יהודי העולם ועל יהודי אמריקה בתוכם בימי מלחמת העולם השנייה ובימי המאבק על הקמת מדינת ישראל.

זה מקרוב סיפר דוד בן גוריון על הנסיבות שבהן נטל לידי אבא הלל סילבר את הנהלת „ועד החירום“, הוא הוועד שתרם תרומה חשובה ביותר לייסוד המדינה. בן גוריון מפרסם מכתב, שכתב בואשינגטון בשמונה באפריל שנת 1942, אל משה שרתוק (שרת) בירושלים. והרי הקטע מלשון המכתב על הסיכסוכים

האישיים בתוך „ועד החירום“ של התנועה הציונית, שכמעט שיתקו כל פעולה ראוייה לשמה ולשעתה הקשה; על ידי מכתב זה אנו נכנסים לפנים מן הקלעים ושומעים על טיבם של מנהיגי הציונות בארה"ב בשנים אלה ואחריהן:

„העניינים כשהם לעצמם לגמרי אינם בסדר, לרגל היחסים האישיים בין כמה מנהיגים (שלמה גולדמן, סילבר, ליפסקי, סולד). אין עדיין קבוצת אנשים מרכזיים אחראית לפעולה. סילבר וש. גולדמן אינם משתתפים בוועד. סילבר מוכן לעמוד בראש הוועד ולהעתיק מושבו לשם כך לניו-יורק — הוא דר עכשיו בקליבלנד — אם הנהלת הפעולה תימסר כולה לידי, ואיש לא יתערב אלא אם יבוקש על ידו. יש לסילבר כמה תכונות חיוביות: תקיף בדעתו, גאה כיהודי, יודע עברית ומכיר הארץ יותר מכמה מנהיגים אחרים, אינו חושש ללויאליות כפולה. — ש. גולדמן מרנפש. סבור הוא שליפסקי, ויזו וסיעתם הכשילו אותו. בוועד החירום הוא רואה רק מכשיר להשתלטותו של ל. לאחר שהורחק מהנהלת Z.O.A. ל. הוא מצד אחד יופה רוח, ומנגנון חשוב בעיניו יותר מתוכו. מאידך גיסא — קשריו עם אנשי שלומו קובעים יחסו בכמה שאלות עיקריות. 'הדסה' חלק גדול של Z.O.A. מתייחסים אליו באי-אמון. ויזו — מבחינה אנושית הוא האדם היקר מכולם, וגם אהוב על כולם ומכובד בציבור הרחב. אולם הוא קרוע לגזרים — שקוע בקונגרס היהודי, בסמינר שלו, בבית הכנסת הרפורמי ובתריסר מוסדות שונים. מרוב טירדה וריבוי ישיבות וחיפוש אחרי אמצעים אלפני מטרות שונות — הוא עייף תמיד ויגע, ובלתי מסוגל להתרכז. גם כשדבר חיוני עומד על הפרק, לווינטל, הנשיא החדש של Z.O.A. מתאמץ להיות נשיא חרוץ; כאדם הוא נוח לבריות ורודף שלום. — נחום גולדמן היה יכול לעשות יותר ממה שהוא עושה, אילו (1) לא היה לאמריקנים תסביך אנטי-אירופי; (2) היתה גמישותו של נ.ג. מזוגה קצת יותר כובד. עכשיו הוא שקוע — יחד עם ויזו וליפסקי — בקונגרס היהודי.

„ובאופן זה אין למעשה חבר קבוע ואחראי בוועד החירום, והעניינים התרכזו ללא השגחה ופיקוח בידי מיודענו“.

הציבור נענה בהתלהבות ל„מנהיגות החזקה“ של אבא הלל סילבר, נתגייס לעזור ל„ועד החירום“ בכל כוחותיו ולא נח ולא שקט ממאמציו עד שהוקמה המדינה.

כלל גדול הוא: הצלחתם של המנהיגים תלויה בתנאי חייו של הציבור ובצרכיו, האמיתיים או המדומים, כלומר — בתנאים ובצרכים כמות שהציבור תופסם, על פי ההגדרות שהוא מגדיר את מצבו ואת הצורך והיכולת לתקנו. הערכת המנהיגים מוסיפה לא מעט להגדרת המרחק בין המצוי והראוי, ולעתים היא עצמה מגדירה את המרחק הזה. לפי תנאי המצב והצרכים ניכרים ההבדלים בכשרונות ההנהגה, שהציבור נזקק להם ובוחר בהם: אלו בעלי כשרונות הנהגה הוא דוחה ואלו הוא מקרב, אלו בעלי כשרונות הנהגה מצליחים להשליט בקרב

(4) דוד בן-גוריון, מלחמת הבריטים במעפילים, דבר, ערב פסח תשכ"ד (1964, 3, 27).

הציבור את ההתעניינות במיצרן זה שיש להם „למכור“, כלומר — בכשרונותיהם המובהקים. שהרי כבר ראינו במאמר הקודם שטיפוסי המנהיגים נבדלים זה מזה בטיב כשרונותיהם.

עת ל„מנהיגות חזקה“. אבל הימים עכשיו הם ימים כתיקונם, ימי רווחה וימי ביטחון יחסי. ואף כי האנטישמיות לא פסקה מלחלחל, ובחברה האמריקנית כבושה מידה מרובה של תוקפנות, המתפרצת מזמן לזמן בכמה וכמה צורות, ניכרת תקופת הארגועה. בציבור, שמעשי צדקה הם מרכז פעולותיו, אין תמיהה, שאיש העסקים הוא המכריע. משנעשה הציבור היהודי בארצות-הברית גורם מכריע בחיי העם היהודי כולו, הועמדו במרכז עשייתו מוסדות הצדקה. כוחו של הציבור היהודי הוזה, היה לתל שכל הפיות פונים אליו. ואמנם בכל שעת צורך אפשר היה לסמוך על עזרתו. מוסדות אלה סייעו לשיקום יהודי אירופה אחרי מלחמות העולם הראשונה והשנייה ועזרו לבנין ארץ ישראל, להקמת המדינה ולביצורה. מהם יצאו שליחים להצלה ולעזרה לכל קיבוץ יהודי נצרך, ואלה הביאו אוכל לרעבים, מלבוש לערומים וסמי רפואה לחולים, חיזקו ידים רפות והגנו על זכויות היהודים בכל מקום ומקום. אמריקה היתה העורף לחזית המלחמה שלנו בכל רחבי העולם, ולא מעט בזכות הצדקה היהודית ומוסדותיה. אין פלא שבעל העסקים המצליח תופס מקום בראש בהנהגת הציבור, בעיקר בימים „כתיקונם“, כאמור.

אמנם כבר ספדו הסופדים וכבר צחקו בעלי הצחוק על בורותם של אנשי העסקים, בהלכות היהדות ובתרבותה כולה, על גסות רוחם ועל קטנות תפיסתם. ואין ספק שיש הרבה מן המגוון והמרגיז בדיבוריהם ובהתנהגותם של „בעלי המאה“. לא מעט נדונו הללו ברותחים בספרות היהודית, הן בעברית הן באידיש והן באנגלית. מדינה „קפיטליסטית“ מולידה מטבעה פרדוכסים משונים, מגוחכים וגם מכאיבים ביותר, וכבר הלעיג על מדינה מסוג זה ר' נחמן מברצלב במעשה שלו „מבעל התפילה“ שהיה מחזר במדינות, שכל אחת ואחת מהן רואה את תכלית האדם בתאווה המיוחדת לא או במעלה המיוחדת לה, ולפי התאווה או לפי המעלה היא בוחרת במלכה. משהגיע בעל התפילה למדינת „עובדי הממון“, מצא שם, ש„הכל היה מתנהג אצלם כפי העשירות... כל סדר המעלות היה אצלם כפי הממון של כל אחד ואחד... ומי שיש לו כך וכך ממון הוא בדגל זה, ויש לו אותה המעלה פלונית — באותו דגל... וכן היה קצוב אצלם, כשיש לו כך וכך ממון הוא סתם בן אדם, ואם יש לו עוד פחות מזה הוא חיה או עוף וכיוצא... והיו להם אלוהות רבים, דהיינו לפי הממון... ותיקנו עבודות וקרבתות שיהיו מקריבים ומתפללים אל האלקים הנ"ל. גם היו מקריבין בני אדם והיו מקריבין את עצמם אל האלקות הנ"ל“.

סאטירה נאה זו תחילת הסאטירות היהודיות על המשטר הקפיטליסטי, ודברי תוכחת כיוצאים בה וקשים ממנה אפשר ליתן ענין למנהיגות הפלוטוקראטית, שנעשתה רווחת בקרב יהודי ארצות הברית. אבל בודאי אין לבטל לא את הצרכים ולא את המעשים החשובים, הנעשים בכוח מנהיגות זו, ואין לשכוח, שבדרך כלל

אין כיס ממון נפתח אלא אם כן נפתח קודם לכן כיס הלב. על פי רוב מתלווה למעשים הטובים גם הכוונה הטובה, ושניהם מכפרים עוונות רבים. כל העומדים ומוכיחים, שיש צורך במנהיגות הבקיאיה יותר בענייני היהדות, בתולדותיה ובתרבותה, ושבעלי הממון עלו כאן לגדולה יתירה, מתעלמים מן העובדה, שאנשי הרוח, סופרים, מלומדים ורבנים אינם כשרים למנהיגות מכוח בקיאותם בתרבות ישראל בלבד; יש צורך בתוספת כמה סגולות נכבדות. ועוד: בעלי הממון על פי רוב אינם תופסים את השורה הראשונה במנהיגות הכל-ארצית. בדין מעיר פיליפ מ. קלוצניק, שעוד זמן רב עתידים הללו לישוב בנשיאות כי הציבור צריך להם, ובוודאי לא פחות ממה שהם צריכים לציבור<sup>5</sup>.

מאחורי שורת המנהיגות צצו ועלו בדור האחרון השורות הצפופות של פקידי האירגונים והמוסדות. פקידים אלה נעשו "השאר שבעיסה" גם להגדיל ולהתפיה וגם לעכב. כבודם — פנימה, בחדרי עבודתם ובחדרי החדרים. הם המומחים לתעמולה, לגיוס הכספים וליחסי הציבור. ביניהם יש בעלי כשרונות מנהיגות מובהקים. אבל הם בוחרים את הצינעה. אמנם בכוח רעיונותיהם, אירגונם ותיכונם עושים אחרים, המנהיגים הרשמיים, בפרהסיה. הצדקה ומוסדותיה נעשו תורה מסובכת של כמה וכמה תהליכים ותהליכי תהליכים והם צדיכים מומחיות, רציונליזציה גמורה, יעילות, טכניקה מעולה. פקידים אלה הקימו את המנגנון. כלים מצויינים על פי רוב, ובזכותם הגיעו בתי הכנסיות, הקהילות והאירגונים הגדולים להישגים חומרניים ניכרים, שלא שוערו לפני דור אחד. על פי רוב הם גם מכוונים את דעות המנהיגים, ואפילו את הסלקציה של המנהיגים עצמה, על ידי חלוקה לוועדות ומינויים לוועדות וכיוצאים באלה מדרכי "המאניפולציה", שכולה רק משרדית לכאורה. וכך אתה מוצא בחיי הציבור היהודי המאורגן בארצות הברית בימינו יעילות בלא התלהבות, סדר ומישור והישגים גדולים, ולא דוקא הישגים סטאטיסטיים בלבד, בלא התערורות הרוח. באין מנהיגות של אישים דינאמיים ודרמאטיים, מוכרים לציבור, באה הפקידנות האלמונית, האפוריה, החשבנית והתועמלנית על פי השיטות החדשות ביותר במקום המנהיגות. על כוחו של המנגנון הזה עוד ידובר במאמר הבא, האחרון בסדרה זו. בו נתאר שלש תקופות בתולדות המנהיגות היהודית בארצות-הברית בארבעים השנים האחרונות ונעמוד בעיקר על ימינו ועל צרכיהם.

---

Philip M. Klutznick, No Easy Answers, New York 1961, (5)  
 עמ' 109 ועיין שם בכל הפרק המאלי.

# מחזור כתב-יד מן המאה הי"ד שהיה

## בידי שד"ל

מאת א. ר. מלאכי

במחלקה היהודית של הספרייה הציבורית בניו-יורק נמצאים שני מחזורים כתובים על קלף. אחד מהמאה הי"ד והשני מהמאה הט"ו, ושניהם ראויים לתיאור, כי יש בהם — ביחוד בראשון — כמה שינויים בפיוטים, וגם פיוטים שאינם במחזורים אחרים. זה של המאה הט"ו הוא בן שני כרכים, אחד לראש השנה ויום כיפור, ואחד לשלוש רגלים. תבניתו — 4° והכתיבה היא יפה מאד, מעשה ידי סופר אמן, הוא מחזור „כל-בו" וכולל גם מסכת אבות עם פירוש הרמב"ם; פיוטים ושירים מר' אברהם אבן עזרא ופייטנים אחרים, וגם הגדה של פסח עם ציורים. מלבד מסכת אבות עם פירוש הרמב"ם, כמעט כל החומר הוא מנוקד. הכתיבה היא, כאמור, אמנותית. דפים אחדים כתובים בידי סופר אחר. נראה שהמחזור נכתב לפי הזמנת בעל-בית עשיר. תיארתי פעם את המחזור הזה — יותר נכון, את ההגדה, במאמר „נדודי הספר העברי" (ב„הדואר", שנה ל"ב, גליונות ב', ג') — רשמי התערוכה שסודרה מטעם הנהלת המחלקה היהודית של הספרייה בשנת 1954.

אני מקווה לכתוב על מחזור זה בפרוטרוט בהזדמנות אחרת. הפעם אתאר את המחזור מהמאה הי"ד, ואיחד את הדיבור בעיקר על זה של ה„ימים הנוראים". המחזור כולל שני כרכים גדולים בגודל פאליו ומכיל תקע"ז דפים. הכתיבה כתב סת"ם יפה, אבל איננו אמנותי כבמחזור של המאה הט"ו. הוא מעוטר גם בציורים וחישיבות מיוחדת לו בזה שהיה בידי שד"ל.

הכרך של שלוש רגלים חסר בראשיתו. התחלתו מן „ושבעת כבשים בני שנה ומנחתם", והדף קרוע. הדפים הראשונים דהים עד שחלק מהם — האותיות מטושטשות והקריאה קשה. ראשיתו של חלק זה הוא בכלל מעורבב. סוף תפילת מוסף לסוכות, מעריב לליל שמחת תורה, ואחר זה תפילת ראש השנה, יוצר לשבת חנוכה ויוצר לשבת שני של חנוכה, שיר „יום הודו לכבודו" לרובנו תם. שנמצא גם במחזור וויטרי וממנו העתיק שד"ל ופירסמו ב„כרם חמד" (חוברת ז', (תר"ג), עמוד 37-35). הכרך הראשון הוא של פסח ושבעות, ובסופו ערך שד"ל לוח-מפתח הענינים, והעיר על פיוטים בלתי ידועים, שינויים והשמטות שבאו בדפוס ובמחזור זה הם שלמים.

מספרי הדפים לא סומנו בידי כותב המחזור, כי הכתב הוא שונה ואינו עתיק, ונראה שסומנו בזמן מאוחר הרבה, ואולי בידי שד"ל. „לוח מפתח הענינים" שחיבר הוא לפי סדר הדפים, ומשום זה סימן מספרים בראשי הדפים. גוף המחזור כתוב בדיו שחורה בולטת ומזהירה, אבל כמה אותיות, מלים וחרוזים שלמים, כתובים בדיו אדומה. בצידי הדפים צוירו המקומות שאומר הקהל. כך ביוצר ליום א' דר"ה בדף רנ"ט, כתוב ליד „ובלשון חסידים תתקדש ובקרב

קדושים תתהלל": "כאן אומרים הקהל ובמקהלות". וכך גם במקומות אחרים. המחזור הוא נוסח אשכנז, וחוקרי אידית ימצאו עניין מיוחד, שבכמה דפים ההוראות למתפללים בלשון האידית. בדף ש"מ, עמוד א', ליד הסליחה, אמנם אשמינו עצמו, שבצד ימין כתוב בכתב משיט"ו "אין אומרים", כתוב משמאל: "זאגט גארט איין פסוק און ווענט אום און היבט אן תעלה ארוכה הינטן או שיר אייז קערט(2) הינטר זיך ג' בלעטער און היבט אן דרכך אלקינו"; בדף שמ"ג: "קערט אום היבט אן אתה קדוש"; בדף ק"ט, עמוד א': "או לפנות ערב — מען זאגט ניט זוכט איף, אונן היבט אן היום יענה". וכך בעוד מקומות אחדים. המחזור נכתב בשנת ק"מ (1380), ואם גם נוספו ההוראות באידית הרבה שנים אחר זה, עדיין יש מקום לחקור על עתיקות האידית<sup>1</sup> א).

כאמור, עיטורי-ציורים במחזור. ישנן מלים שהתחלתן ציור, כגון ראשית הפיוט "המלך היושב על כסא רם". תגי-ציור במלה המתחילה המלך, ומימין — תמונת צבי, ומשמאל — תמונת אריה. יש שתיבת הפתיחה היא בשני צבעים אדום ושחור, למשל: "אתי לחנגך". מול נדרי, עמוד מצוייר אנשים, חיות ודגים ובתוך הציורים כלולה המלה "כל", ובצד: "בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה" וכו'. כך מוקפת ברכת הפותח לנו שערי רחמים ציור שער פתוח, ומן "ברוך אתה" עד "סלח לנו יוצרינו" באו בתוך השער באותיות זהב, והמלה שער, באמצע בין עמודי השער. בעמוד שלפני הפיוט "שושן עמק אימה", בדף תר"ו, המלה שושן באמצע שושנות אדומות, ובצד שמאל כתוב בכתב רש"י: "ישראל שנקראו שושן יצמח דכתי' אני חבצלת השרון שושנת העמקים. אוימה<sup>2</sup> כמו מאימים שאר אותן שושן עמק מאוים, לקיים מעות ר"ה ויום כפור שנקראו שבת שבתון"<sup>3</sup>. בצד דף רס"ב כתוב: "אין אומרים זה ומתחלת אתחיל יום פקודה". והפיוט "אתחיל יום פקודה באימיו" נמצא בדף רס"ג, ובציודו רשום בכתב משיט"ו ורש"י: "ולא מצינו פקודה לפרענות אבל פקודה לטובה דכתיב וה' פקד את שרה כאשר אמר". כן כתובים ביאורים על כמה מלים, ועל המלה למעלה: "גשים — מתפלל; כסל — מחשבותם; בפילוס — בתשרי". בצד הפיוט "אדרת ממלכה על מעבה הושלכה" (דף רס"ג), החרוז "יסודות ערימה" מבואר: "ירושלים נקראת ערמת חטין", ו"עד יסוד ערומיה" מפרש "ערום יעריה". בסוף אותו פיוט (דף רס"ג, עמוד ב'), שורה "רם על כל מלך תגעילנה ממלך", כתוב בצד: "תגעילנה ממולך תשליכה, כך היה אומר ר' מתתיהו החזן". בדף רפ"ה עמוד ב', פיוט "האוחז ביד", נוסף בצד: "כל חרוז וחרוז אל יהא יותר מד' תיבות לבד חרוז זה והנהגה בחסדו עם כל דור שקוראים על העולם הזה שנ' מה השם יגור יגור עולמים שהעולם הזה". . . .').

הציורים הם יפים ונראה שצוירו בידי הסופר שכתב במחזור את שמו לדורות. בדף תק"ו, בראש הפיוט "אב ידעך מנוער" בתפילת נעילה, בולטת המלה אב בשחורותה ובלבנותה וחרות בה: "אני דוד בר פסח הסופר, חזק ונתחזק". "אני דוד" מגנפף בגאון בראש אות א' כדגל בראש תורן, וכך הנציח הסופר את שמו.



מתוך מחזור בכתב יד משנת 1830, מארץ הריין כנראה.  
אוסף לואיס רבינוביץ, הספרייה העירונית, ניו יורק.

כמו בהמחזור לפסח ושבוועות, נמצא גם בסופו של כרך זה לוח מפתח הענינים שחיבר שד"ל, וגם בסוף רשימה זו רשום: "פאדובה, י"ג תשרי, תר"ט, שד"ל". הרשימה היא לפי סדר הדפים, ומתחילה: "דף רנ"ט — יוצר א' ראש השנה". במפתח הענינים המדוייק כבר יש משום מושג ממחזור זה, אבל כאמור למעלה, העיר שד"ל במפתח זה גם על פיוטים בלתי ידועים (או על שינויי נוסחאות ומנהגי אמירת הפיוטים במחזורים אחרים) שנמצאים במחזור זה ועל מחבריהם, ואת אלה אני מוסר כאן:

דף רס"ב: אריד בשיחי ויחרד לבי, לר' שלמה בר שמשון (חברו של רש"י) והוא פיוט בלתי ידוע עד היום.

דפים שמ"ח ותט"ו ות"ע ות"ק, על חטא משונה קצת; דפים שנ"ב ותכ"ד ותק"ד: כל שטרי חובותינו מסכים למה שכתבתי בספרי Prolegamini עמוד 149; דף שפ"ד — הגוים אפס ותהו (אבל הגוים שני נקרע); דף שצ"ז; אנחנו אשמנו לר' שמואל, בלתי ידוע עד היום; דף שצ"ח; תעלה תפלתנו (אצלנו במנחה) ובסופה ש'מ'ו'ע' א'ל' תפלת, ונרשם בו שמואל, אביו של הפייטן, ובספרי הדפוס כתוב: שמע, ונשאר השם בלתי ניכר; דף שצ"ט: אל עבדיך המצא קונם (בלתי ידועה) ומלות ארון הקודש מצוינות); דף ת"ב: אנוש רמה אדון בשפטך (אצלנו התבות הפוכות); דף תי"ו: אתה מבין סרעפי לב, חסר באמצע ואיננו במחזורים ונדפס מקרוב על ידי Dukes; דף תמ"א: או"א) היה עם פיפיות וכו', גשים מול שוד להלחמה, ואח"כ (הגיהו ביני שיטי: ארון באימה, ובראש השנה דף רפ"ח המגיה מחק וכתב על המחק אדון באימה אבל גרסת גשים מול שוד להלחמה נמצאת ג"כ בכ"י<sup>11</sup>) אחרים עתיקים; דף תפ"ג: כבודו אמוניו ינקה מאשמותם, החכם אמוניו ינקה מאשמותם, החכם היידנהיים<sup>12</sup>) מצא אותה בכ"י קולוניא, והדפיסה בפירושו<sup>13</sup>); דף תצ"א: תפן בענויו ודוחק (לר' זבדיה בעל אדון דין ידוקדק) בלתי ידועה; דף תצ"ו: את יום כפרה מחילה והתרה, בלתי ידועה עד היום; דף תצ"ז: קולי למלך רב, בלתי ידועה עד היום; דף תק"ז: מלאכים מרופפים, סיום א"ב של שערי ארמון והוא חסר בספרי הדפוס, כאשר העיר גם היידנהיים<sup>14</sup>); דף תק"ט: או לפנות ערב, נמצא בקצת מחזורים; דף תק"י: אבן מעמסה, נמצא במנהג צרפתי, וגם בקצת כ"י מנהג איטליאני. אני מביא קטעים מן הפיוטים במחזור זה, שלא באו במחזורים אחרים ושד"ל ציינם ב"לוח מפתח הענינים".

מהפיוט "אריד בשיחי ויחרד לבי / בשבתך לכסא יחיל קרבי", על-פי א"ב ובסיום סימן שלמה בר שמשון חזק, אני מעתיק חרוזים אחדים בהתחלה: "גמול עלי לבל יריע אויבי כי אתה ה' משגבי / דלפה נפשי מתוגה מכובד חטאתי / הכשיל כחי ותחת משא רבצתי / ומי אנכי אשר הלום באתי / שמעת ה' צדק הקשיבה שועה קשוב מעמך וצאן ידיך / לבוש צדקה בשריין וישועה במדיך / ואל תבוא במשפט את עבדיך / מטות אביונים וכרע דרכם / הכפת ידם שוד ודמע עושקם".

הפיוט דשום ב"אוצר השירה והפיוט" לדוידזון, והוא מציין כמקור את צונץ; ונראה שצונץ קיבלו משד"ל.



„אל עבדיך המצא קונם“, בדף שצ"ט, עמוד ב' :  
 „אל עבדיך המצא קונם / בקש פניך שמו אקונם / גל אזנים לשמוע  
 צקונם / דבורם צרף בזכחי תקונם / הר המור וגבעת הלבונה זיערו דעתם  
 ורוחם לכוננה / זבול תפארת השכינה חנון ובקשה למולו להכינה“. רשום  
 ב„אוצר השירה והפיוט“, כרך א', ע' 183. כמקור יציין דוידזון את סליחות אלזאט.  
 הקדושה „כבודו אמוני“, בתפילת מנחה ליום כפור, דף תפ"ג, עמוד א', לפי  
 סדר א"ב: כבודו מוניו“) ינוקה מאשמתם בעבור שמו הכלול בשמותם, גדול“) מביעים  
 ליוצר נשמתם, דובכים תחנה לידוע שמותם. הלל יפצחו בחיך נעימתם,  
 וירצו“) לצור מתקומתם“, זמר יסלדו בקול נעימתם והמיתם“, חיות ואופנים  
 יענו לעומתם, משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו“). הסליחה „תפן  
 בענוי“ לר' זבדיה, בדף תצ"א, עמוד ב' — תצ"ב, עמוד א' :

„תפן בענוי ודוחק / שכח חטא ועון תרחק / ראיית כתוב וזכות יוחק /  
 קרע גזר דין וחוב תמחק / צדקה עמנו תעשה פלא שמך / חנם עשה עובר  
 על פשע וחטא נושא / סלח נא חט כסה / נא די צער גלות ושבר / משתית  
 געור / ועצור דבר / לא תחקור דין עם גבר / כאן היום ומחר בקבר / יעמוד  
 מליץ יושד לספר / טרוד משטין ויבוש ויחפר / חימה עצור ואת תפר / זכרינו  
 לחיים בספר“. סליחה זו רשם שד"ל ב„לוח הפיוטים“ — „נחלת שד"ל“ ב„אוצר  
 טוב“ של ברלינר, ובמכתבו לצונץ (מכ"ד אדר, תרי"ב), יאמר שד"ל: „זבדיה,  
 יש לי ממנו“) ובסליחה הנ"ל מצאני זבח ועולה“ („אגרות שד"ל“, חלק ח', עמוד  
 1131). דוידזון רשמה ב„אוצר השירה והפיוט“, חלק ג', עמוד 536, ומציין כמקור  
 סליחות, פראג, 1613 ו„לוח הפיוטים“ של שד"ל הנ"ל.

„את יום כפרה“, בדף תצ"ו: „את יום כפרה מחילה והתרה / בו להתכפרה  
 חט סוררה כפרה / גלייתה לנחלתך דרכי מדתך / דעת במה לרצותך / ולהשיך  
 עברתך“. רשום ב„לוח הפיוטים“ של שד"ל וב„אוצר השירה והפיוט“ של דוידזון.  
 „קולי למלך“ בדף תצ"ז, עמודים א' וב': „קול, למלך רב יכון ככליל  
 מוקרב / תפילתי תרצה ותערב / וניקתי מפשע רב גואלי ומושיע / דלותי ולי  
 יהושיע“.

אני מסיים בחרויה הסיום בא"ב של תפילת „שערי ארמון“, שחסרים בספרי-  
 דפוס, ונמצאים בדף ק"ז, עמוד ב', של המחזור :  
 „מלאכים מרופפים נגד אמות הספים / סלח כנת מכניפים, ענות לעומת  
 שרפים“.

ברשימת המחזוריים בהקדמתו ל„לוח הפיוטים“ שחיבר בשנת תרי"א,  
 ואשר ברלינר הדפיס ב„אוצר טוב“ (המחלקה העברית של ה„מאגאזין“ שלו  
 1876-82) בשם „נחלת שד"ל“, לא הזכיר שד"ל את המחזור הזה, אולם ברשמו  
 בערך זבדיה (נחלת שד"ל“, עמוד 25) את הפיוט „תפן בענוי ודוחקי“, הוא  
 מזכיר את המחזור „כ"י ק"ק אשכנזים בפאדובה, דף צ"א“. זה שהידינהיים מזכיר  
 את הקדושה „כבודו אמוני“ שבחלקו נמצא במחזור זה, והוא מצא את כולו  
 בכתב-יד בקולוניה, נותן מקום להשערה שמוצא המחזור הוא מאחת הקהילות  
 באשכנז, ועברו עליו גדודים בכמה קהילות עד שנתגלגל למנטובה, לא ידוע לנו

גלגוליו ממנטובה באיטליה עד הגיעו לידי הנדבן לואיס מ. רבינוביץ בניו-יורק שרכש אותו ואת המחזור השני במיטב כספו ונתנם מתנה למחלקה היהודית של הספרייה הציבורית בניו-יורק.

- 1) כך צויין מתחת לתצוגת המחזור בתערוכת הספרייה הנזכרה.
- 2) מחזור בתרגום אידי, כתיב מהמאה ה־17, נמצא בשנת 1882 בידי מאכס וייליאמסדורף במינכן (זה שמאכס גרינבוים הקדיש לו את ה"כריסתומטיה"), תואר בידי גרינבוים בספרו "יודישדויטשע כרעסטומאטיע" (לייפציג 1882), עמודים 289-296. לפי דבריו, אולי כתב-היד הוא מהמאה ה־17. והוא התרגום האידי הראשון למחזור שידוע לנו.
- 3) כך ולא איומה.
- 4) ב"פירוש הארוך למחזור אשר כבר היה לעולמים" (ההדרת קודש" ?) אשר במחזור כמנהג אשכנזים, דפוס הומבורג תצ"ו, עליידי המדפיס והמעתיק [ללשון לעז — אידית — כפי אשר מושג הלשון הוא אצל בני דורנו" (כפי שכותב בהקדמה)] ובעל המגיה ר' אהרן ב"ר צבי הירש, מפרש "שושן עמק איומה זו ישראל שנאמר בשיר השירים ו' איומה כמגילות ונמשלו לשושנת עמקים כדכתיב שם ב' שושנת העמקים איומה מהקב"ה וזהו שבת שבתוך".
- 5) לא יכלתי לכוון שתי מלים.
- 6) במאמרו ב"כרך חמד" הנ"ל, הביא שד"ל גם שאלות של ר' שמשון אל רבנו תם ותשובותיו של רבנו תם, ובהערות (עמודים 50-94) הביא את דברי רבנו תם ב"תשובה חשובה": "הורה רבינו שלמה בר שמשון שאסור לאשה ליכנס בחמין לאחר שטבלה" וכו', ובהערה לזה כותב שד"ל: "הוראת רבנו שלמה בר שמשון הנזכרת כאן היא מובאת במרדכי הלכות גדה קרוב לסוף, אלא ששם נדפס רבנו שב"ט, לא שב"ש ואולי אינו אלא טעות סופר".
- 7) בעמוד א' לוף שפ"ד, הדביקו קלף חדש על הישן.
- 8) באותיות אדומות וסימנים על כלאות.
- 9) י. ל. דוכס.
- 10) אלהינו ואלהי אבותינו.
- 11) אחר כך.
- 12) גם כן בכתבי יד.
- 13) המדקדק ר' זאב ואלף, המדפיס ברדליים.
- 14) לספר קרובות הוא מחזור ליום כפור לבני אשכנז והנהוגים מנהגים יצ"ו. רדליים, תקצ"ב (מהדורא תמינאה), דף כ"ו, עמוד ב': "ובכתב יד קולוניה יש כאן קדושה בלשון פיוט" וכו'. אצל היידנהיים הפיוט כולל כל הא"ב, ואני מביא משם עוד בתים אחדים: ממקומו טובו יודע משמים יחד לרחם עמוסי מעים, כורעים מודים ושופכים לב כמים לחלות בתחנון דר שמיים" (אות ט"ל).
- 15) א) כך כותב היידנהיים בהתחלת ביאורו לפיוט "שערי ארמון" (מחזור ליוה"כ, תפילת נעילה, דף ט"ו, ע"א): "הפיוט הזה הוא בא ע"ד א"ב בכ"י, אלא שבספרי הדפוס החסירוהו מאות מ' ואילך".
- 16) אצל היידנהיים: אמוני.
- 17) היידנהיים: גודל.
- 18) היידנהיים: וירוצו.
- 19) היידנהיים: בקומתם.
- 20) היידנהיים: נהמתם.
- 21) היידנהיים: בקול לעומתם שואלים, זה לזה איה וכו'.

# הרפתקה בעיר העתיקה

(ס'פ'ר)

## מאת מאיר זרחי

א.

נפשו של נח שטיבלמן, איש נטורי קרתא, מטולטלת בין אהבתו לשולמית, אהובת נעוריו, לבין נאמנותו לבני עדתו. הרהוריו נתונים לה, לבחירת לבו, גם אחרי שבני עדתו נידוה והחרימוה על סמך חשד של עוון מוסרי. הוא יודע שלא ישאו פנים גם לו, מיקירי העדה וממקורבי הרבי הכליכול, שדברו קודש בויליאמסבורג של ניו-יורק כבמאה-שערים בירושלים, אם לא ישמע לצו להציל את נפשו מאש הגהינום ולהרחק כמטווחי קשת מן ה"טומאה". אף-על-פי-כן לא יכול הוא למחקה מעל לוח לבו, צו גובר על גזר-הדין.

מהלך הוא מודאג ומהורהר בסימטות ירושלים ואינו מרגיש שהנהו הולך ומתקרב אל חומת העיר העתיקה. הוא, הצעיר הבוטח ועז הנפש, שהרבי שם בו עיניו לטובה ורמזו לו שנועד לגדולות, הוא כולו עתה מוכה תימהון ומודרך מנוחה. הוא דוחה מעליו בשאט-נפש את הרעיון של כניעה לגזר הדין, אך כלום יכול הוא להינתק מעל עדתו?

הוא נוכח שצעדיו הלכו והואטו. מאפליה העטתה, ודומה היה לו שאם ימשיך לצעוד, יבלט בתוך מחשכי אין סוף. לפתע הרגיש שהוא עומד מולה, מול חומת האבן הגבוהה והארוכה המקיפה וסוגרת את חלקת אלוקים הקדושה. לרגע עמד דומם ובהה באבניה השחוקות והעתיקות. לפתע צץ בו רעיון, בחטף, אך חיש ביטלו כשחיוך רפה מרחף על שפתיו.

לפתע קפא החיוך על פניו. הרי שולה מחכה וזוקקה לו, אם יודרו, יהיה בעוד דקות ספורות על ידה.

ואחר-כך מה? אחר שיהיה עמדה. מה יעשו? לאן יפנו? היכן יגורו ועל מה יחיו?

תחושה מיוזרה צבטה את נפשו וחילחלה בחוזהו: שולמית, או העיר העתיקה? שני כוחות אדירים שמול כל אחד מהם נסחף כלתוך מערבולת שבפניה לא היה לו כח עמידה.

גשם קל טיפטף.

המשיך לבהות דומם בחומה. חושיו קהו, עד שלרגע דומה היה לו שהפך להיות נדבך מנדבכיה.

מוחו הכבד עליו לא תר אחר דרך של פשרה. הוא רצה בעדתו והוא רצה בעיר העתיקה. רצה בשולמית בקרב בני העדה, בשולמית יחד עמו בעיר העתיקה, יחד עם שולמית להקים בית לאלוהים, בית מלא צאצאים בעיר העתיקה...

חושיו החלו לפתע מתחדדים. תחושתו מתבהרת. קרני שמש פיזו בינות

\* פרק מתוך ספר.

לעננות שהשחירו את עיני נפשו. הוא מצא את הדרך לפתרון, רעיון שביצועו יגשים לבטח את רצונו הנכסף.  
הוא, אכן, יעבור את החומה, יעשה דרכו אל הכותל המערבי, ישא שם תפילה, ויחזור.

יעמוד בפני הרבי המנהיג ויספר לו.  
במעשה זה ירמוז לכל, שהנה שם נפשו בכפו כדי להיות בעיר העתיקה, להפיל תחינה לפני הכותל המערבי ולו פעם אחת ואחרונה זו, שלא תחזור ותשנה שוב, מאחר שאין בדעתו לחיות בה בלעדי שולמית חבלצקי, ארוסתו.  
לא היה ספק בלב נח: עצם מעשה זה יעורר את רגשותיו ופליאתו של הרבי עד שתשבר עקשנותו ויחוננה בגודל נפשו. שהרי בעצם מוצא פיו היחיד תלוי ועומד גורלה.  
עדיין לא נואש מתקווה.

לבו החל פועם בחוזקה. צמרמורת עלתה משורש חוט שדירתו אל צווארו וחישמלה את מוחו. עצם המעשה לא הטיל עליו פחד. היתה זו פעימת ישות נפעמת נוכח האפשרות שהנה שוב, ואפילו לשעה קלה בלבד, יהיה בעיר העתיקה, יעמוד במקומותיה הקדושים ליהודים, ויזכה לשאת תפילה אל האל הקרוב לכותל המערבי...

היה זה כח הדחף שהיה טבוע בדמו ונשמתו, בתת־תודעתו וכל ישותו, ואשר הנחילו לו אבות אבותיו דורות על דורות. המקום הזה חי בלבם עת היו רחוקים ממנו, פזורים בארצות גלותם והוא האיר להם שביב הנחמה האחד שנותר להם לפליטה, כמקור הכיסופים לגאולה ולנחלה בקרן זיו שכינתו של אלוהים.

— רק לשעה קלה, לשעה קלה בלבד! כאילו דיבר לאותה תחושה פנימית שהתנגדה לרעיון זה והזהירה אותו על הסכנה הכרוכה בכך. — מכיר אני את מבואותיה וסימטאותיה של העיר העתיקה ולא נעלם מזכרוני אף שביל וכוך. ויודע אני אף את המקום, ממנו נקל יהיה לי לטלטל את גופי אל מעבר לחומה... כח השפעתו של המקום על נח, היה ככח משיכתו העז של היער לגבי החיה, ואם גם נותקה החיה מן היער מתחילת ברייתה ומעולם לא שזפתו עינה. טיפטוף הגשם הלך וגבר. התכרבל והתכנס בתוך עצמו. פרקי ידיו כמעט וחדלו להישמע לו. תחבם לכיסי מעילו והחל לצעוד לאורך החומה. כחמש דקות צעד, כשהוא הולך ונרגש יותר ויותר לקראת פגישה גדולה זו. מדי פעם העיף מבט מעלה, לוודא שהגשם ימשיך לרדת, ורווח לו כשמצא שתקרת השמיים נמוכה עד כדי מגע יד מקפיא.

בחלק הצפוני־מערבי של החומה, הנשקף לכיוון שכונת הספר מוצררה, עמד מלכת. כאן לא יכול היה איש להיות עד למעשהו. רק תיליהם של מספר בתים הרוסים השתפלו מסביבו.

ללא כל השהיות מיותרות, בעזרת הבליטות והשקעים שבחלק זה של החומה שלא גבהה למעלה משתים עשרה רגל, טיפס מעלה. הרגשת כושר נעימה מילאה אותו; שלוש־עשרה שנה חלפו מאז התחרה בטיפוס על חומה זו, בדיוק

בחלק זה, עם כמה מחבריו ל"חדר". ואם ניצח ראשונה, היה זה משום אומץ לבו יותר מאשר מתוך זריזותו שאף היא לא היתה מוטלת בספק... עברו כמה רגעים והנה עברה השני של החומה מציץ לעומתו. לפניו נשקף הרובע הנוצרי. לפתע הבהיק היקום לכהרף עין באור גדול, ונח נחרד תחתיו ונצמד בכל כוחו לקיר החומה. אור זה עלול להטמין לו מלכודת ולסכל את תכניתו; מרחק מאה וחמישים רגל לשמאלו ניצבה עמדת משמר ערבית, אחת מני רבות שעל החומה, ששכנה בתוך בית שדייריו פונו ממנו לצורך זה.

## ב.

סילוני גשם עז דקרוהו כלהבי חניתות.

גם מעבר זה של החומה היה הכל שקט ודומם. מחלונות הבתים, הכנסיות, המגורים ואכסניות עולי הרגל הרבים שברובע נשקפה העלטה יותר מאשר האורה. מתוך סאון דירדרום של מי הגשם על הגגות שמע הדם של צעדים כבדים. בעלטה הבחין בוקן לבוש סחבות שלא יכול היה לגרור את עצמו במהירות. עקב אחריו במבטו עד שנעלם בתוך מבוך אחת הסימטאות. מיד לאחר זה שמע מלל דיבורים ברומית. מאחת הסימטאות שמתחתיו הגיחו שני כמרים שהצטנפו תחת מטריה משותפת, עד שנעלמו לתוך פיתחה של כנסיה קטנה. שוב לא נראה איש.

במשיכה אחת אסף רגליו והשתטח על רצפת החומה הרחבה. בפעם האחרונה בהה מסביב, ואז שילשל רגליו מעברו השני של קיר האבן. לכהרף עין נשאר כך, תלוי ונאחז בו, וכולו תקווה לבל יבהיק הברק דווקא ברגע זה. חש כיצד מתחככות ידיו ונסרטות באבן המחוספסת. חבטה עמומה, והנה הוא שרוע על חלוקי אבני השחם של סימטה צרה ורטובה.

רגע קט לא יכול לנוע. מעוצם החבטה נודעוץ מכאב חד ומקהה חושים. חום הלהיט בשרו, זרם בדמו וליבן את עצמותיו. גשם נשימה ארוכה וקצובה. הרגשה מוזרה אפתהו, הרגשתו של בעל בית המתגנב לביתו שלו. אכן, הוא כאן! רגליו דורכות באדמה הנכספת והקדושה, במקום שעקבות צעדי אלוהיו ואלוהי אבות אבותיו אינם נמחים לנצח נצחים. מכאן התחדשו והתרעננו כוחותיו והוא עמד על רגליו.

יותר לא חש בכל כאב.

משך את מעילו מעל צווארו וכובעו והצניף בו את ראשו ופניו, רק פתח צר לעיניים הותיר. כך לא ניכר דיוקן פניו הטיפוסי ליהודי החרדי, וכך החל לצעוד קדימה. הוא עבר סימטה זו, וממנה אל השנייה והמשיך דרכו הלאה, בידעו לקצר את הדרך ולבחור בשבילים הצדדיים ביותר, החשוכים והפחות מועדים להיפגש בם בבני-אדם. פה ושם חלפו לידו אורחים ואנשי-דת וכמורה שמיהרו אל מתחת קורת גגם. בעיני איש מהם לא עורר חשד. לא היה כל גימוק לכך. ואולי אדרבא: בהיכנסו לרחוב ויאה דולורחה\*, התרחש דבר שגרם

\* דרך-היסורים, שלפי המסורת הנוצרית הוליכו בה את ישו לצליבה.

לנשימתו להיעצר לרגע. ממולו הופיע נזיר נושא מטריה. לבוש היה מעיל לבן, עטוי אדרת שחורה וברדס. נח זיההו כנזיר ממיסדר הרומיניקנים. לאחר שחלפו זה על פני זה כדי צעדים ספורים, שמעו לפתע נח מאחורי גבו: „מסייה!“ הקול היה חד ודיבר צרפתי.

לאחר שלושה צעדים נוספים, בהם הידק יותר את המעיל על פניו, נעצר נח וסבב מתונות אל הקורא. הנזיר עמד עתה בפיתחו של מינור, מתחת לגנגונת, ושתי ידי האוחזות במטרייה הושטו לעברו. הוא מילמל דבר מה, בנימה אדיבה וידידותית. לרגע עמד נח בלב פועם ונבוך. אך מיד התאושש והשיב בקול רווי תודה עמוקה: „מרסי, מרסי בוקו!“ — סיבב על עקביו והמשיך בצעדיו מבלי להגביר את קיצבם.

האם חשבו הנזיר הטוב לאחד מאנשי־הדת, בני הכיתות הרבות, המתגוררים

בעיר העתיקה?

עוד דקותיים, ולפניו נתגלתה כנסיית קבר ישו העתיקה, זו שמסעות צלב ששינו פני היסטוריה נערכו למענה, להוציאה מידי שלטון זרים. כמעט ועבר את שני שלישי הרובע הנוצרי, עוד מספר סימטאות, והנה הוא ברובע היהודי. צער ושברון לב היכו את לבו עם כל פסיעה ופנייה, בכל סימטה. הם אינם כאן, הם חסרים, גימחו מעל פני האדמה. רק עיי חרבות שרדו מהם. העיר כולה אינה קיימת בלעדיהם, אלא בזכות אדמתה הקדושה. הנה רחוב הארמנים, רחוב חב"ד, רחוב חברון, רחוב היהודים. כולם נעלמו מנופה של העיר והרובע היהודי בפרט. הנה, כאן שכנ בית הכנסת העתיק והמפואר ביותר של העיר העתיקה: „חורבת רבי יהודה החסיד“, ששימש גם כמושב בית הדין של ירושלים. לא פעם עמד למרגלות ארון הקודש של בית־תפילה זה, מזין עיניו בפליאה ובחרדת קודש בעיטורים שבעמודי השיש המקשטים אותו מעשה ידי אמן. ופה, ישיבה ובית־כנסת „בן פורת יוסף“. קירות בית הישיבה הלבנים עומדים על תילם. הפכום לבית־חולים. אך בית הכנסת — קרקע פעורה. הנה, „בית הכנסת של רבי יוחנן בן זכאי“. הוא כרע ונישק אחת מאבניה המתגוללות בין שברי הבית. מה נפלא היה היכל זה! מצורף היה יחד עם עוד שלושה בתי־כנסת לעדות השונות בישראל, וכולם היו בנויים מתחת לפני הרחוב, לקיים את דברי הכתוב „ממעמקים קראתיך ה'“. אדמה חרוכה, מוכת חרב ולהבות אש; בית הכנסת המפואר של „ניסן בק“, שפגזים שספו תחילה את כיפתו הרמה, ואחר בקעוהו ומוטטוהו קיר אחר קיר עד שיישרו את הקרקע עליו התנשא לתפארה. הוא נפעם ונרגש עד מעמקי נפשו כשראה שהברושים שעמדו מצד שמאלו של בית הכנסת עדיין עומדים במקומם, גבוהים ומלאים יותר, ותילי תילים אלה, אבנים קדושות אלו, שחמש מאות שנה היוו את קודש הקודשים של בית הכנסת „קהל ציון“... במערה ששכנה בבית־תפילה זה עמדו כד שמן, נרות ושופר. כאן, בבוא היום, צריך היה להתגלות אליהו הנביא, למשוך בשמן את המשיח ולהכריז בשופר על בואו בקול תרועה גדול...

לא יעבור זמן רב, סמוך ובטוח היה נח בלבו, זה יחזור ויעמוד על תילו.

בני עדתו יהיו הראשונים לשוב לכאן, הם לא ישקטו על שמריהם וישימו נדבך

על גבי נדבך עד שתושלם מלאכת הקודש. שוב ימלאו בתי התפילה והקדושה היהודיים, ותפילות יעלו השמימה כמאז ימות המלך דוד...

ברחוב היהודים ומסביב לו היתה הסביבה מאוכלסת בתים וחנויות, ועל אף הגשם הבלתי פוסק, שררה בה אווירה של חיים שוקקים. אוטובוס ישן ומספר מכוניות חלפו על פני הכביש. מפעם לפעם חלפה על פניו מכונית צבאית, שחיילי הלגיון הירדני ישבו בתוכה מזויינים כהלכה.

חמור נושא שקים מלאי ירקות לשני צידי גיוו עמד באלם תחת מטר הגשם, מכונס בתוך עצמו. פה ושם שיחקו אזרחים ב"שש-בש", שתו קהווה או עישנו נרגילה בבתי-קפה קטנים שבקעו מהם נעימות מזרחיות.

### ג.

האווירה היתה שונה משהתקרב יותר לעבר סביבת הכותל. כאן נפגש במבוך של בתים בינות לסמטאות צרות שגודרו בקירות מגן למניעת מפולות. ערימות אשפה שהעלו צחנה נאגרו בכל שעל. גלי אבנים ובורות קרקע. בוץ דביק ושלוליות עמוקות. בבתים אלה, בין קירותיה המטים לכרוע ובכוכים שמתחתיהם התגוררו בצפיפות ובדוחק רב משפחות פליטים מרובות ילדים.

את מרבית הבתים ודייריהם הקודמים ברובע היהודי הכיר היטב. רבים מהם כבר לא עמדו על תילם, נחרבו בהפגזות, בקרבות הרחוב או הועלו באש. הוא שמח לראות כי ביתו העתיק של רבי אברהם חנוך הלוי עדיין ניצב איתן, עמוק עמוק כשרשי אלון זקן באדמה. אבות אבותיו התגוררו בבית זה מאז גירוש יהודי ספרד. בבית אחר, שהיו בו שתי מערות תת-קרקעיות, התגורר המנוח אלעזר יבניאל. הנה חנותו של יוסף נתנאל הסנדלר, שרופה וגחולה, ודלתה וחלונה חסומים בקרשים. הנה חצרו של האדמו"ר המנוח אליעזר דוד מונצ'ק, שחכמים בתורה מכל העולם היו מאכלסים אותה כדי לשמוע מרגליות פיו. יום אחד, בהיות נח בן שלוש, עת עמד להיכנס ל"חדר", לקחו אביו אל האדמו"ר, והלה הניח כף ידו על ראשו הפעוט העוטה כיפה, ומילמל את ברכתו... דמותו הכבודה וההדורה נחרתה בזכרונו של נח. והנה, בקומה הראשונה של בית זה היה סוס, שהליטו את עיניו, מסובב את אבני-הרחיים, ובקומה השנייה של הבית התגוררה מרת בינה ליבגורין, אלמנת המנוח יעקב ליבגורין, שהיה מוכר גרות אצל הכותל המערבי, ונרצח בלכתו לחברון לקנות סחורתו, בפרעות הערבים נגד היהודים בשנת 1936...

הוא עמד חווה בבית זה, שעמד בסימטה צרה שרק אדם וחמורו יכלו לעבור בו, כשלפתע נפל עליו אור חזק שהקפיאו במקומו. בו ברגע קרא קול לעברו: "יא חווג'ה תעל הון!"

בלי משים היפנה ראשו, וראה עצמו ניצב מול אורותיו של ג'יפ צבאי סגור שנעצר בסימטה מקבילה, רחבה יותר, מרחק כחמישים צעד לשמאלו. לרגע קט נתקף במבוכה, אך עשתונותיו לא אבדו. מוחו פעל כהרף עין: אם ירוץ לאורך הסימטה הצרה לא יהיה לו מנוס מפני כדוריהם. שישה צעדים לימינו נמצאת סימטה אחרת, אליה יוכל להימלט תוך ריצה פתאומית, אך שישה צעדים

אלה שעליו לעשות כדי להגיע לפיתחה, דיים לתת בידם שהות מספקת לפתוח עליו באש מכוונת. ואז צץ בו רעיון אחר. בקפיצה אחת הבליע עצמו בפתח בית ליב-גורין, שניצב במרחק שני צעדים ממנו, וללא שהיות מיותרות טיפס במדרגותיו בוריונות רבה. ירייה הידהדה בחלל הרחוב. אחריה עוד אחת ועוד אחת. קריאות לעצור נשמעו מאחוריו בשפה הערבית. בין-רגע קפץ ועלה על גג השטוח של הבית בן שתי הקומות. ניצב בקצהו, הושיט רגל, וקפץ אל הגג שממול. אחר-כך השתטחו לפניו גגות משופעים, קמורים וגמלונים, ועל פני כולם דילג באותה קלות וביטחון של אייל המקפץ על פני גבעות ונקיקי סלעים. בדרך „עלית“ זו קיצר את דרכו למחוז חפצו, כשהוא מדלג על ראשי הבתים שלאורך רתוב השלשלת, המוליך אל הכותל.

בקצה הבית האחרון של הרחוב השתרע מלוא גופו על גג אבן הסיד והיטה אוזן. מאי-שם, כמו הרחק מעבר להרים, עלה באוזניו רק שאון הגשם הכבד.

ואז נשא את ראשו. וכמו נשמע לו האל ורמו לו על שריצה את מעשהו שפך על היקום כהרף עין אור יקרות. הנה הוא, הכותל שלו, בוהה לעומתו ביחול ויקוד, רוטט ונירגש כמוהו. עיניו הזקנות והלאות כה תשושות וכבדות, אך ניצוץ התקווה עדיין בוהק בן במלוא זוהרו, כעיניו של זקן מזקני העדה. תחושת התעלות שלא הירפתה ממנו כל העת, הלכה והתנשאה משירד במורד סימטת המדריגות הרבות המוליכות אל קודש הקודשים, השוכן במקום הנמוך ביותר שבעיר. ככל שקרב אל הכותל, הלכה ורפתה ממנו תחושת גופו. יותר לא חש את מתך הגשם הדוקר בבשרו. ננסך בשכרון חושים. רוחו בלבד דלגה על פני המדריגות. כרובים כמו גשאוהו במעלות לשמיים. הכל היה חשוך ואפל, אך הוא עשה דרכו בביטחה וללא גישוש, מבלי ליחל לברק. נהיר היה לו מקומה של כל אבן ומדריגה, כל סטייה ופנייה. לבדו בהיכלו של אלוהים.

לפתע, ובד בבד עם יללת הרוח ושאון הגשם הרחוקים, דומה היה לו שהוא שומע קולות נהי ויללה מכיוון הכותל. לבסוף ראה עצמו ניצב על גבי מסד המדריגה האחרון. המון גברים ונשים, טף וזקנים, מקובצים היו ברחבה, צפופים ודחוקים אל קירות הכותל הנשגב, לופתים את נידבכיו הענקיים והקדושים ומתנועעים לקצב תפילתם, לוחצים את מצחיהם הרועדים לאבנים הקרות, מכסים אותן בנשיקות ולטיפות ומרוויים את הבקעים והסדקים בדמעותיהם. קול זעקה בוקע עמוק מתוך מכמני נפשם וישותם. בליל קולות תפילה וקינה המצטרפים למקהילה אחת גדולה של תחינה משוועת: „עד מתי, השם זו“

ולפתע נדם הכל. משתתקים הקולות. כבה הברק. נדם הרעם. אף הגשם קופא על שמריו; אף הוא, כביכול, שרוי כאן, במקום קדוש זה שבו נתגלתה שכינתו, מאוין ודרוך ועמו היקום כולו.

תרועת שופר בוקעת החלל, קול נכאים, קודר ונאנק... אט אט הסיר נח את מעטה מעילו מעל ראשו, קרב ועמד במרכז הרחבה. כרע על ברכיו, ונשק למרצפת האבן השחוקה והרטובה...

צילצול פעמון כנסייה רחוקה עלה והתמוג עם קול תרועת השופר. ומחלקים



שונים של העיר, משני עברי המיתרס גם יחד, עלו ונשמעו צליליהם של פעמוני כנסיות שהצטרפו לתפילה. צלילים רחוקים וקרובים, עדינים וכבדים, ארוכים ומתמשכים, מכים בלבבות ומרעידים תא הנימים. מקהלה אחת גדולה של שירת מלאכים קסומה, עולה ואובדת במרחב.

ותרועת השופר מתעלה, מגביהה ומתנשאת מעל לים פעמונים וצלילים אלו, משתפכת לכל עבר וחובקת עולם ומלואו, כסוליסט בתזמורת ענקית. ואז פרש ידיו לצדדין, וכשפניו אל על, דובבו שפתיו את דברי הנביא בשובו עם שאר שבי ציון בתקופת כורש לירושלים: „עורי עורי, לבשי עוֹך, ציון; לבשי בגדי תפארתך, ירושלים עיר הקדש, כי לא יוסיף יבוא־בך עוד ערל וטמא: התנערי מעפר, קומי שבי ירושלים, התפתחי מוסרי צוארך, שביה בת־ציון...“

#### ד.

קולות טרדניים וצרחניים חדרו לפתע מכל עבר דרך הכותל והרחבה שלפניו. המון המתפללים כמו נבלע ונעטף בסגור העבים הכבדים. פשר השאון המוזר התחוויר לו מיד. טפיפות נעליהם המסומרות הידהדו עד לכאן, בשעטם במורד סימטת המדריגות, ומכיוון מסגד אל־אקצה השוכן בסמוך לכותל נשמעה צפירת אזעקה של מכונית שתרה אחריו בין הסימטאות. שוב רץ אל בין הסימטאות. אורות דלקו אחריו והאירו מפעם לפעם את דרכו. יריות שרקו בסמוך לאוזניו. אך מנוסתו לא היתה מנוסת בהלה. ניסער ונירגש עדיין מעצם החווייה היה, ומאידך רוגע ושליט. עצמותיו כמו סוכו בשמן המקדש, ומשב רוח חדש החל נושב במפרשי הווייתו. ריצתו דמתה לזו של חתול הרגיל במנוסה, והעושה זאת תדיר בתום ובנחת, בדרך אגב. מעייניו נתונים היו להרהורים חשובים יותר ברגע זה, אך עם זאת עשה את דרכו במהירות ובזריזות מפליאה.

הוא נבלע לתוך חצירות, טיפס על פני גדירות וקירות, עלה על גגות וחדר לתוך כוכים, חלף בין מעברים אפלים וחל בתעלות מים עתיקות; כל מקום שדרכו יכול להימלט ולהסתתר, ולהגיע קרוב יותר אל עבר החומה הנשקפת לצד ירושלים החדשה. בטפסו על אחד הקירות נשרה אחת מנעליו. הוא מיהר לחלוץ את זוגתה, השליכה והמשיך במנוסתו העקלקלה ברגליים מגורבות, לחות וצפודות.

הוא הלך והסתכן, דיירי הרובע הערביים יצאו מבתיהם לנוכח שאון המילת הרודפים והצטרפו למחפשים. במהרה החלו כל המעברים ודרכי הנסיגה להיחסם סביבו. וכשנפל לבסוף גופו הסרוט והחבוט על קרקעה הרך של גינה מטופחת ונאה, ידע שהוא מכותר ללא מוצא.

בהה סביבו, ובו ברגע שהתחוויר לו שנמצא הוא בין חומותיה של הצר אחורית של מינור קתולי, נפתחה דלת כבידה בבית העתיק ורב הממדים, ודמותה של אם נזירות בהתה לעברו. קולות הרודפים הגיעו לאוזניו, ולא היתה בידו שהות רבה להתעכב על מקום עמדו. אך לפני שהחליט על צעדו הבא, הרימה הנזירה האם את ידה, ובתנועה מלאת עדנה ורוך, אך החלטית ומצווה,

רמזה לו לקרב אליה. לנוכח האור ששפע עליה מתוך הבית ראה מבט של תשועה בעיניה. ללא היסוס מיהר לעבר הפתח. היא פינתה לו מעבר בחיך עמוק ומסביר פנים, והוא ראה את עצמו בתוך חדר חמים ורחב ידיים שכל קירותיו היו מכוסים כנים גדושים ספרי קודש ישנים ועתיקים, שהעלו ריח עובש באפו. איקונין גדול של הצלוב היה תלוי בין שני חלונות מסורגים שפנו אל הגן. מבטי הצלוב והרבי נפגשו, ונח מיהר להסיר ממנו מבטו. שתי נזירות עמדו באמצע החדר וסקרו את נח בעיניים רכות ושקטות מבעד לשביס העוטר את פניהן. היתה הפתעת־מה במבטן, אך הן שמרו על קור רוחן.

מראהו היה כשל מטלית שהורתה במי מדמנה. זקנו ופיאותיו דבקו לבשרו ונטפו סילוני מים דקיקים שנאגרו וירדו מתותרת כובעו. מעילו ומכנסיו היו שרויים ברפש ובוץ ותלויים עליו כשקים. גרביו המרופשים השאירו עקבות על כל שעל שעשה האיש על פני רצפת המינזר הממורקת. רק עתה החל לחוש בקור וכל גופו נרעד מצינה שאחזתהו כבקדחת. ניבט בשתי הנזירות. צעירות היו. אולי בנות שמונה־עשרה — תשע־עשרה. הבעת פניהן היתה רכה. עור לחיהן צח. נראה שזה מקרוב סיימו את תקופת הכשרתן לקראת יעודן. הן השפילו את עיניהן בהביטו בן ואף הוא מיהר להסב ראשו מעליהן.

לא היתה לו זו הפעם הראשונה לבקר במינזר. עוד לפני נסיעתו לאמריקה, בתקופת "מי המריבה", נכנס ביחד עם כמה אברכים אחרים — שלא על דעת גדולי התורה — אל מנזריהם של ראשי הפרנציסקנים והקתולים בירושלים, כדי להציע להם תוכנית פעולה משותפת נגד הקמת בריכת השחייה לשני המינים בעיר הקדושה.

אך היתה לו זו, לנח שטיבלמן, הפעם הראשונה להנח כף רגלו במינזר של נשים.

הנזירה האם סגרה אחריה את הדלת והקפידה לנעול היטב את הברית. אחר ניגשה אל שתי הנזירות הצעירות והתלחשה עמן רגע קט בלטינית. השתיים קדו, ויצאו חרש מהחדר, ואז פנתה אל הרבי הצעיר, וכשאצבעותיה כרוכות זו בזו שאלה בקולה הרך: "איטלקית? צרפתית?"

נח הניע ראשו לשלילה. "אנגלית". אמר בענווה. אם המנזר קדה לו בראשה. "ברצון נארח אותך כאן ללינת לילה, נשקה אותך ונחליף את בגדיך, אך הבחירה בידך היא אם לקבל הארחתנו או לנסות לעבור את החומה כעת. בעזרתנו כמוכן...". אמרה בשפה האנגלית ובמיבטא איטלקי מובהק.

עיניו הלחות הבליתו לעומתה בחשתאות עמוקה. על נקלה זיהו את מוצאו ואת המקום ממנו בא. רווח לו על שנכונה היא לעזור לו. "אני מעדה לכן על רצונכן הטוב". החזיר לה בשפה האנגלית, במבטא שהיה קרוב לניב האמריקני הברוקליני. "יודע אני שהחומה עוברת בסמוך לבית זה".

האשה הקדושה העלתה חיך קל בזוויות עיניה המקווקות ואמרה בניעותא: "היא גובלת עם הצד הדרומי של המינזר". רמזה לו בידה, נפנתה אל הדלת הפנימית דרכה יצאו שתי הנזירות הצעירות, ויצאה מתוננת מהחדר.

הוא הלך אחריה, ברווח של שני צעדים. עבר עמה על פני מסדרון ארוך ורחבידיים שמשני צדדיו היו חדרי שינה, חדר אוכל ואולם תפילה גדול. מספר נזירות חלפו על פניהם, והן השתדלו שלא להעלות כל הבעה של תמיהה על פניהן לנוכח מראהו של האיש המוזר שנקלע לפתע לתוך עולמן, הסגור בפני האדם הזכרי והמנותק מהעולם החיצון. הן קדו ביראת כבוד לאם הבית הקשישה, ולאחר שהוסיפו עוד כמה עדצים, סובבו באטיות על עקביהן, ואז סקרוהו מאחור והתלחשו ביניהן.

הנזירה הוליכה אותו לבסוף לחדר צדדי ששימש מחסן לכלי עבודת הגינה, פתחה את דלתו החיצונית, והם יצאו להצד צדדית שחומת העיר סגרה עליה לאורכה. עתה הבין את פשר חיוכה הקל של הנזירה, כשהודיע לה על רצונו לעבור את החומה ברגע זה: שתי הנזירות ששלחה מעל פניה בחדר הספרייה כבר ניצבו משני צידיו של סולם ארוך שקצהו נשען בראש החומה. לרגע עמד תחתיו, מבטו חולף על פני שלוש הנזירות בהבעת תודה אילמת. אחר קרב אל הסולם והחל לטפס בשלבינו. משניצב בראשו, והעבר השני של החומה נגלה לפניו, העבר הישראלי, זרק מבט למטה, אל שלוש הנשים. לבו ניצבט בקרבו משראה אותן תומכות היטב בסולם לבל יתחלק חלילה ויכרע מכובד גופו, ועיניהן שלוחות אליו מלאות דאגה, לבטח אף נושאות תפילה. הוא מיהר לשאת רגליו ולהשתרע מלוא גופו בראש החומה כדי למלט עצמו מרגש מוזר שתקפו.

קולה הרך של אחת הנזירות שהופיעה בפתח המחסן עלה באזניו. «האם אדריאנה», אמרה במתינות גמורה, «חיילים מזוינים חדרו לגינת החצר האחורית, וחיילים מזוינים דופקים בשער הראשי ומבקשים להיכנס ולחפש אחר אדם». התשובה היתה אף היא רכה ושליווה: «תודה, האחות פטריציה. אנא, גשי ואמרי להם שאם הבית תסור אליהם מיד למלא את משאלתם». הוא שמע אותן נכנסות פנימה, את דפנות הסולם המתנגשות במשקוף הדלת, ואת הדלת הנסגרת על הברית. אחר השתלטה דממה מוחלטת בסביבה, משני עברי המיתרס עליו היה שרוע. רק איוושת הרוח שלאחר הגשם שרקה והרעידה גגוני פח ונשאה עמה ניירות ואשפה.

התאמץ ושילשל רגליו אל העבר השני, וכמו העביר השני, וכמו העביר גושי בשר קפואים שדשו ולשו אותם עד שהצטמקו והעלו בעבעות. ואז הירפה אחיזתו מראש החומה ונפל כשק תפוחים על גבי ערימת אבנים ומאגר אשפה מצחין, מאלה המצויים בשפע בשכונת ימין-משה, השוכנת בעבר השני של החומה, ממנו חדר לעיר העתיקה.

דומה היה לו עתה שדווקא כאן נפל ישר לידיהם של הרודפים. אור שניקב את עיניו הליאות עד כדי סומא נפל עליו. קול יצא מתוך החשיכה שמעבר לאור. קול דובר עברית:

«הישאר במקומך ואל תזוז!»

במילא לא יכול היה להניע אבר.

# סופרינו לאור המציאות וחוקי הטבע

מאת משה סתוי\*

## כרך ראשון „מפי העם” ספר א'

1. למראשותיו של גוסט. עמ' ה. „והשמש בדומיה שוקעת, והצללים הכלואים במסתרים נתנה רשות לצאת ממחבואיהם...”  
אחרי שקיעת החמה אין עוד צללים, אם אין אור — אין צל. וכבר התעכבתי על כך פעמים רבות ובמקומות שונים, והדגשתי, שהפסוק: „עד שיפוח היום ונסו הצללים” (שה"ש ד, ו), פירושן: — לאחר ששקע וגווע היום, נעלמו גם הצללים...
2. טוב. עמ' כג. „אבל את הדינר לא החלפתי.”  
„החלפת הדינר” בסלאנג האידי, מכוונת להמרת הדת, אולם הקורא עברית בימינו, שלא התחנך על ברכי האידי, לא יבין איך ולשם מה מחליפים את הדינר...
3. סדר של כלבים. עמ' מט. „וכי יתפלל איש ישראל ולבו אל הדגן ואל החטים”, דגן — שם משפחת הדגניים, חטים, אחד מבני המשפחה. אם כן מה בין דגן לחטים? אבל, כאן התכוון המחבר ב„דגן” — לשיפון. שגם הוא מבני המשפחה.
4. הפקדון. עמ' ג. „והחנויות מסביב ריקות.”  
ריקות ממה או ממי? מסחורה או מאדם, מקונים?
5. התאוה לבגדים. עמ' סד. „הוציעו את העגלה בפנים כמטה: תבן...”  
כאן הכוונה לקש ולא לתבן.
6. שמע ישראל. עמ' קי. „בהיותו בכפר היה מנגן בעשבים, בגבעולי-הסוף”, לא „גבעולי-סוף” כי אם „קנה-סוף”, למרות שהקנה הוא צמח מים עצמאי, משמש הוא בשם לוואי לצמחים שונים: קנה-קש, קנה-תירס, קנה-דבש, קנה-סוכר וגם קנה-סוף.
7. מסירות נפש. עמ' קנ. „והבית-דין צדק הכריו, שבשרו של הקצב פגול, נבלה וטרפה, חמור מבשר חזיר.”  
קורא תמים לא יבין לאיזה בשר מתכוונים כאן אם לבשר הקצב גופו או לבשר הנמכר במקולין של הקצב, גם הבדיחה הידועה של יהושע בן חנניה ששאל את הקצב „ראשך בכמה?” ואח"כ טען שקנה ממנו ראשו הוא (בכורות ה) — מוכיחה שיש להיזהר בדיבור...
8. שס. עמ' קנ"ב. והבחור לבוש בגדי בד לבן וחבל פשתים על מתניו”, בפרשנות המקרא, נתקבל הבד כתחליף לפשתים, ואם המחבר מפריד ביניהם — אם כן, מה טיבו של בד זה?

\* מאמרו של מ. סתוי ז"ל הגיענו לפני פטירתו. בחוברת הבאה נביא רשימת הערכה על המנות — המערכת.

- בשפת ימינו משמשים בד ואריג בערבוביה, אומרים: "חנות־בדים" במקום להגיד: "חנות־אריגים" — שזה הנכון.
9. שם. עמ' קסד. למשעת שקיעת החמה, צללי הלילה חוזרים ומכסים את נשמתיו... אין צללים בלילה (ראה הערה מס' 1).
10. משפט האלמנה עם הרוח. עמ' קע"ח. ו"האלמנה שונמית גרה בסוכה של נסרים בלים סכוכי לולבי תמרים".
- הלולב הוא כף הדקל הצעיר, טרם שפשט עליו־הוציו (עלה הלולב נקרא: "הוק", הוצים) ונמנה בין ארבעת המינים המפארים את החג, לסיכוך משמש הכף לאחר שפשט עליו־הוציו, בשפת המשנה: חרות, חריה, חריות "חריות לסיכוך" (בר' רבה מא).
- חריות אלו, משמשות לעשיית סלים וכובעים, הם, הם "סלי־חורי" ששר האופים ראה בחלמו: "והנה שלושה סלי חורי על ראשי" (ברא' מ. טז).
- הכובעים של החריות נחשבים לכובעי־בזיון: "לאחר המעשה... (עם בנותיו) שם לוט כובע של חוריות על ראשו ויהי ללעג ולקלס בעיני הבריות"...
12. שם. עמ' קפ. "קוששי בדרך עצים, הבעירי אש ואפי לך עוגות".
- טוב־לב גורר טוב־לב, כיון שהעשיר החסיד הטיב עם האלמנה, בא גם המחבר להטיב עמה והכין לה בדרך "ענפי עץ גדחי הסערה".
- למעשה, היתה הטרחה מיותרת לגמרי, ה"עצים" הנזכרים בתורה: וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת" (במדבר טו), אין אלה עצים ממש כי אם קוצים ודרדרים, בשפה העברית כל חומר ההסקה נקרא "עץ": "ותטמנם בפשתי העץ הערוכות לה על הגג" (יהושע ב. ו). פשתי העץ — הוא אומר — חומר הסקה... (ראה ספרי "גלויות וסתומות בלשון" עמ' 47 וכן 51 — 52 — 53).
11. שם. קעח. "והחיייתה נפשה מיגיע כפיה, מארג רשתות לדייגים יושבי הכפר".
- מלאכה זו של עשיית רשתות, שמה; "סריגה", ה"אריגה" נעשית בנול ובשתי־וערב. ובסיפור: "נסים על הים" (עמ' קכב) מכנה גם פרץ מלאכה זו בשם: "סריגה" — "אשתי סורגה מכמות".
- כרך א' ספר ב. מתורגם ע"י ש. מלצר**
- הבעל־שם מביא שידוך לידי גמר. עמ' יד. "וכבר יש לו כספים אצל אחרים, בכותל־המזרח — "עיר" לשיבה".
- באידיש: "אָ שטאדט אין מזרח", שטאדט — מקום עמידה וגם עמדה, אבל בעברית אין לנו לא עיר ולא כפר, אלא מקום עמידה ושיבה בביה"כ...
13. שם. עמ' יח. "לבעלה מאמינה היא, בית־חומה מוכנה היא להעמיד על דברתו".
- באידיש, הכול אפשר, אבל הקרא העברי יתקשה להבין — איך מעמידים בית־חומה על דברתו?
14. שם. עמ' כב. "ושומע הוא בקולה, סוחר מעט בדגן, מעט בשיפון". (ראה, הערה מס' 6).

15. פדיון שבויים. עמ' סא. "מכנס עצמו לתוך פרוות-הבונים".  
 נכון שישנה חיה קטנה המכונה: ה"בונה", אבל, לקורא העברי, האהב  
 שפה-ברורה היה מן הדין לכתוב: "פרוות עור הבונים".
16. בשל ריחה של טבק. עמ' צח. "היה לו כבר דרך קבוע בין דגן ובין  
 שיפון". (ראה, הערה מס' 6).
17. החנגן. עמ' קיד. "מלבד אליהו הנביא, שהיה יוצא-ונכנס, בן-בית  
 אצל כל יהודי, בין האושפיוזין בסוכה".
- איך אליהו הנביא בין האושפיוזין המבקרים את היהודי בסוכה, השבעה הם:  
 אברהם, יצחק, יעקב, יוסף, משה, אהרן ודוד.
18. חלומו של מלמד ליטאי. עמ' קלו. "שתי פרסות מפרסות סוסיו אבדו  
 ביער..." פרסה, זה הציפורן של הסוס, ואותו אין מאבדים, הכוונה כאן ל"פרסת-  
 הברזל" מה שמחברים לפרסה והשם הנכון: "סנדל".
19. בין שני הרים. עמ' כ. "ובאותו רגע נדמה לי, שהוא מביט עלי  
 כעל שממית".
- כאן, מכוון ל"עכביש" השנוא הרבה על בן-האדם, את השם "שממית"  
 מיחסים לאחד מסוגי הלטאות: "שממית בידים תתפש והוא בהיכלי מלך"  
 (משלי ל, כז).
20. שם. עמ' כד. "ופה אחו — מרעה לבהמות".  
 לפי הגוף המתואר בסיפור — אין כאן "אחו" כי אם "כר", כר מרעה,  
 האחו, — שם נרדף לקנה וסוף, מקום מרעה עשיר מים: "ותרענה באחו" (ברא'  
 מא', ב). "ישגה אחו בלי מים" (איוב ה, יא).
21. גלגולו של ניגון. עמ' כח. "ישנם מיני והם עוליהם פעם בפעם על  
 היבשה, בקציהם באבנים".
- באידיש ישנה מלה "עק" שמובנה גם "קצה" וגם "זנב", בעברית: "הדגים...  
 מקישים בזנביהם באבנים".
22. שם. עמ' מג. "ואכלו קורצא".  
 משפט זה מבטא: מלשינות ובגידה, במקרא, אנו מוצאים אותו פעמיים  
 בדניאל (ג, ה, וכן ג, ג). אין בין הפרשנים דעה אחידה על פירושה של המלה  
 קורצא" ומה הקשר בינה ובין האוכל? בספרי "גלויות סתומות בלשון" בחלק  
 "מימרה ומקורה" מנסה אני לפענח את אכילת-הקורצא ולמצוא את פתרונה  
 בחיי הרועים, — לחם הרועים הנאפה על רמץ המהדורה, בהיותם בנדודים,  
 בחיפושם אחרי מרעה וברווקות — נקרא: "קורצה". על הרוב הוא נאכל בצוותא  
 וכדרך רווקים ש"אשה עצורה להם" מלווה האוכל בניבול-פה! גילוי-סודות,  
 מזימה והלשנה. — "אכילת-קורצא" רמז בולט לקשר זה שבין "סעודת הרועים"  
 למזימה אנו מוצאים בפרשת "מכירת-יוסף".
23. שיחת חסידים. עמ' מח. " — מה בצע, ואני אוכל שרויה".  
 לפי התוכן יש לקרוא: "ואני איני אוכל שרויה".
24. אם לא למעלה מזה. עמ' נב. "מגפים ידולים ומשוחים בזפת".

למרות שבין הזפת והעטרן ישנה קרבת משפחה, מורחים את הגעליים רק בעטרן.

25. משנת חסידים. עמ' נח. "הרעש קם לדממה העולם כולו נמשך אחרי דקות הענין". ובעמוד סא. עלה יבול "העולם" על כל המשוער במקומו ושלא במקומו... אין להוסיף על כל מה שאמרתי בענין הסלאנג האידי הזה, ובסיפור "כרת" עמ' סה. מזדהה גם המחבר עם התיקון שלי וכותב: "ואמרנו, נשב עד שיתאסף הצבור".

26. נסים ונפלאות. עמ' סז. "תפוחים של זהב היו לו כאגסים, וריחם היה נודף כאפרסמון".

א. בסתם "תפוחי-זהב" — מבינים — תפוזים הגדלים רק בארצות המזרח.  
 ב. לא ידוע במה נשתוו לאגסים — בגודל, בטעם או במבנה?  
 ג. מי ראה את האפרסמון בארצות ההן? גם פרי זה שאנו מכנים פה "אפרסמון" ספק רב אם זה שמו הנכון.

27. שט. שט. "והתפוח — פרי עץ הדר, תאוה לעינים".  
 תואר מכובד זה "פרי עץ הדר", שייך מקדמת-דנא לסוג עצים שהאתרוג עומד בראשם, ואינו ניתן לא להשאלה ולא להעברה...

28. שט. עמ' ע. "מתנהג בשררה, מושל בכיפה".  
 "מושל בכיפה" — פורש את שלטונו על כל השטח מתחת כיפת השמים;  
 "מלכי בית דוד שעתידיים לעמוד ממנו שמלכו בכיפה בים וביבשה" (במד"ר יג).  
 29. שט. עמ' עג. "והסוס אסור לרכוב עליו".

את הסוס הרכיבה — חובשים, אוסרים ורותמים אותו לעגלה.  
 30. כיצד מתגלין. עמ' עז. "והיא שופכת דשן על האח".  
 אין דשן אלא אפר הקרבנות: "ודשנו את המזבח" (במד"ר יג). הנכון הוא כאן: "היא שופכת אפר על האח".

31. שט. עמ' עט. "ותרק את שקה הוא מצעה, ותחן את התבן בתנור".  
 החומר שממלאים את השק למצע — שמו: "קש".

32. פוחת והולך. עמ' קיח. "אימת ה"משהו" נופלת עליו".  
 הכוונה — למשהו חמץ בפסח, ובלי המלה "חמץ" לא יבינו לאיזה "משהו" מתכוונים.

33. רוחות מספרות. עמ' קלז. "ואמרתי: אקטוף את כל פרחי הגן אפאיהם".  
 מלה לא רגילה בספרותינו החדשה: "אמרתי אפאיהם אשחיתה מאנוש זכרם" (דבר', לב). הפירוש המשוער "פאה" — קצה, שדה הנמצא בקצה שהוא בבחינת הפקר.

34. מעשה בר' יוחנן הגבאי. עמ' קמו. " — הרף מלהג, לך רחץ".  
 בדורות ראשונים היתה הזמנה לאכול מתבטאת: "געה וואש זיך" (באידית), אבל בעברית היו אומרים ואומרים גם היום: "טול את הידיים".  
 כרך שני, ספר ב', מתורגם ע"י ש. מלצר

35. ברל החייט. עמ' יב. "הקהל מסביב" ! אחרי שורות אחדות: "העולם משתק".

„קהל“ ו„עולם“ בערבוביה...

36. התגלות... עמ' כב. „ממש הידים רועדות אצלו, הוא יפיל עוד חלילה את הכוס עם ההבדלה מידו...“

א. בשם „הבדלה“ מכנים את הטקס של הבדלת קודש מחול ואור מחושך. הנר, שעליו מבדילים (על הרוב קלוע פתילי שעווה) נקרא: נר־ההבדלה.  
ב. אין ה„מבדיל“ אוהו בנר, כי אם אחד מבני הבית, על הרוב — הקטן שבילדים.

37. שם. עמ' פו. „לקח חוזה נקי על דגן ושיפון שכבר שולמו“.

א. מה זה „חוזה נקי“?

ב. „על דגן ושיפון“ ראה, הערה מס' 6.

38. שם. עמ' צג. „אך מיד נתברר כל הדבר כשמש בצהריים“.

באדית בודאי: „קלאָר ווי דער טאָג“ — בהיר כשמש בצהריים ולא „ברור“.

## בְּמִהְפֵּךְ

מֵאֵת אֲבָרְהָם בְּרוּיִס

נִתְבְּדוּ אוֹתוֹת

וְדִקְדוּקֵי הַצְּרוּפִים לְרִיק.

הַדּוֹר נִפְתָּה לְמִשׁוּגוּתָיו,

יִשְׁכִּיחַ חֲדָלוֹנוּ הַמִּתְרַגֵּשׁ

בְּהִלּוּלֵת זְנוּנֵי הַדָּם,

וּמוֹכִיחוֹ —

בְּשֵׁעַר יִגְרָדָם.

הַבַּיִת הַנִּבְחָר,

דְּמִינוּ אֲדָנָיו הָאֵמֶן וְהַחֲסֵד,

בְּחִלְלוֹ

חֲנֻגַּת רַבֵּי הַכּוֹנְנִים

וְעִקְרוֹת דוֹחֲסֵת.

רַבּוֹן תְּעִלּוּמוֹת

זֶה כִּכָּר גִּטֵּשׁ בְּעֶלְטָה

עֲדַת תְּמִימֵי דוֹרְשָׁיו.

תִּנּוּי יָגַע וּפְרִיכַת כְּפָסִים

בְּחוֹחֶלֶת שָׁוָא.

אֵיחָו הַמוֹפֵת

לְנִרְדְּפֵי הַסַּחֵף הַשְּׁחוּר?

בְּמִהְפֵּךְ יוֹעֵצוֹ מְחוֹגִים

וְהַשְּׁעָה הַתְּסוּנָה

דוֹהֶרֶת לְאַחֹר — — —



# פתרון סתומה במחברות עמנואל הרומי

מאת דב ירון

בשירו על הזמן-הגורל "הברכת הזמן אחת היא" (1) מביא עמנואל הרומי, בין השאר דימויים לתיאור רעתו של הזמן, את הדימוי הבא:

וישן הזמן לבי בחיקו להסגירו ביד זרים לאכלה  
כזו שדי אשר יתחכמו לו להרדימו בחיק עלמה בתולה.

והדברים סתומים, שכן מה ענין זיו שדי, שהוא חיה מחיות השדה? אצל עלמה בתולה?

הנה, בעיני בספר "שלטי הגבורים" לאברהם הרופא בן דוד משער אריה, מגטובה שעב (1612), מצאתי את פתרון הסתומה. בספר זה, פרק נג, דף נח, עמודה א, כתוב:

"ואולם הזמר הוא האוריגי שכתב אריסטוטיילי בספר שני מספורי הב"ח (1) שיש לו קרן אחד גם הוא במצחו והוא מפריס פרס' ומעל' גרה... ויקרא האוריגי זמר מפני שהוא אוהב מאד הזמרה ועל כי הבעל חי הזה הוא תקיף מאד ולא יוכלו הציידים לצודו כי אם ביגיעה רבה. במקום העמל והטורח הם מבקשים בתולה יפה ומפשיטין אותה ערומה כי הב"ח הזה הוא אוהב הבתול' הרבה וכשהיא ערומה תזמר בזמרה רכה ונאה. באופן שכשישמע הבעל חי הזה הזמרה ורואה הבתולה הערומה נגדו הוא רץ לקראת' וכורע על ברכיה ויניח ראשו על כרסה והבתולה תרדוף" (2) בזמרתה עד שהבעל חי הזה מרוב התענוג והעדון ישכב וירדם שם ואו הציידים משימים בכבל רגלו ונותנים שלשלת של ברזל על צוארו עד שנקרא זמר מפני שהוא נצוד עם הזמרה".

מעתה מתפרשים דברי עמנואל בברור גמור: "זיו שדי" אינו אלא חיה מחיות השדה, שלפי ההשקפה ששררה בימי עמנואל על פי ספר בעלי חיים לאריסטו, קשה לצוד אותה לרוב כוחה, ולפיכך מתחכמים לה הציידים ומרדימים אותה בחיק עלמה בתולה".

(1) מחברות עמנואל א, ברודי, כו; הברמן, 36; ירון, 19 (שורות 228-229). ברודי והברמן לא פרשו מאומה. במהדורתי נתתי פרוש, שאמנם לאור הדברי הבאים כאן יש לראותו כמבוטל.

(2) עין תהלים נ יא, פ יד ומפרשים שם. למשמעות "חיה מחיות השדה" השוה ספר השרשים לרד"ק, ערך זיו.

(3) נראה שצריך לומר: מספורי הב"ח (הבעלי חיים), נעתק עלידי ר' יעקב ב"ר מכיר. (4) תמשיך.

(5) ענין דומה מסופר ביוסיפון, ראש פרק עשירי: "ועיבור (אלכסנדר) משם במקום אחר, ויפגע באיש אחד בעל שער גדול, ויחתור לתפשו ולא יכול לו. ויצו ויפשיטו אשה אחת, ויוליכוה אליו, כי אמר: "אולי יפנה לתאות יצרו, ונתפשהו". ויקת הוא את האשה ויאכלנה" וכר.

# יוֹם לְיוֹם

(רשומי-הווי ממדינת ישראל)

מאת מרדכי עובדיהו

מול „הגל החדש“ בעכו

גם לחופי עכו והוצותיה העתיקות הגיע „הגל החדש“ של זמנינו המודרניים. עכו עדיין נושמת מלוא נשימתה העתיקה. מול לועי-התחתים מימי הסתערות נפוליון (שנכשלה), צפה ועולה אנדת זקנים: האימפראטור עלה לכאן בתשעה-באב, ולמראה יהודים שחים לעפר ומקוננים מרה, שאל בהשתתפות, מיהו הנפטר החשוב שכה יתאבלו עליו? משהושב לו, כי לא על אדם אלא על ירושלים, שחרבה לפני כאלף ושמונה מאות שנה, מתאבלים כאן, ניבא הכובש הקורסיקאני: „עם המבכה אבדן עצמאותו מאות שנים כה רבות — הוא שיזכה לראות גם בחירותו!...“

והנה — מול קנה-התותח חלודי-ההיסטוריה, על מישטח רחבי-ידיים, משתרע בית-הקפה המודרני של אבו כריסטוף, הערבי הנוצרי. טורי מכוניות נוצצות מתמשכים ומגיעים לכאן, „בני-טובים“ מישראל ומישמעאל נוהרים מכל מרכי הארץ. לא מעטות גם הבנות שלנו מן המישור הדיזנגופי-רוזאלי, (בית-הקפה „רוזאל“ הנוצץ...), המשלבות זרוען בזרוע בני אפנדים טרופי-הרפתקאות. קצת אווירה מעודנת, בנוסח המונמארטר, שרוייה בבית-הקפה „חומות עכו“, שהוקם בקירבת-מקום ע"י צייר יהודי. בית-הקפה שוכן במין כוך, וטחב עתיק של מערה אופף את המסוכים ליד חביות-שולחנות, שנרות מבליחים בהם. מוזיקה סטיריאופונית משתפכת בחלל.

לברק אורות פלאורוסצנטיים — מסתובבים ברחבת-המחול הנוגות המעורבים בטוויסט סוער ומסעיר, מפגינים כביכול „דוקיום“ בסערת ה„כיף“ (בערבית — התעוללות) השגעוני...  
וזה מול זה —

בחצר בית-הספר שלחוף הים המרוקן מתלמידיו לעת קיץ, אוכסן מחנה לעבודה ולבילוי משותף של בני-נוער יהודים, ערבים ודרוזים. כמאה גערים וזעירות משלושת העמים, שומעים הרצאות, קונים דעת בלשונות ובתרבות עם ועם, לרבות דברי פולקלור, אגדה וזמר-עם. יחדיו מוציאים עלוני-קיר, מציגים מחזות, חדים חידות, מתבדחים במילי דבדיחותא.

מול מיקצב-פרא של „צ'א-צ'א-צ'א“ ו„טוויסט“ — נישאים מפה צלילי „הורה“ ו„דאבקה“ מול צוויחות מחוללי ה„רומבה“ — משתפכים בעדנה צלילי „עץ הרימון“. נוכח גגוהות הניאון הקר, מבהיקה להבת המדורה של עורכי „קומזיק“. אחמה, שמסביבת חיפה, נכנס בשיחה חמה עם אורי, בנו של עורך-דין תל-אביבי. שוש הנתנייתית ופאטמה מיפו מחליפות ביניהן כתובות — להעמקת קשרי-הידידות במכתבים ובביקורים הדידיים בבתי הוריהם; ושוב משתלבות זרועות הנערים והנערות במחול-מחניים סביב שלהבות המדורה הקורצת ומבטיחה...

### עולה חדשה בכיתה ג'

תמר עולה חדשה קטנה מבראזיל, מתארכת לחודש ימים בכיתה ג' של ביה"ס שבמרכז העיר. הוריה עומדים לעבור לישוב חקלאי, ובינתיים תרכוש לה כאן קצת ידיעת השפה העברית.

היום נקלעה לשיעור של "תודעה יהודית", בו נתבקשו התלמידים להשמיע בעל-פה תפילת "שמע ישראל", ששיננו אתמול בכיתה ובבית.

כמה תלמידים, וביחוד בנות אחדות, לא הספיקו ללמוד את הפרשה עד תומה וקיבלו הערה ביומן.

והנה נקראה תמר ללוח.

היא זקפה גופה, שמה ימינה על לבה, ובקול רוגש פתחה ואמרה: "שמע ישראל ה' אלוהינו". וגמרה את הפרשה בעיניים עצומות ובדביקות כמתפללת. כל הילדים הקשיבו בהתרגשות.

"הו, כמה שהיא כבר יודעת המון עברית" — לחשה כמו לעצמה רוויטל, הצברית התל-אביבית.

### מה פתאום "כושיו"? ...?

לא דק ילדי בית-הספר, אלא גם ילדי הגן במשק הקיבוצי הגדול יודעים היטב כי אין קוראים לאדם כהה-עור בשם "כושיו", כי אם בשם ארץ-מוצאו, כגון — חבשי, ליברי, גנאי — וטוב מזה — אפריקני.

נוהג זה קיים כחוק בלתי-כתוב, ביחוד מאז נתרבו במשק סירי אורחים מארצות-המזרח המשתחררות והולכות.

והנה בכיתה ד' מתנהלת שיחה חפשית עם המורה על מאבק ה"הפרדה הגזעית", הנטוש עתה בארצות-הברית.

המורה מוסרת תיאור גאמן על המערכה הנועזת בה התייצבו אזרחים "לבנים" למען שוויון-זכויות מלא של האזרחים הכושים — — —

— לא אומרים כושים! — פורצת במחאה עזה חמוטל, הפולמסאית בעלת הפתוס הסוציאלי — אומרים אפריקנים!

— אבל תביני, חמוטל — משיבה המורה בנעימה רכה, פדגוגית — באמריקה אין אפריקנים אלא אזרחים ילידי המקום — — —

— בסדר, בסדר — מסכימה בהתלהבות חמוטל — אז מה פתאום כושים? ...

### דמעה יהודית

סח לי רעי איש-העט בעין-הוד, מושב-האמנים הפיטורסקי, נפגשתי עם חנה שוחיג (וי סגולה), אלמנתו של הצייר הגרמני הלוחם האנטינאצי, קארל שוחיג. הוא ניהל את מלחמתו נגד שלטון-הרשע בקאריקאטורה נועזת ועונה קשות. גם בתנאי-הזוועה המשיך ברישומי-הערות, ופרי מכחולו פורסם. אפס, העיניים הכריעו גופו והוא מת לאחר השחרור.

כמחאה חיה לפשעי עמה — נתגיירה חנה, והשתקעה בעין-הוד. כאן היא מחנכת שתי בנותיה לאהבת ישראל ולאמונת ישראל. בנה, שלקה במום קשה מלידה — לדעת הרופאים עקב חבלת אביו במחנה-הריכוז — מוחזק במוסד למפגרים.

כאחת מן הכפר, טורחת חנה יום-יום במשק-ביתה, מטפחת גינתה, שומרת במין קדושה על ציורי בעלה העוטים את כתלי ביתה, ושוקדת על כתיבת ספר-חיה, בו מתואר בכשרון רענן ובגילוי-לב נשיי-אנושי נוקב פלא נתיבה של בת "היטלר-יוגנט", שהפכה בת-ישראל הדבקה בערכי-ישראל.

בעיניים אוהבות היא גומעת מיופיו של הכרמל הגשקף בעד החלון הנרחב. בגמעה לאיטה מין כרמל-הוק הצלול היא אומרת:

— כילידת חבל-הריין המשופע ביינות משובחים, יכולה אני להעיד, כי אין יודעים כאן כלל כמה מפוארים יינותיה של ארץ-ישראל.

פתאום — בהשמיע "קול ישראל" על קבלות-הפנים הרועשת לשטראוס הבאורארי, היא פורצת:

— בוודאי שאין דבר יקר וחשוב בחיי אומה מן הבטחון. אבל — האם לא אמרו חכמים ממני, כי כל ענין הבטחון — הצניעות יפה לו! האם אין למדינאי-ישראל לב לחוש ללבם המתרתח של רבבות, לזכר דם מיליונים שנשפך, דם ילדים שלכם, ותרשו לי לומר — גם שלי — הוסיפה בקול חנוק, ובעיניה החומות-בהירות הלא-אריות, דמעה מנצנצת — דמעה יהודית.

אין שילומים לדם

כל בית-האב, על הבנים והבנות והטף — שולחו יחדיו מזרחה — למחנות-

המוות.

בנסיבות-הוועה נחצה גורל המשפחה: האב ושני הילדים הרכים כשלו והובאו לכיבשנים לשריפה, ואילו האם ושני הבנים ושתי הבנות עמדו בכור העיניים, ובדרכי נסים שונות ומשונות שרדו לפליטה, זכו ליום-השחרור, יום פדות ונקם, ועלו למדינת ישראל.

הבנים והבנות השתרשו בחיי הארץ, הקימו בתים בישראל ורואים נחת מבנים — "צברים" חמודים ועוקצנים.

לכף-נחת מהבנים וביחוד מבני-בנים זכתה האם-הסבתא.

אולם, כמאמר הבריות — "אם אחת יכולה לדאוג לבנים עשרה ואין עשרת בנים יכולים לדאוג לאם אחת" — ניטלטלה הסבתא כל הימים אילך ואילך, והתגוררה פעם בבית בן זה ופעם בביתה של בת זו.

והנה — יום אחד קיבלה האלמנה והאם השכולה משלטונות מערב-גרמניה דמי-שילומים ניכרים בעד הבעל והילדים שניספו בשואה.

עתה קם ריב בין הבנים והבנות.

זה אומר — תתן אמא את הכסף לידי ואבנה לה דירה יפה בתוך ביתי שלי, וזו אומרת — לא כי בידי תתן את הכסף ואני אבנה לי בית מרווח, ודירה נאה אקצה בו לאמא...

רק הבן הבכור — אשר, אגב, מצבו הכלכלי גרוע משל כל שאר הבנים — קם ואמר: ביתי ולבי פתוחים לרווחה לפני אמי — אם אך תרצה לגוד עמי. אך בשום פנים ואופן לא אטול מכספה זה ולא אבנה בית ממנו. אין שילומים לדם השפוך!



# מחורש לחורש

## עוד ועודת פסגה

באלכסנדריה של מצריים תתכנס ב-5 בספטמבר „ועידת הפיסגה“ הרעבית השנייה, שבה עומדים להשתתף לא רק ידידיו ועושי דברו הערביים של הרודן המצרי אלא גם האמיר פייסל הסעודי וכן שליטי המדינות הצפון-אפריקניות, המוכנים להכיר ב-עליונותה של מצריים באסיה ובלבד שיניח להן באפריקה.

המלך חוסיין, שנעשה גרורו של נאצר לכל דבר, עד כדי היותו מוכן לשמש מתווך ומפשר בין נאצר לפייסל בעניין הסכסוך בתימן, החליט לקשור גורלו במצריים, להכיר במשטרו של סלאל בתימן ולהסתפק בסיוע מבית-הנשק של נאצר, כסוכן-מישנה של תעשיית הנשק הסובייטית. מיד לאחר האכזבה החלקית, שנחל חוסיין ב-וואשינגטון, מצא לנכון לבקר בפריז, כאילו ביקש להזכיר לאמריקה, כי אף למלך אביון יש ברירה: פנייה לצרפת ואפילו לגרמניה.

מיום שנכחו הבריטים לדעת, כי מטרתו הצבאית והמדינית הקרובה של נאצר באסיה היא לא הכנעת מדינת ישראל כי אם גירוש הבריטים מדרומו של חצי-האי הערבי בכלל, ומעדן בפרט, והשתלטות, במישרין או בעקי-פין, על אוצרות הנפט של חלק עולם זה — שינו הללו את טעמם בוואשינגטון ובשאר בירות תבל. מק-מילן ואחריי יום הסבירו למזכיר-המדינה מה טיבו של נאצר ומה סכנתו למערב, ומבחינה זו הגדילו לעשות מהדיפלומטים הישראליים, יתר על כן, לחצם הדיפלומטי הנמרץ של הבריטים הוא שגרם לאחורונה לביטוח תוכנית ביקורו של נאצר בבוון, מאחר שהבריטים איימו במפורש, שביקורו כזה עלול לחסל את תוכנית ביקורה הקרוב של המלכה האנגלית ובן-זוגה בגרמניה. איהרד ושרדד נכנעו ללחץ הבריטי גם משום שהם מייחסים חשיבות יתרה לביקור המלכה והנסיך פיליפ כהפגנת ידידות בריטית-גרמנית אחרי שתי מלחמות עולם וגם כתגובת-עקיפין

עוקצנית לרוגו הקל שהשתרר ביחסי פריס ובון מיד לאחר יום השנה לחתימת חוזה ברית הידידות ביניהן, הוא „ההר שהוליד עכבר“, כביטוי של דה-גול אחרי שובו מביקורו בגרמניה.

אך האכזבה שנגרמה לנאצר בשל כך ניתנת עתה לתיקון כלשהו על ידי שליחו מלך הירדן, העומד לבקר בקרוב בבירת גרמניה, הוא צריך להשיג בבון את המטרה, שלשמה בעיקר מתכנסים עתה שליטי ערב באלכסנדריה. כי כל האומר, שניקר מטרת הועידה היא: להשיג הכרה כללית של ארצות ערב ברפובליקה התימנית, או לארגן „חיל-משמר כל-ערבי“ ב-תימן — אינו אלא טועה. סיכויי הרווח המצרי להשיג הכרה כזאת מתעודיה הם קלושים למדי, בפרט ש-מצריים דחתה זה לא כבר גישושי פשרה אמריקניים והצעה על חלוקת תימן לשתיים, באופן שסלאל יוכל להישאר על כנו וגם כיבשת האימאם בצנעא תישאר שלמה.

## מי יפה את מי הירדן?

המשימה העיקרית של ועידת ה-פיסגה הערבית השנייה תהיה, כנראה, הבטחת האמצעים הכספיים והטכניים לתוכנית החבלה במוביל-המים הארצי ישראלי על ידי תטיית מי מקורות הירדן. מלבד מה שהעניין כרוך בסיכון מלחמתי ישיר, מאחר שממשלת ישראל הצהירה, כי תראה כל צעד כזה כ-היתגרות גלויה וכמעשה עיון, הרי אין תכנית החבלה ניתנת להיות מבוצעת בכוחות ערביים בלבד. מימונה עלול לעלות חמשים מיליון דולר ויותר והוצאתה אל הפועל מצריכה תיכנון ועבודות הנדסה של מומחים מארץ תעשייתית מפותחת.

מכיוון שאין נאצר רוצה להשליך יתרו על הרוסים בלבד, החליט, כנראה, למסור מלאכה זו למומחים גרמניים, והוא מצפה לקבל מבון לא רק את הידע אלא גם את המימון הדרוש לכך. עכשיו שביטלה בון את

קרקע וקרקע-אוויר, ושאיפה לייצור כלי נשק אטומיים, שאינה צריכה להישאר בגדר חלום לעולם. אמנם, אין למומחי נאצר הידע הדרוש והי-כולת הטכנולוגית לייצור פצצה אטום-מית. אבל יש להם היכולת לייצור ראשי-חץ ממולאים חומר זיהום אטומי, שיורכבו לראשי-טילים מדגם 1 או מדגם 2, שהגרמנים הצליחו לייצרם ולהמטירם על לונדון עוד לפני 20 שנה ויותר. קליעה מכוונת לעבר ערים גדולות ואזורים צפופי אוכלוסיה, אפילו אינה מדוייקת בתכלית, סופה לגרום נזק באשר תפגע.

**אחדות — על חשבון ישראל**  
אך נאצר יודע גם יודע, כי במלחמת השמד מסוג זה — אף הוא, ארצו ומשטרו עלולים להניזק נזק בלי-תוקן, ולכן קשה להניח, שהוא מקוה לזכות מן ההפקר על ידי התקפת-פתע. מה שמתקבל יותר על הדעת היא נכונות להרפתקה מתוך גבולות ישראל — כגון הטיית מי מקורות הירדן, לאחר פעולת הכנה ממושכת של דעת הקהל בעולם, יצירת רושם של "מפעל קונס-טרוקטיבי ערבי מובהק", וסיבוב פני הדברים כך, שהסורים, המצריים ו-העיראקים ונתיני המלך חוסיין לא ייראו כתוקפנים אל כמי שבאים ליצור "עובדות מוגמרות" בתוך גבולותיהם שלהם.

מאין אפשרות לנאצר להפגין אחדות ערבית שלמה בעניין תימן, על אף הצלחותיו החלקיות בארץ זו, לאחר הוצאות עצומות וקרבות מרובים, הוא עלול להיות נתון, בוועידת פיסגה זו, ללחץ כבד לקיים את מה שהבטיח בוועידה הקודמת ולמנוע בעד מדינת ישראל מלקצור את פירות התוכנית המפוארת של מוביל-המים הארצי ה-מוגמר, על ידי הטיית מקורות הירדן בסוריה ובלבנון.

### נשיא לבנון החדש

בהקשר לזה יש משום עניין מיוחד בעלייתו על כסא הנשיאות בלבנון של שארל חילו, מדינאי פרו-מערבי מתון, הנתון להשפעה צרפתית ושלא נגרר מעולם אחרי סיסמאות "פאן-ערבי" הקיצוניות, בהיותו דוגל כל הימים בזכות נייטראליזציה של הלבנון. אמנם, גם הנשיא החדש לא יימנע מלהשתין ל"חבר הערבי" ולהצטרף לכמה מן הצעדים של חבר זה, שאף

תוכנית ביקורו — הריהו מקוה לנצל לצורך זה את צעיר גרוריו. ואל תהא תוכנית זו קלה בעינינו. הימים הם ימי מבוכת ערב בחירות באמריקה; ימי מאבק מדיני חריף מבית, וימי בעיות קשות ומסובכות למכוני מדיניות-החוץ האמריקנית במזרח הרחוק והתיכון כאחד. משבר וייטנאם, סכסוך קפריסין, והתסבוכת בקונגו עלולים לכאורה לעורר בלב נאצר את הרושם, כי השעה כשרה להסתכן בסכסוך עם ישראל, או, על כל פנים, להיתגר בה התגרות גלויה בשם "רצונם המאוחד של עמי ערב", יוודאי שבתחום זה ימצא את כולם מאוחדים ועונים "אמן" — מפיסל בדרום ועד בן-בלה ובורגיבה בצפון.

### השתלטות בעקיפין

צא וראה, שהאמיר פייסל הסעודי כבר הכריז ואמר, כי לפי דעתו הדיונים באלכסנדריה חייבים לסוב בעיקר על ציר ההתגוששות עם ישראל ולא על ציר פתרונה של בעיית תימן. אולם דא עקא: הצבא המצרי בתימן התאושש סוף סוף מכשלונותיו המרובים ב-שנתיים האחרונות, והשתלט על רובו של האיזור, שבו הונחו יסודותיה של הרפובליקה התימנית, בחסות נאצר. מאידך גיסא, יש לקבוע, כי נאצר למד מן המישגות שעשה בעבר ב-סוריה וגם בעיראק, ושוב אינו מתכנן לעתיד הקרוב "רפובליקה ערבית מאוחדת" תחת שלטון מצרי ישר, אלא הוא מעדיף להשתמש בגרורים למחצה לשליש ולרביע, החל בסלאל התימני ועארף העיראקי וכלה בחוסיין. שיטה זו של שליטה בעקיפין והשתלטות מצרית מודרגת על ידי "באי-כוח" נתנה עד כה פירות ברכה לנאצר, גם אם דרכו לאיחוד כל עמי ערב תחת דגלו נראית כדרך ארוכה ולא קצרה. אמנם, נאצר היה עד כה זהיר בפעולותיו, ולא נטה להסתבך במלחמה גלויה עם ישראל אלא אם כן יוכל להיות בטוח בתוצאותיה של מלחמה זו. אבל כל המשקיפים המנוסים ב-מזרח התיכון הם בדעה, שמעולם לא ויתר על תוכניתו לחסל את מדינת היהודים ושעיקר מאמציו הצבאיים והכספיים מכוונים לקראת מטרה זו. תוכנית כזאת נראית כסבירה רק לאחר הכנות ממושכות של צבירת נשק חדיש, ייצור מאות טילי קרקע-

בעבר קשרים אמיצים עם ממשלת האי, אינה רשאית לעמוד מנגד לעת כזאת, ולא לספק נשק ללוחמי חיירות הקפריסאים, בפרט שמצרים של נאצר לא היססה לשלוח כמה מטעני נשק למגני האי נגד התורכים. מכיוון שכך — קובעים בחוגי ממשלת מאקאריוס — אין להתפלא, אם בעתיד יעריכו את עמדת מצרים ועזרתה, גם אם אין בדעתם לקבל מאת המצרים את תורת האיבה ל־ישראל כנתינתה. על כל פנים ברור, שממשלת מאקאריוס, שלא נרתעה, בצר לה, לפנות לכרושצ'וב ולבקש ממנו עזרה ואספקה צבאית נגד ה־תורכים, התקרבו למדינות ערב ול־גישתן הנייטרליסטית כביכול, כלומר: לגישה הפרו־סובייטית במזרח התיכון, שתביא בעקבותיה הצטננות ביחסים עם מדינת ישראל.

אמנם, הפנייה הנמהרת של מאקאריוס למוסקבה היה בה גם צד טוב: היא עוררה את תורכיה ויוון כאחת לחדול מן המשחק המסוכן של צעידה על עברי פי תהום המלחמה, מתוך ה־חשש, שכניסתה של ברית המועצות לזירת המאבק בקפריסין עלולה לסכן את בטחונה של זו ושל זו כאחת ולערער לחלוטין את האגף הדרומי של ברית נאט"ו. אך הפצצת קפריסין על ידי מפציצים תורכיים, כפעולת העונשין האמריקנית במפרץ טונקין הזכירו לעולם, כי אין לזלזל כלל בסכנת ה"מלחמות המוגבלות" ואין לבטוח כלל באיתרון, כשם שאין להתייחס נחם בהנחה, שאין לנו בעולמנו זה אלא חבית אחת או שתיים של אבק־שריפה, כגון זו שבין רוסיה לארה"ב, או שבין ארה"ב לסין העממית.

אדרבה, המציאות מוכיחה, כי עולמנו זה מלא חביות־חביות של אבק שריפה, והן נוחות יותר להתפוצץ ככל שפוחת והולך מוראם של הגדולים, בעלי הנשק האטומי, על הקטנים, בעלי הנשק המקובל. בעניין זה ודאי צדק בהנחותיו גנרל דה־גול, נשיאה של צרפת, בין שמקבלים ובין שאין מקבלים את כל המסקנות שהוא מסיק מהנחות אלה לגבי המדיניות הצרפתית באירופה, במזרח התיכון והרחוק, וכלפי ארצות הברית.

**יצחק עברי**

בהם כדי לסכן את קיומה ואת סחרה של ארץ זו. אבל מדיניותה של ממשלת הלבנון לא תהיה מדיניות של גרור מצרי לכל דבר, כי אם של ארץ הרוצה ומוכרחת לשמור על עצמאותה הפני התנכלויות סוריות ומצריות ומפני קשרים ומזימות של המיעוט המוסלמי והמיעוט־שבמיעוט הנאצרי השוכנים בארץ זו.

הנשיא הקודם של הלבנון, הגנרל שיהאב, ידע להיעדר מועידת־הפיסגה הערבית הראשונה ונימקו הרשמי היה: "מפאת מחלה". ייתכן שהנשיא החדש, שארל חילו, ייעדר בלי להיזקק לנימוק רשמי כלל. קרוב לודאי, כי בתנאים הקיימים, בשעה שמצריים ו־סוריה מסוכסכות ביניהן לבין עצמן, לא יקשה לנשיא הלבנון לעמוד בפני לחצו של נאצר, ולנהל מדיניות חוץ משלו.

### רוב מוחלט

יתר על כן, הנשיא חילו נתמך על ידי כל הפרלמנט הלבנוני (92 מתוך 97 חברי בית הנבחרים הלבנוני הצביעו בעדו), וגנרל שיהאב, שסירב להיות שוב מועמד לנשיאות מטעמי בריאות, נתן לחילו את תמיכתו ה־מלאה. היסודות הפרו־נאצריים נכשלו במאמציהם לנצל את שעת־הכושר הזאת, כדי להציג מועמדותו לנשיאות של שר־החוץ הלבנוני פואד עמון, שעם שהוא נוצרי־מארוניטי, הריהו מדבר בלשונם של אנשי "פאן ערב". אך הללו נכשלו כשלון חרוץ וחילו, המארוניטי האדוק ומי שהיה ציר הלבנון בוואתיקאן, עומד לשמור מעתה על שלום המדינה מבית ומחוץ ועל מעמדה הכלכלי המשופר, לבל יבולע לה משכניה המושלמים, "דורשי טובתה".

### תקלת קפריסין

משבר קפריסין והססוך התורכי־יווני — תקלה קשה בהם לישראל. מלבד הנזקים החמורים הנגרמים ל־סחר־החוץ הישראלי לרגל מצב ה־חירום, והם ניכרים בשל גידולו המתמיד של היצוא הישראלי אל ה־שכנים הקרובים האלה, הרי הנייטרא־ליות הקפדנית של מדינת ישראל אינה מניחה את דעתה של ממשלת מא־קאריוס כלל ועיקר. בחוגי ממשלת מאקאריוס טענו, כי "רק בעת צרה ייבחן ידיו" ומדינת ישראל, שקיימה

---

---

# הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

---

---

## „יד הלשון“ ליצחק אבינרי

מאת משה הנעמי

---

---

זה שלושים ושמונה שנה שיצחק אבינרי מורה לרבים את דרכם בלשון העברית. בספריו, ביניהם „כבושי העברית בדורנו“ וארבעת כרכי „היכל רש"י“, וכן במאמריו הרבים שפורסמו עד כה, במסגרת מדורו „פנת הלשון“ בעתון „על המשמר“ ומחוץ למסגרת זו, הצטרפה ונבנתה שיטה לשונית שלימה. רבים עקבו אחר דבריו והלכו לאורם. למען תלמידיו אלה, ולמען רבים אחרים שלא עלה בידם לעקוב אחר הדברים המפורים בעתונות, כינס יצחק אבינרי את מאמריו בספר רבי-כמות ועשיריתוכן וחשיבות — „יד הלשון“\*.)

השאלה הראשונה העולה על הדעת לגוכת „שולחן ערוך“ לשוני זה, היא: לפי מה פוסקים הלכה בלשון? אבינרי עצמו תוהה על כך ומנסה להשיב בהקדמתו: „תמיד בססתי את פסק ההלכה על חוקי הלשון ועל המסורת והמקורות, וגם צרפתי לזה את המצוי בכתביהם של טובי סופרינו“.

זה הבסיס, אך כיצד נפסקת ההלכה עצמה? נדמה, שכשם שחייה והתפתחותה של לשון הם סוד, כן גם דרכו של חוקר לשון שאינו איש מדע במובן המקובל, אף היא סוד. דרכו של יצחק אבינרי היא כולה שלו; הוא מסתמך על הנזכר לעיל, והוא פוסק הלכה לפי שיקול דעתו ולפי חושו הלשוני. אין הוא בא אל העברית מבחוץ, עם „כלים“ מדעיים, ואין הלשון משמשת לו חומר מחקר יבש. יחסו לעברית הוא יחס חי מאד. הוא אוהב את העברית על כל יסודותיה, לכל תקופותיה. מכאן פשר החוש המופלא שלו לקבוע מה מותר ומה אסור בעברית, מה הולם ומה אינו הולם את רוחה, ומכאן סוד האינטואיציה שלו בחידושי מלים, בהברקות שהן מעשי יוצר ראשוניים.

„יד הלשון“ הוא רק לכאורה ספר של פסקי הלכה בענייני לשון, ערוך לפי א"ב. למעשה הוא יותר מזה. הוא ספר דברי ימיה של העברית המתחדשת. יעברו הרבה שנים עד שאפשר יהיה לסקור ממרחק את עשרות השנים האחרונות ולכתוב בצורה „אובייקטיבית“ ומסכמת את תולדות התפתחותה של הלשון העברית במחצית המאה הנוכחית. „יד הלשון“ אינו סוקר מרחוק ואינו מסכם. הוא משקף את המתרחש. מתוך קצב גידולה של העברית עלו מאמרים אלה, ונשקפים מהם כל לבטי תחייתה.

רק ספר כזה, העוסק בצורה מקיפה בלשון החייה, יכול היה לכלול באותה מסגרת ערכים-מחקרים כגון סמיכות, דגשות ורפיון בכפ"ת אחרי אה"י, ולצידם ערכים כגון עבודת לשונית, בזיון לאומי, סגנון העברית לתקופותיה ועוד. רק מי שלבו פתוח ללשון על כל מה שיש בה יכול היה לדבר באותה קנאות ובאותה רצינות על לשון ילדים ועל בעיית כתיב וכתב, שנתעוררה לאחרונה בחריפות.

להיקף זה סיבה נוספת. לגבי יצחק אבינרי העברית היא חלק מישותו כיהודי. אין הוא מנתק את הלשון מסביבתה, אלא רואה אותה במסגרת המקום שהיא תופסת בחיי עמנו.

---

\* אבינרי יצחק, יד הלשון, אוצר לשוני בסדר אלף-בית של הנושאים, הוצאת „זרעאל“, תל-אביב תשכ"ד, 624 עמ'.



הוא נלחם את מלחמתה גם מסיבות לאומיות, ולא רק לשוניות. כי אם לא כך, מה ענין גלית הפלשתי לספר זה? ובכן, יש בירושלמי אדם שנקרא בשם גלית פלשתי, ועל כך כואב לכו של יצחק אבינרי. והוא מדבר על ענין לאומי זה בספר שענינו הלשון.

„יד הלשון“ עוסק בלשון העברית מבחינה רחבה מאד. לגבי המחבר, לשון אינה מלים או מלוגים. היא כלי הבעה לבני אדם. והעברית היא כלי ביטוי של עם ישראל. לכן עוסק אבינרי לא רק בענייני לשון פורמליים, אלא אף, ובעיקר, בשימוש הלשון ובהשפעות זרות. השפעה זרה, יתכן שאינה פוגעת בלשון מבחינה דקדוקית. אך היא פוגעת ברוחה. ולגבי בעל „יד הלשון“ פגיעה ברוח הלשון חמורה יותר מפגיעה בדקדוק.

וכך הגענו אל מושג מעורפל זה: רוח הלשון. יצחק אבינרי, דומני, פוסק הלכה לפי מה שהולם את רוח הלשון. אך מושג זה הוא סובייקטיבי ומסוכן כאחד. כי מה שנראה בעיני האחד כהולמו, יכול להיראות בעיני חברו כמנוגד לו. ומה שנראה היום כמנוגד, אולי מחר יראה כמתאים.

לפני ארבעים שנה בערך, בחוברת א' של ירחונו „השפה“, הישוה הסופר בוקי בן יגלי את הלשון לגשמת האדם:

„כשם שגשמת האדם הפרטי, בכל השנויים העוברים עליה, לא תשנה את עצמותה, את תכונתה הפנימית, ועד זקנה ושיבה תשאר היא אשר היתה, כך היא השפה: כל זמן שהיא חיה וקיימת בין בפי העם, בין בספרותה, היא תוכל רק להתרחב ולהתעשר, וגם לשנות את תמונתה החיצונית, אבל לא תחליף ולא תסיר את רוחה ואת גבולותיה המיוחדות לה. שמירת התוך ותליפת הקליפה — שתי אלה כי תצטרפנה יחד — הן הנה תנאי החיים הבריאים והשלמים בגשמת האדם ולשפת העם.“

אין זו הגדרה. אך דברים אלה מסייעים לנו להבין את אופייה של לשון. ישנו אותו תוך נסתר, שעליו נבנית ומתפתחת השפה. יצחק אבינרי ניהן בסגולה להישאר נאמן ללשונו זה שבשירת הלשון, ותוך כדי כך לשמוע את קולות השפה המתחדשת, להתיר או לאסור, לחדש מלים ולהחיות ישן. הרשות בידי הקורא, כמובן, לקבל את הדברים או לדחותם. לי נראה שיצחק אבינרי הולך בדרכה הטבעית וההגיונית של העברית. להמחשת הענין יובאו בזה כמה דוגמאות:

אם דוד בן-גוריון משמיט את המלה את, ויצחק אבינרי נלחם את מלחמתה ומגן על מלה קטנה וחשובה זו, אין ספק שהצדק עמו. ובצדק הוא אומר בדברי פולמוסו עם בן-גוריון: „לא דקדוקו של אבינרי כאן כי אם דקדוק הלשון העברית“. ולא רק דקדוק כאן, אלא רגישות והבנה לרוח הלשון, מול חסרונן של אלה.

אם המדדק צבי הרוזה מעיד על עצמו שהוא „פוסל את לשון המקרא ואומר שאך לשון המשנה היא הלשון שאנו מחויבים ליוקק לה“, ופרוסי קלוזנר הולך בעקבותיו, ובא אבינרי ומסיף לסגנון ממוזג, טבעי, לא אחיד — אין ספק שהצדק עמו.

אם אנשים בעלי הגיון משונה והמוה מציעים „תקונים“ בכתיב ובכתב העבריים, ויצחק אבינרי נלחם בהם בכל עוז — אנו עמו, והוא מביע בדבריו ההגיוניים, הטבעיים והמשכנעים, את דעתו של כל אוהב עברית.

אם יצחק אבינרי מוכיח שרפיון בגי' כפי' אחרי אהי' רובו קשה ויש להסתפק במועט שבמועט, בעקר בביטויים מקראיים, מקבלים אנו דעה זו, ההולמת את השימוש שבמקורות ובלשון החיה.

אם יש מחמירים המקפידים לנקד חזרי בחית סגולה, על סמך צורה אחת בלבד בתנ"ך, והם מתעלמים מכך שכמה פעמים מופיעה המלה בנטיית הרבים בחית פתוחה, וכן הוא אף השימוש המקובל — הרי הם לא מהדרים בלשונם אלא סתם טועים, ודעתו של אבינרי היא הטבעית וההגיונית.

דוגמאות כדלעיל רבות לאין ספור, ואך מעט ליקטתי פה ושם ב„יד הלשון“ להביא ראיה לדברי.

כיון ש"יד הלשון" הלך והתהווה תוך כדי התפתחות העברית החיה, צורת נתינת הדברים בספר חיה ותוססת. כמעט כל הערכים פורסמו כמאמרים בעתונות, ונערכו עריכה קלה לצורך כינוסם בספר. כך מקבל הקורא לא רק פסק הלכה או דיון מדעי, אלא אף דברי פולמוס עם סופרים ובלשנים, שרי ממשלה ועתונאים.

נוסף לערכו השימושי של הספר ונוסף להיותו ספר קריאה מעניין ומהנה, יש ערך היסטורי רב לכל החומר העצום המכונס בספר זה. שלושים ושמונה השנים שבהן פורסם יצחק אבינרי את מאמריו היו שנות מהפכה בחיי העם ובלשונו. בד בבד עם השינויים במצבו המדיני של עמנו, הלכה הלשון והתאימה את עצמה לצרכי דובריה, וכך, מבין השטין של הספר העוסק בעניני לשון, אתה שומע את הדי הרחוב העברי, את שנות העליות הגדולות, השפעת רוסית, אידיש וגרמנית, ימי השלטון הבריטי, מלחמת העצמאות, הקמת המדינה והצבא, ואחרון אחרון (לא חביב...) — האנגליזציה והשפעת אורח החיים האמריקני על המדינה ולשונוה. יש בספר דברים שכבר היום נקראים כקוריוז הסטורי. ההתפתחות הרבה והמהירה של העברית גרמה לכך שמה שאירע לפני זמן קצר יחסית, יראה בעינינו כנחלת ההיסטוריה. המלה תפוז שהכל דשים בה, חודשה לפני 32 שנה על ידי יצחק אבינרי. מן הספר למדים אנו מתי חודשה המלה, מה היו הסיבות ליצירתה, ומה היו תגובות סופרים ובלשנים על המלה החדשה. חברים בוועד הלשון הסיתו נגדה; שאול טשרניחובסקי כתב: "בולשביזמים בשפה!" ובכל זאת ניצח התפוז... הערך שירות תופס בספר כשני טורים. היום כולנו אומרים "שירות טוב", "שירותים טובים". אך לפני 30-40 שנה אמרו וכתבו "שירות מדויקת", "שירות טובה", בגלל הטיוס זת, וברבים אמרו "שירותיות". בשנת תרפ"ז כתב אבינרי כי שירות הוא זכר. לבסוף הוא ניצח, כמקובל ביפני היום.

מעניין לקרוא ערך זה, שירות, שכולו נחלת העבר, ולראות מה היו חבלי התחיה של העברית. אנו קוראים על ויכוח שהיה לאבינרי עם מדקדים ואף עם באליק. ואנו קוראים מכתבו של ביאליק אל אבינרי בענין זה. ובסוף הערך מובאות השורות דלהלן, אפייניות לדרך כתיבתו של יצחק אבינרי:

"בזכותו עמי בעל פה טען ביאליק, כי בתלמוד יש שרות רק בלשון נקבה, ואין בלשון זכר כלל. אמרתי לו שיש בתלמוד בלשון זכר, וגם הוספתי שאי אפשר לו לביאליק לזכור כל מה שיש בתלמוד ושאינו בו. כאן פרץ בכעס והסתער עלי בצעקות, בלכתו עמי ברחוב מבית "אהל שם" ועד ביתו..."

שורות כאלה מחיות את הענין, מעבירות אותנו אל הזמן והמקום שבהם התרחשו מאבקים של הלשון. נוסח כתיבה אישי וחי זה, שילוב של מדע וחיים, מיוחד הוא לאבינרי, מסממני כתיבתו. נוסח זה אף הולם ספר שעניינו הלשון, כיון שאין להפריד בין לשון חיה לבין דובריה. אפשר, כמובן, לדון באותם הדברים בדרך אחרת, "אקדמאית", אך אין זו דרכו של אבינרי, ובמיוחד לא בספר זה.

יש בספר ערכים שמבחינת היקפם הם מחקרים בפני עצמם. ביניהם ערכים כגון: את; חידושים; חומרות יתרות; כתיב וכתב; סגנון העברית לתקופותיה; סמיכות; עבדות לשונית, ועוד.

ענין מיוחד יש בערך כתיב וכתב, יליד ימינו התמוהים. מפני חשיבותו יצא ערך זה גם כחוברת בפני עצמה בהוצאת "מחברות לספרות". בפתח החוברת נכתב כי יש בה "סקירות דרכי הכתיב העברי מימי קדם ועד היום, ברור בעיית הכתיב הנוכחית והסכנה האזוּבת לאות וללשון העברית בעטייה של האקדמיה ללשון העברית". שורות אלה הן בבחינת שקט שלפני הסערה. בדבריו מגן אבינרי ברוח מלחמה שאינה יודעת פשרות, על הכתיב העברי הטבעי, שאין בו תוספות או השמטות יתרות. הוא סוקר את כל ההצעות השונות והמשונות לשינויים בכתיב, שהגיעו לשיאן עם הצעות "הועדה לתקון הכתיב" מיסודה של האקדמיה ללשון העברית. כידוע, הציעה ועדה זו הצעות שעוררו את חמתם של סופרים ועתונאים וכל מי שיחסו ללשון אינו מדעי בלבד.

אבינרי נוקט בדבריו על הכתיב והכתב לשון חריפה ביותר. ולנוכח תוסר ההגיון שבהצעות שינוי הכתיב לסוגיהן, אינך יכול שלא להסכים בלב שלם עם נוסח כתיבה זה, הבא להגן על היקר לך ולכל אוהב עברית.

זו דרכו של יצחק אבינרי. אין הוא מן המחמירים בענייני לשון. להפך, דרכו להקל ולהכשיר שימושים שבלשנים רבים פסלו. עם זאת הוא איש מלחמה קנאי ועז, המוכן לצאת למלחמתה של העברית נגד כל המתנכל לה. ברגישותו ללשון הוא יודע להבחין בין שימוש הנובע בדרך טבעית מתוך הלשון החייה והמתפתחת, שאף אם אינו לפי כל חוקי הלשון, הריהו כיבוש שכבשה לעצמה, ויש לקבלו. ולעומת זאת, מכיר הוא מיד בחבלות שמקורן הגיון עקום או בורות, ובאלה ילחם בחירוף נפש.

ואחרון אחרון חביב — ההומור. "יד הלשון" רובו ככולו כתוב ברוח טובה ובהומור רב. לא פעם, תוך כדי עיון, מחייך הקורא למקרא דברים שאינם, אולי, משעשעים. המחבר, שדברים אלה נוגעים ללבו ואף מכאיבים לו, יודע להציגם ברוח טובה, תוך כדי הדגשת המגוון שבהם. למשל, בערך עבודת לשונית, מתאר אבינרי את ההוי הישראלי החדש, במיוחד התלאביבי, השטוף במלים ובשמות לועזיים. כל הומוריסט וסטריקן ראויים לשמם ויכולו להתקנא ברשימה כגון זה...

ולסיכום — "יד הלשון" מקנה לקורא ידיעות רבות, מעניק לו שעות קריאה נעימות ומאלטות, ומכיל חומר מחקר רב לחוקר הלשון כיום ובעתיד. יצחק אבינרי מעשיר את ידיעותינו, מעמיק ומרחיב את תפיסתנו הלשונית ומוליכנו בדרך הטבעית וההגיונית של העברית.

## חכמי ישראל כרופאים

קדראות מיוחדים באוניברסיטאות הנודעות שבעולם, כמעט ולא נדרש פרט למקרים יחידים — לתולדות המדעים גם בספרות העברית שבכל הדורות. במדינת ישראל הצעירה, הנעדרת לפי שעה מסורת מדעית אובייקטיבית, מחקר זה עווד נמצא בחיתוליו והד"ר דוד מרגלית, שהוא גם מעורכי "קר רות" (רבעון לתולדות הרפואה ומדעי-הטבע), הוא אחד החלוצים בתחום זה. נוסף לספריו הקודמים ומאמריו המרובים בתולדות הרפואה העברית, הרי חיבורו החדש "חכמי ישראל כרופאים" הוא נכס יקר וחשוב שכדאי להתגדר בו.

מבחינה מתודולוגית מותווית המגמה העיקרית של הספר בשם עצמו: "חלקם של גדולי ישראל שבכל דור ודור בפיתוחה ובטיפוחה של חכמת הרפואה על כל ענפיה ומקצועותיה", והמחבר, שהוא לא רק רופא

רשאים אנו לומר כי ההיסטוריה של המדע היא המדע עצמו. את הידוע לנו לא נוכל להכיר הכרה ברורה כל עוד לא עמדנו על הידוע בדורות הקודמים". דבריו אלה של גתה עשויים היו לשמש כרעיון מכוון להר"ר פא והחכם התלאביבי, הד"ר דוד מרגלית, בהחליטו להגיש להקורא העברי המשכיל את חיבורו "חכמי ישראל כרופאים"\*. המחקר של תולדות המדעים יכול להתגאות בעבר של קרוב למאתים שנה ולהצביע על שר רה של חיבורים כוללים ומקיפים וכתבי-עת בינלאומיים, ביחוד בתולדות המחקר של הרפואה ומדעי-הטבע. אולם מחקר זה, שהוקצב לו מקום מכובד במכוניגים וב-

\* ד"ר דוד מרגלית, חכמי ישראל כרופאים. הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ב. כ. 222 ע'. 10 תמונות.

המשנה והתלמוד, שהצטיינו בבקיאותם המובהקת בחכמת הרפואה ומהם ששימשו גם כרופאים ממש. שמואל אסיא מהדור הראשון לאמוראים שהיה רופאו של ר' יהודה הנשיא וקבע כללים משלו בתורת הברייתא אות וברכי התפשטות מחלות מידבקות, הצטיין בידיעותיו באנטומיה ובאופטלמוֹלוגיה ובקביעת הדיאגנוזה למחלות־לב. ענין מיוחד מהוה הויכוח בין שני עמודי התלמוד שמואל אסיא ורב בשאלות אנטומיות. אולם כאן נראית אולי כמופנות הנחתו של הדי"ר מרגלית, שיש לראות את רב כמקדימו הוכאי של החוקר האנגלי הארווי מן המאה השבע־עשרה בגילוי היסודות של מוד זור הדם. עם זה יש להתפלל על שלא מצא המחבר לנחוצן לעמוד על הקרוב ועל המפריד שבין משנתו הרפואית של שמואל אסיא ובין תורותיהם של היפוקרטס היווני וגלינוס הרומאי שהיו נהירות לו וגם הושפע מהן. בכפיפה עם ההערות על „ספר הפרוכסי“, בו משתקפות ידיעותיו של רב האי גאון באנטומיה, כפי שהן חופפות את מסגרת התקופה ההיא, והמאמרים על רבי יהודה הלוי ועל דון יהודה בן יצחק אברבנאל, שהם מעיקרם סקירות ביוגרפיות, ניתן מאמר כולל ומקיף על הרמב"ם כרופא וסופר רפואי אגב מתן תשומת־לב מיוחדת לשיטתו בריפוי חולים.

בפרקים הדנים בדורות המאוחרים אתה נתקל בשמותיהם של ר' יצחק למפרונטי ובעלי־שם כרופאים עממיים. ביחוד ראוי לציון המסה על הרב הרופא הבלשן והסופר ר' בנימין מוספיא, בן זמנו של שפינוזה והמושפע במידת מה גם ממנו. עם זה יש לתמוה על המחבר על שהשמיט שמו של ר' שלמה אלמולי הרופא, אשר לספרו „פת רון חלומות“ נודעת דוקא בהוה חשיבות מסויימת. בפרק „הרפואה בעולם החסידות“ על כל התמימות המדעית שבו עשוי הוא לספק חומר לחוקרי פולקלוריסטיקה ואתנולוגיה.

בסיכומי של דבר: חיבור חשוב ומלא־ענין שלפנינו לא רק לאנשי־מקצוע כי אם גם לקהל הקוראים המשכילים בכלל.

צבי רנ"ך

פא מומחה, אלא גם יהודי הלמיד חכם, עושה ונוהג כבן־בית לכל דבר במקורות העבריים. כמורה־פדגוג הוא מצליח להביא תעודות מקוריות בלשונן כפי שנכתבו בשעתן, אגב תרגום הארמית לעברית, ויודע הוא להדגיש את העיקר והחשוב שבמקור המובא מנקודת־ראות רפואית לאור הרמה המדעית של הזמנים הנידונים. הוא כאילו חי בהם ובשעת מעשה הוא כאילו רואה את עצמו כבן זמנם של החכמים בדורו, להם הוא נדרש. מכאן גם האהבה והמסירות לנושא הנחקר המהדהדות מתוך עמודי הספר.

הרפואה, שמאז ומתמיד נחשבה ל„פרנסה יהודית“, היתה נפוצה באוכלוסיות הישראליות עד כדי כך שבשלהי ימי הביניים ובראשית הרנסאנס היה מקובל מאוד, שרב הקהילה, או הפרנס שלה היה רופא. מרגלית, כהיסטוריון הרפואה היהודית, פותח את מחקרו עם תקופת התלמוד, והוא מקדיש מבוא על הרפואה במקורות חז"ל. בתיאור הפרטים על שמירת הבריאות והבראת החולה, כשהוא הולך ומצלל הפתגמים המרובים הכרוכים באלה, ובדבריו על החירור־גיה, הגינקולוגיה האורולוגיה ואפילו הקוסמטיקה, לא החסיר המחבר גם את הנעימה העממית־מסורתית שבספרות זו. כה, למשל, מצביע המחבר על התהוות הקשר בהלך־המחשבות של הדורות ההם בין תר"ג מצוות ומספרי האברים והגידים של הגוף. „שני המספרים הללו: רמ"ח אברים כנגד מצוות עשה ושס"ה גידים כנגד מספר ימות החמה (ומאוחר יותר — כנגד מצוות לא תעשה) קבועים ועומדים הם, לפי מקורות שונים של המסורת העתיקה. וכל האישים שנוקדו למנין המצוות בדורות מאוחרים יותר השתדלו להתאים את „עשה“ ו„לא תעשה“ למספרים שנקבעו מקמת דגא...“ כן גם מתבלטת מן הלקט המובא כאן תמונה של הרפואה האידיאלית, המדגישה את סמכותו העליונה של הרופא המקצועי, אשר לפי תפיסתנו בהוה מוטל עליו גם יעוד סוציאלי נעלה.

בצורה שיטתית ולרוב גם מאלפת באה ההרצאה על אישים יחידים מבין חכמי

### אמונה וקיום\*

מצבה של שארית הפליטה. הוא מוצא שיחסן של הממשלות שונה לטובה לגבי היהודים. יש אולי לומר שחל שינוי לטובה בין ההמונים ביחסם לישראל. רק לאחר אלפים שנים של גזרות, הריגות וגירושים השיגו היהודים שיווי-זכויות בעולם התרבותי. שיווי-זכויות זה היו גזירת החוק בלבד, ולא דווקא פרי הכרה נפשית-אנושית. דורנו גלה יגלה והאנטישמיות לא תחדל מן העולם.

ד"ר פילטש מתבונן במצב היהודים לתפוצותיהם השונות ומגיע למסקנה ש-אנטישמיות קיימת בכל מקום שישראל מצויה בו. כל ירידה כלכלית חמורה, מהומה חברתית או מדינית עלולות לעורר שינאה לישראל. האנטישמיות רפויה בארצות דימוקראטיות. היא סמויה מן העין ומצניעה לכת". תקומת מדינת ישראל, סובר ד"ר פילטש בצדק, לא תחסל את התפוצות. היהודים בארצות מגוריהם ירחשו אימון לארץ שהם אורחיה ולא יחשבו את עצמם כגולים ונכרים.

ד"ר פילטש מעיין במצבם הכלכלי של היהודים ומוצא שהכלכלה היהודית של ההווה שונה מזו של העבר. בעבר עסקה החבר הלא-יהודית בחקלאות ואילו היהודים עסקו במסחר, במלאכות או בתחום המקצועות החפשיים. בימינו כלכלת העמים אינה מושתתת כולה על החקלאות בלבד. גם התושבים האחרים עוסקים במסחר ובמקצועות החפשיים, מכיון שאין כלכלת ישראל בימינו מצויינת יותר ואינה נבדלת מכלכלת יתר התושבים.

משאלת היהודים עובר ד"ר פילטש לדון בשאלת היהדות. תמורות רבות עברו על חיי ישראל בדורות האחרונים. מעשי אבות אינם יותר סימן לבנים. היהודי פשט את צורתו המסורתית ולבש צורה מערבית. הרבה, או הרוב הגדול של מנהגי הדת, שוב אין להם מהלכים בחיי ישראל. המגע

ד"ר יהודה פילטש חיבר ספר חשוב המקפל בו חומר רב ומעניין, והוא ערוך בסדר גאה, לשון קלה העושה את העיון בו לעונג. ספר זה גועד לכל ישראל לזקנים ול-צעירים לבעלי מקצוע ולקורא המשכיל בכלל. המחבר דן ביד חרוצה בשתי שאלות נכבדות: שאלת היהודים ושאלת היהדות. שתי הבעיות האלה אומרות דרשנו.

תחילתו של הספר מוטבה על הנושא החשוב של האוכלוסיה היהדות של ימינו ד"ר פילטש מנתח את טיבן וטבען של התמורות השונות שעברו על בני עמנו במאה העשרים. אוכלוסי ישראל נתדלדלו ונתמעטו בעטיין של גזירות השמד והשוואה שהנאצים המיטו על עמנו. מושב היהודים נצתק, כמעט כולו, מאירופה לאמריקה. מספרנו מתמעט גם בשל גישוואי תערובת, מיצוט הלידות, ריבוי הרווקים והרחקות. ד"ר פילטש סובר שיש ידים לקחת ש-מספרנו יגדל אם יגיעו ימים טובים של ביטחון ושלווה לישראל. הלחאי ויקוימו דבריו.

הפורעניות הנוראות שבאו עלינו במאה העשרים יסודן ושרשן בנצרות. הגויים רואים את היהודי כרוצח אלהיו היהודים הם המעטים מכל העמים ואין רוחשים חיבה למיעוט. המיעוט היהודי היה מצויין משאר שכניו בדתו, באורח חייו, במלבושו וגם בלשונו. הבדל זה לא הכריע את כף המאזנים לטובת ישראל. שנאת העולם לעם העולם פעם יוקדת כאש של גיהנום ופעם מהבהבת בערימת דשן, אבל כנראה שלעולם לא תכבה שנאת ישראל. אולי מקומה בתת-ההכרה של שונאינו. בעומק לבם הם מקנאים, יש לשער, בעם ישראל שנתן להם אלקים והנחילם תיאולוגיה דתית שירשו מפילון היהודי. מעם ישראל קיבלו את התנ"ך וכי. כיום נאבקים בעולם שני יהודים — ישו הנוצרי וקארל מארקס. לא קמו לעולם שני אנשים יהודים כאלה הנערצים כל כך ע"י מרביתה של האנושיות, כלום אין כאן מקום לקינאה? משרשה של הקינאה עולה השינאה.

ד"ר פילטש סיקר בעיון ובפרוטרוט את

\* Fate and Faith by Judah Pilch, Bloch Publishing Co., New York, 1963.

ישראל ותרבותו. האוניברסיטאות, ובתוכן האוניברסיטה על שם בראילן שנוסדה על-ידי ד"ר פינחס חורגין ז"ל, עתידות להיעשות מרכזות של חכמת ישראל.

הספר חשוב לכל אדם מישראל המתעניין במצב בני עמו בעולם. הספר הוא אוצר של ידיעות המקיפות את מצב ישראל בדור מעבר זה. ד"ר פילטש תרם תרומה חשובה למדע ישראל ועל זה ראוי הוא לשבח ולתודה.

ד"ר ג. חורגין

בין היהודים ובין הגויים יחליש את סמכותה של דת ישראל. הדת בימינו נותנת סיפוק חברתי ליהודים יותר משהיא מהגה אותם ברגשות דת.

מטעם זה נשקפת סכנה ליהדות, שהרי „אומתנו אינה אומה כי אם בתורותיה“. סכנה זו אינה חיצונית הבאה מאיב הרוקם מויזמות בסתר, הסכנה היא פנימית. סמכותה של המסורת ירדה פלאים וההבדל בין ישראל לעמים הולך ונעלם.

רק בישראל יש אחרית ותקווה לדת

## „ואנחנו לא נושענו“

מא של התאבדות אחת במחנה, „כדי לעשות את סיפור השואה דראמתי יותר...“ ד"ר חדובינסקי היה מפקד „הארגון הצבאי הלאומי“ בגיטו ווארשה ובפרק אחד בספרו הוא מספר, בצורה מאופקת ומתוך ענווה יתירה, על חלקם של יוצאי תנועת ז'בוטינסקי במרד אפריל 1943. כותבי רשומות ההיסטוריה האחרונים ניסו לטשטש את חלקו במרד של אגף זה של המחנה הציוני.

ואולם לא זה העיקר. שתי תופעות מדאייגות את המחבר בהווי החדש של עמנו. ראשית, רוח ה„הבלגה“ והגירפות לא פגה משורת המנהיגים. חדור הכרה הוא, כי רוח זו — היא שהביאה את עמנו אל החורבן. אילו ידע העם לעמוד על נפשו למול צר — אפשר שהיה נושע. יש לו לד"ר חדובינסקי „עבר“ עשיר ונסיון רב בעניין זה. שלוש פעמים נידון למות בפולין בשל פעילותו המדינית, בפעם הראשונה בהיותו בן 22 — בעקבות אירגון הגנה עצמית נגד פורעים בלבוב. עוד בראשית ימי הכיבוש הנאצי בווארשה הציג לד"ר שיפר, מראשי העסקנים של יהודי העיר, להקים הגנה עצמית; על כך השיב לו ד"ר שרפר, כי לעולם לא יצליחו הנאצים לחסל את חצי מיליון יהודי ווארשה. רוח גירפות

זה שם ספרו של ד"ר דוד חדובינסקי, שיצא לאור בניוירוק במלאת 20 שנה למרד גיטו, ולספרות על השואה באי רופה נוסף כרך לא עב ביותר (המחבר מבטיח, להקדיש מחקר נרחב יותר לכריתות הסוציולוגיים-פסיכולוגיים שפעלו בעמנו באלפיים שנות הגלות), אך מיוחד במינו. הוא כתוב בחוש חד, בכתב-הנפש, ועקתו מקרעת לב; הוא יצא „כבשן האש“ מוכה-שכול, גלמוד, כרבים אחרים, אך לא רק משא-הזכרונות מעיק עליו; הוא נושא עיניו גם אל העתיד.

יש לו לספר „ואנחנו לא נושענו“ יעוד. המסקנה שאליה מגיע המחבר קובעת בצר, כי מנהיגותו של עם ישראל ב־18 השנים האחרונות לא שינתה אופיה. יש לחוש לעתיד העם, כיון שלא למדנו את לקח העבר.

בכשרון פסיכולוגי מובהק משרטט חדובינסקי קווים אחדים למהותה התהומית של השואה. באפיוודה זעירה אחת הוא מדגים עד כמה לא תפס העולם הרחב, לרבות יהודי ארה"ב, את ממדי החורבן. מספר קרבנות אינם אומרים ולא כלום. בהגיעו, בסוף 1946, לניוירוק, אחרי שהשתחרר ממחנה-העקורים בפלדאפינג, נחבקש עלידי עורר-דין יהודי אמריקני לתת לו דוג-

הסכנה האורבת ממנו לאנושות! ומכיון שלא ניתנה לו ההזדמנות לפרוש במשפט אייכמן את כל יריעת הכרתו — לא ראה את שליחותו כמוגמרת והחזיר לממשלת ישראל את הוצאות נסיעתו מארה"ב לירושלים, כמחאה. כל השוכחים את מעשי הגרמנים ומנסים להשכיחם גם מלב זולתם, לא זו בלבד שעושים עוול לעבר, לקרבנות המומתים, אלא חוטאים לעתיד וכורים תהום עמוקה לפני הדורות הבאים. זה עיקר לקחו של "ואנחנו לא נושענו", מי יתן ותפקחנה העיניים ו"נביא החורבן", שפסוקו של ירמיהו בפיו, יראה בחוון הגאולה השלימה.

**יוסף נדבה**

זו — היא שהולידה, לדעת המחבר, לאחר מכן את המשטרה היהודית הנפשעת, את ה"קוז'אקנים" למיניהם, את חיים רומ'קובסקי, "מלך גיטו לודז' וכיוצא באלו, והיא שגרמה לפירוד בקרב יהודי העיר אפילו בשנה האחרונה לחיי הגיטו. והתופעה השנייה, שאינה גותנת לד"ר חוד"ר ביינסקי מנות, היא — ההשלמה הגמורה עם גרמניה. בבואו להעיד במשפט אייכמן ביקש לגולל את כל פרשת אשמתו של העם הגרמני. כל ההפרדה, שמנסים להפריד בא"ר רח מלאכותי, בין "גרמניה הנאצית" ובין "גרמניה הטובה", עשויה להיות בעורכי עמנו והאנושית כולה. מי כמוהו מכיר את הפסיכולוגיה של "עם האדונים" וחש את



## סקירות ורשימות

### הרב מלאדי ומלחמת 1812

(150 שנה לכרוז הרב אל יהודי רוסיה)

רוסיה ובאסיפה שנתקיימה במינסק החליטו לשלוח משלחת אל מיינסטר הפנים ולבקש ממנו שלא יעשה שום שינויים במצב היהודים. כשהגיעה השמועה אל המיינסטר הריץ מכתב מיוחד לשרי הפלך וביקש מהם להרגיע את היהודים ולהודיע להם כי הקיסר חושב להיטיב את מצבם. הוועד המיוחד ניגש לעבודה ועיבד תכנית שניתפרסמה בשנת 1804. הוועד הציע להרחיב את תחום המושב לעובדי אדמה ולתת זכויות מיוחדות ליהודים שיתאחו בחקלאות. מאידך, שללו התיקונים את הזכות של היהודים לחכור פונדקים בכמה פלכים וכך גולו מאתם עסק שבו עסקו שנים רבות. לכמה מבעלי בתי חרושת הבטיחה הממשלה הלוואות ולבעלי מלאכה הותרה ישיבת עראי בפלכים הזרומיים,

בשנת 1801 הומת הקיסר פאול ועל כסא המלוכה עלה אלכסנדר הראשון. בשנים הראשונות למלכותו התחילו מגשבות רוחות ליבראליות ובא שינוי בסדרי השלטון. אף בשאלת היהודים חלה תוויה. הקיסר מינה ועד מיוחד לעבד תיקונים בשביל נתיני היהודים והציע לעיין בתקנות הסופר דרוז'אווין שחקר את מצב היהודים והגיש תכנית מפורטת לפתרון השאלה<sup>1</sup>. בשמעם על יסוד הוועד המיוחד אחזה בהלה את יהודי

1) תוכן חצעותיו של דרוז'אווין היא תערובת של השקפות בירוקראטיות וסאיפה לעשות את היהודים למדינה. זבונב זן על התקנות בספרו "דברי ימי ישראל בדורות האחרונים", עמ' 205-208.

וגירוש היהודים מן הכפרים. שרי הפלך הנהירו שהממשלה תביא בגזירותיה לידי הרסתן ועקירתן של משפחות שלימות. שוב מינה אלכסנדר ועד לדון בשאלת היהודים ובשנת 1812, חדשים מספר לפני פרוץ המלחמה, שנהפכה למלחמת עולם, שמה הממשלה קץ לגזירותיה, כי צריכה היתה לגייס כל כוחות המדינה וכן גם לעזרת היהודים.

נוהגים לחשוב שתפקיד היהודים ברוסיה במלחמת 1812 לא היה ניכר, כי בימים ההם לא היו היהודים חייבים בעבודת הצבא, ואין הדבר כן. למעשה עמדו יהודי רוסיה לימין הצבא הרוסי. לפי דברי המתנדב הרוסי דאוידוב, השיגחו היהודים על הפצועים והקהילות סיפקו לצבא הרוסי מזון. גם שר הפלך בוילנה העיד, כי כאשר התקיפו חיילות נפוליון את גליל ווילנה הראו היהודים מסירות נפש. ביתוד הצטיינו שני צעירים יהודים, זונגל וזונברג ואליעזר דולון. כידוע היתה הפוסטה בידי היהודים בתקופה ההיא והיא מילאה תפקיד חשוב בזמן המלחמה, כי על ידה עלה בידי הצבא לשלוח את המכתבים והכרוזים למחוז חפצם<sup>2</sup>.

הרב שניאור זלמן מלאדי, בעל ה"תניא", היה עד ראייה וקרוב למלחמה הזאת. כשפרצה המלחמה וצבאו של נפוליון עבר את הוויסלה והנימאן, התפלל הרב מלאדי שצבא אלכסנדר יצח. במכתבו למשה מיילס מווילנה, תיאר ר' חיים זלמן שניאורסון את המצב בדברים אלה :

"הנה בשנת 1812 היתה מלחמת הצרפתים עם ממשלתנו הרוממה ורבנו גיע היה מתפלל בשלום המלכות שינצח הקיסר אלכסנדר ואמר ח"ו תגבר יד צרפת תתרבה האפיקורסות ח"ו בישראל וע"כ לא רצה להיות תחת ממשלת צרפת כלל, וכאשר מתחילה התגברו הצרפתים, היו הולכים

ואפילו בערים הגדולות מתוך לתחום, אולם הם היו צריכים לדרכונים מיוחדים, כנהוג בנסיעה לחוץ-לארץ. לילדי ישראל הותר לבקר בבתי הספר העממיים, לגימנסיות ואוניברסיטאות. כמו-כן ניתנה גם ליהודים רשות לייסד בתי ספר פרטיים ללימודים כלליים. בזמן שהממשלה פירסמה את התיקונים פרצה השמועה כי הממשלה אומרת לגרש את היהודים מן הכפרים והיא עמדה להוציא את הגזירה לפועל, אולם הישועה באה ליהודים בכפרים ממקום אחר.

בשנת 1806 החליט נפוליון בוונאפארט לייסד סנהדרין בצרפת, ופירסם כרוז ששלח לכל ארצות אירופה על החלטתו. הראשונה שנבחרה מן הכרוז היתה ממשלת אוסטריה, כי היא ראתה בסנהדרין מזימה לארגן את היהודים בכל הארצות לאגודה חשאית שתעזור לצרפת בענייניה הפנימיים. אותה הבילה אחזה גם את הממשלה הצארית, היא חשבה שקיימת בצרפת סוכנות סודית, שלה סניפים בארצות שונות, וביניהן גם ברוסיה. העתונות הרוסית גם היא הקדישה לסנהדרין מקום חשוב. המיניסטר לענייני-פנים שלח מכתב לשרי הגלילים המערביים ברוסיה להיודע ולהשיג את קיים קשר בין יהודי רוסיה ויהודי צרפת ולאחוז באמצעים נגד קשרים כאלה. עתונים אחדים התרעו, שאחרי 1700 שנה נוסד בצרפת סנהדרין חדש הדומה לסנהדרין "שדן למיתה את משיתנו וגואלנו". באותה שנה נכנסו צבאות נפוליון לפרוסיה ולפולין ונתקרו גם לגבולות רוסיה. המיניסטר לענייני פנים הגיש תוכיר לקיסר לעצור בגירוש היהודים מן הכפרים והקיסר הסכים להצעתו, וגם הרגיע את הקהילות היהודיות בעניין ה"תקנות". הוא גם הציע שצניגי הקהילות יגישו הצעות להיטיב את מצב היהודים. בין הבקשות שהקהילות הגישו היו : ביטול המסים על הסוחרים, הרחבת יפוי-כח של בתי דיני הרבנים וכו'. ליהודים היתה הרווחה, אולם לא לאורך ימים. ביתניים נתקיימה פגישה בין הקיסר ונפוליון בטילסיט ובשנת 1807 באו שניהם לידי הסכם וכתרו ברית שלום ביניהם. פחד מפני קשר יהודי רוסיה עבר ובאותה שנה חידש הקיסר את הגזירות

(2) בנוגע לפרטים עיין בספרו של שאול גינצבורג בספרו "מלחמת המולדת והיהודים" (ברוסיית). שם הוא נותן סקירה מפורטת על התפקיד החשוב שמילאו היהודים במלחמה. הספר מבוסס על מקורות ארכיוניים.



לפרנסת בני ביתנו, ומלבד שהיינו גאותים מן החוקים יחד עם אורחי רוסיה, עוד הורשה לנו לזכות בהנחות ומשרות, והיינו נהנים כבוד וחופש בענייני אמונתנו ועבודת אלקינו. גם בעיר המלוכה פטרבורג, גם שם נמצאים בני ישראל ולהם בית תפלה. איה ממלכה שבה נהנים יהודים מרוחה כזאת ? באמת לא באחת מלבד רוסיה הלבנה.

אבותינו למען הגן על ארצם הודיינו בכלי קרב ושפכו את דמם, כן יודיעו לנו דברי הימים לבני ישראל, ולוכר המאורעות הרעים שאירעו בשתי החורבנות של ירושלים קבעו צומות שעד היום אנו מקימים אותם ומדקדים בקדושתם. עתה בא נאפאליאן קיסר צרפת עם מלכי בריתו להחריב את רוסיה ארץ מולדתנו האהובה. הוא עובר בכל מקום, חרבו בידו וחלקות על לשונו וכל העמים שתחת ממשלת רוסיה יוצאים למלחמה גדו מבלי דרוש מאתנו להשתתף בגופנו. מעולם לא עבדו אנשים מישראל בצבא הרוסי, ואפילו במלחמה הכבדה הזאת אין קיסר רוסיה דורש מאתנו לעמוד בשורת אנשי הצבא, מה שעל ידי זה לא לבד שאי אפשר היה לנו אז לשמור את השבת ולהזהר במאכלות אסורות, אלא אף היינו זקוקים לעבור על כמה מצות, שאנחנו בני ישראל מדקדים בהם בכל חומר, והנשים היו לאלמנות מבעליהן והבנים יתומים אחרי אבותיהם הנופלים בחרב נאפאליאן. ובשעה שנאפאליאן משתדל לעשות חונף לעמים בהבטחות שוא על דבר חיים של אושר ושלום, דואג אני, אהובי אחי, פן ינטו רגלו אחד מכם מדרך האמת, וכמורכם ורככם הנני מעיד בכם בשם ה', ומשביעכם בכל דבר הקדוש והאהוב לכם — היו נאמנים לקיסר רוסיה, ולעזר ולסעד בכל כחכם לשרי צבאותיו, בהודיעכם אותם בסוד ובזירות איש על ידי אחיו, על דבר חיל האויב, מקום תחנותם, מספרם ומסרתם. בקיצור, כל דבר שיכל להסיר מכשול ופגע מאדוננו הקיסר אלכסנדר הראשון האהוב לנו וממלכתו הנשאה, להיות לעזר ולהועיל לארץ מולדתנו. השפה העברית הנוודעת רק לנו — אם אך תשארו נאמנים איש אל אחיו, מה שאין

וכובשים מדינתנו והיו מתקרבים לגבול רוסיה הפנימית. בבואם קרוב לבאריסטאון ברח רבנו עם ב"ב מלאדי לערי רוסיה הפנימית. כאשר ראו עומק לבבו של רבנו הנאמן למלכו ולארצו, היו מחבבים אותו מאד והיו לו למגן ולמחסה מפני האויב וגם היו שואלים ממנו הי' כאשר ישאל איש בדבר האלקים (שמענו שגם נאפאליאן ידע מזה שרבנו עומד לנגדו בתפלתו ורצה לתפשו אך ב"ה לא עלתה בידו) ורבנו הנהיג נסיעתו עמהם עד עת בוא השונא למאסקווע. וכאשר במאסקווע הי' מפלת השונא הגח לרבנו ומצא מרגוע בכפר פיינא<sup>3</sup>.

הרב מלאדי ראה את נפוליון כ"שטן", שכל כונתו היא אך להרע. כאשר גודע לו שרי משה מייזליש מוילינה מתייחס באהדה לצבא הצרפתי, שלח לו מכתב והזהיר אותו שישאר נאמן לרוסיה. במכתב הנה הוא כותב: "ביום א' דראש השנה לפני תפלת מוסף הראו לי שאם ינצח באנאפארטא יורכה העושר לישראל ויורם קרן ישראל, אבל יתפרדו ויתרחקו לבן של ישראל מאביהם שבשמים, ואם ינצח אדוננו אלכסנדר, אם כי יורכה העוני בישראל ויושפל קרן ישראל, אבל יתקשרו ויתחברו ויתאגדו לבן של ישראל לאביהם שבשמים"<sup>4</sup>. לבסוף הוציא הרב מלאדי קול קורא אל יהודי רוסיה הלבנה שיתמכו בצבאות אלכסנדר :

"אחרי שנשבתה בימים מקדם ממלכת ישראל, נעשו לנו הארצות ששמה באו אבותינו לגור לארצות מולדתנו. אנחנו החוסים תחת ממשלת קיסר רוסיה יר"ה, לא זו בלבד שלא סבלנו צרות כאלה שעברו עלינו בשאר הארצות וגם בצרפת עצמה — אין לי צורך לפרטן כי שמען מלאה הארץ ולא נכתו גם מכם — אלא אף זו, כי כלום חסרנו דבר בארץ מולדתנו רוסיה האהובה ? שקידתם ותרצינותם של אנשי המעשה הספיקו אמצעים הגונים

(3) בית רבי, דף 101.

(4) הרב מלאדי מאת מרדכי טייטלבוים

חלק א, דף 156.

להגנת ארץ מולדתנו. עשרת הדברות מצויים אתכם על כך וגם אני דורש זאת מכם בכל לב.

הנוסח הרוסי של קול הקורא מובא בספרו של שאול גינזבורג והוא מציין שהנוסח העברי נמצא בארכיון הממשלתי. קול הקורא העברי נכלל בספר „הרב מלאדי“ היסטוריונים משערים שקול הקורא נתחבר במטה הצבא הרוסי והוגש להרב מלאדי שיחתום עליו. ההשערה הזאת איננה מתקבלת על הדעת, מפני שכל הזמן הראה הרב מלאדי את מסירותו לממשלה הרוסית, והטעם המכריע היה שעם נצחון גפוליון, תתפשט אפיקורסות בין יהודי רוסיה. הגורם העיקרי לחששותיו אלו היה בלי ספק הסנהדרין שנאספאלאן קרא בפאריז. בכל אופן סבור אני שהרב מלאדי חיבר את הנוסח העברי והוא תורגם עלידי מישהוא במטה הצבא הרוסי ושמוהו לזכרון בארכיון. הנוסח העברי נשלח אל יהודי רוסיה, כי הם לא הבינו רוסית ולא יכלו לקרוא בשפה ההיא. נבואת הרב מלאדי נתקיימה. נאפוליאן היה מוכרח ליסוג לאחור, לעזוב את מוסקבה ואחר כך את רוסיה, כי חייליו לא התכוננו לקדם את פני הקור הנורא השורר ברוסיה. הרב שניאור זלמן ברח עם משפחתו עם הצבא הרוסי. במשך חדשים מספר נדד הרבי מכפר לכפר עד שחלה בדרך וגפטר בטי"ו בכסלו, תקע"ב. בכפר פאייזי, בפלך קורסק.

אני מסופק בדבר — תהיה לנו לסתר מפני אויבנו אשר בתאות בצעו החריב את אירופא כולה, והנה באחרונה גם בלב רוסיה ארץ מולדתנו האהובה. אלקים יושיע את מלכנו מלך רוסיה ויכניע את אויביו ואויבנו, כי צדיק הוא, ולא רוסיה קראה למלחמה רק נאפאליאן, והעד על זה התנפלותו הנועזה עם חייליו על אדמתנו. ואנכי בעצמי, מורכם ורבכם מפני מסירות נפשי לקיסר אלכסנדר ולמדת צדקה, הרחקתי גודד טרם בוא חיל האויב אל ארץ רוסיה פנימה, ובמידה שעשיתי זאת בשבילי, בה במידה עשיתי זאת בשביל להשיג האפשרות לאמץ את רוחכם בעצמי. התאוששו והתאמצו, והשתדלו בכל כחכם להיות לעזר צבאות רוסיה, אשר לא ימנעו מלהודיעני דבר עלילותיכם לשמח בהם את לבי. בזכות המעשים האלה יכופר לנו עונותינו אשר כאדם חטאנו לאלקים. קבלו עליכם תעניות כפי כחכם, הרבו תפלה לאלקים בעד נצחון חיל רוסיה את האויב הכללי, ולהיות באופן זה לעזר לארץ מולדתנו ולהשיב את המנוחה כבראשונה, או נשוב ונהיה מאושרים ואהובים ביותר למלכנו ולרוסיה האהובה. מהרו להעתיק דבר פקודתו זאת ולמטרה מאיש לרעהו, למען תתפרסם חיש מהר בכל המקומות ולמנוע בעד חורבן האומה העברית, אל שדי יחזק אתכם בכל מעשיכם לתועלת דורשי טובתכם ובכחו יעזור לכם לסייע

ל. שפאל



## קריאת הצלה רחופה!

כ"ה

הצילו מיד את הצדקות המאוחדות בירושלים עיה"ק.  
 הכי גדולים והותיקים והידועים בעולם בשם ת"ת וב"ח.  
 מוגנים ח"י מוסדות ואתם קשור גורלם הכלכלי של אלפי נפשות.  
 אלפי תלמידים נוזגים מדי יום ביומו בבתי התבשיל חינם בארוחות מבריות. יתומים ומהגרים  
 חדשים מקבלים גם הלבשה הגונה.  
 בישיבות עץ חיים לומדים מאות אברכים; רבנים; גדולי תורה ויראה ומקבלים את כל תמיכתם  
 עכורם ומשפחותיהם. אלפי חולים מקבלים עזרתם הרפואית בבתי החולים המפרוסמים "בקור חולים".  
 במשרד של ניריורק מתקבלים יום יום מכתבים גוראים ממצב המוסדות הקדושים כי ממש באו מים  
 עד נפש. סכומים גדולים דרושים כדי להציל את המוסדות מכליון.  
 הענו לקריאתם של המוסדות החשובים האלו ושלחו את תרומותיכם בעין יפה ל-18 המוסדות הכי  
 גדולים. תקציב המוסדות עלה לשלשה מיליון לירות ישראליות.  
 בזכות הצדקה התברכו בשנת חיים ושלום ברכה והצלחה ובכתיבה וחתומה טובה.

שלחו את תרומותיכם אל :

דוד ל. מקלר, נשיא  
 עורך — סאניטארטען זשורנאל.  
 יצחק בגדושאמין, גזבר.  
 משה אליאך, מנהל כללי.

## UNITED CHARITY INSTITUTIONS OF JERUSALEM

154 NASSAU STREET

SUITE 922

N. Y. C. 10038

לשנה  
 טובה  
 תבתבו

## Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

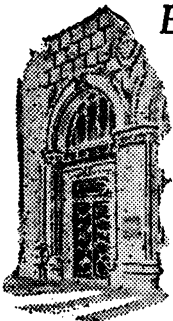
Buy the Economy 89c size  
 Save as much as 55c

Also available in 39c and 18c sizes  
 When Nature "forgets"... remember

### EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

New Year Greetings  
**RELIGIOUS SCHOOL**  
**REFORM JEWISH CONG.**  
 of MERRICK, L. I.  
 MERRICK & KIRKWOOD AVE.  
 Rabbi Sanford E. Saperstein  
 Principal, Milton Greenberg  
 President, Bernard Morris



Best Wishes for the New Year

## ISRAEL Discount Bank Ltd.

Licensed by N. Y. State Banking Dept.

A COMPLETE RANGE OF BANKING SERVICES  
 INCLUDING CHECKING & SAVINGS ACCOUNTS

511 FIFTH AVENUE • NEW YORK 17, N. Y.

100 Branches in Israel

TN 7-1080

## לחותמי ה"בצרון", קוראיו וידידי

כרכותיכם ותרומותיכם ותרומות  
 מוסדותיכם וידידיכם. שמות התור-  
 יתפרסמו בחוברת היוכל.

בעוד ירחים מספר תופיע  
 חוברת מוגדלת ליוכל הכ"ה של  
 ה"בצרון". נא להודרו ולשלוח את



## IN MEMORIAM

of my beloved husband and saintly father

### JOSEPH TREEGOOB

(died in Philadelphia on September 29, 1959)

זכר צדיק לברכה

- A merchant-prince of Philadelphia whose store of home-furnishings and electrical supplies became the leading emporium of its kind in West Philadelphia.
- The fervor of his dedication to the ideals of Zionism and the concomitant Hebraic Renaissance set a classic example for emulation by others.
- Maintaining that the destiny of a Jewish State in Israel is inextricably interlocked with the return of the Jewish People to the soil of our New-Old Land, he singled out since his early youth the Jewish National Fund as the theme-center of his indefatigable labors in the vineyards of Israel. In recognition of his contributions towards the acquisition and amelioration of land in Israel the Jewish National Fund planted a forest of 10,000 trees in his memory in the Judaeon mountains.
- A lover of Torah and a generous supporter of its institutions he left a legacy of a rich spiritual life that will forever permeate our existence.

**MRS. BETTY TREEGOOB**

**HAROLD and SYLVIA TREEGOOB**

**MRS. THELMA RANDOLPH**

הנהלת

## בתי ספר נבונים

שעל יד ישיבה אוניברסיטה  
YESHIVA UNIVERSITY  
HIGH SCHOOLS

FOR BOYS

2270 Church Ave.  
B'klyn 26, N. Y.

Amsterdam Ave.  
and 186th St.  
N. Y. 33, N. Y.

FOR GIRLS

2301 Snyder Ave.  
B'klyn 26, N. Y.

462 West 58th St.  
N. Y. 19, N. Y.

מכרכים את נשיא ישיבה  
אוניברסיטה  
ד"ר שמואל בלקין  
ההורים והמורים,  
התלמידים והתלמידות

בכו"ט ובשנת גאולה שלמה  
לישראל

ישיבת

## בית המדרש לתורה

פקוקי, איל.

מברכת את הר"מים, המורים והתלמידים  
שבכל מחלקות המכון, את הרבנים חניכיה,  
המשרתים בקודש בכל אתר ואתר, הדירקט-  
טורים, הפקידים ואגודות העזרה וכל  
המנדבים בכל ערי המדינה, את כל הרבנים  
בשיקגו ובכל קהילות ישראל ואת כלל  
ישראל בכל ארצות העולם וביחוד במדינת  
ישראל.

בשנת חיים בריאות ואושר  
יה"ד ששנת תשכ"ד הבאה עלינו לטובה  
תהא שנת שלום ושלוה וזוכה בהרמת קרן  
התורה ובגאולת עמנו בחומר וברוח.

הרב אשר צפתמן  
נשיא

ד"ר יוסף בכר  
דיקן התלמידים

הרב מנחם גודמאן  
מוזכר המשרד

הרב נתנאל שווארץ  
מנהל המכללה

הרב יצחק נידוף  
מנהל שרות הקהילות

For Finest in Food

STEINBERG

DAIRY RESTAURANT

2270 Broadway, near 81st Street  
New York City

ד"ר חיים הרים ורעיתו  
מכרכים את מנהל מערכת ה"בצרון",  
הד"ר משה משרנוביץ ומשפחתו  
וכל תומכי ה"בצרון" וקוראיו  
בשנה מאושרת

איחולים לבניי לדידינו  
פרופ' משה משרנוביץ ורעיתו  
לרגלי חתונת בתם  
רינה עם ב"ג חנן אריה  
ינווה השלום והאושר במעונם כל הימים  
תיאודור ואסתר רובין

לפרופ' צבי שארפשמייין  
ידידנו, מורנו ואלופנו  
ברכות מקרב לב  
פרץ קרני ורעיתו

ברכת שנה טובה לכל לקוחותינו!

From

KOSHER DESSERTS INC.

Manufacturers of  
KOJEL

ברכת שנה טובה

ועד עירוני של ה"פארבאנד"  
בנימין טלר, מוזכר  
יוסף ארגולד, גזבר

ברכה לבכית לכל חברי הרבנים  
ולקרובינו כדיטרויט  
הרב משה חיים אדלר ורעיתו

שנת שלום וברכה  
לקרובי וידידי בכל אתר ואתר  
יעקב אברהם עפעל ומשפחתו  
דיטרויט, מישיגן

ד"ר ה. גומברג  
מברך את בית ישראל  
בברכת שנה טובה ומוצלחת

שיקגו

מיטב ברכותינו ואיחולינו הלבביים

## לפרופיסור צבי שארפשטיין

להגיעו לגבורות



המכרכים: חברי „הקבוצה העברית בדיטרויט”

וחבר מזרי בתייהספר המאוחדים בדיטרויט.

רחל סטיין  
ישראל עלפערן  
גולדה עסקין  
שושנה פייק  
נחמן רוטנברג  
חיה ריידין  
אברהם שכטר  
אסתר שניידר  
וואלף שניידר

משה זאקהיים  
סימה זיבל  
אהרן טבאי  
נעמי טוקל  
יוסף כ״ץ  
מיכאל מיכלין  
יוניגה מתיס  
יעקב מתיס  
משה גובל  
לואי סטאל

בת־שבע אברהמי  
דוב אייזיקס  
אלחנן אפט  
שושנה בנק  
מילטן ברנשטיין  
יוסף ברס  
רחל גודמן  
בילה גולדמן  
דבורה דבורקין

לראש השנה תשכ"ה

אנו מברכים את ה"בצרון" ואת עורכיו החשובים,

את קהל העברים בארצות-הברית ובשאר

התפוצות, ואת מדינת ישראל

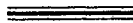
על בניה-בניה

# בשנה טובה ומוצלחת, שנת הישגים והתקדמות

אגודה "עבריה"  
בסינסינטי

ד"ר משה זלסקי  
נשיא

לאה מרמז  
מזכירה



בתי-הספר הקהלתיים  
העבריים בסינסינטי

ד"ר נפתלי פרנקל  
נשיא

יוסף ל. הרשון  
מנהל

חובבי התרבות העברית  
בסינסינטי

הרב אליהו גולדמן  
נשיא

ד"ר משה זלסקי  
מזכיר-מנהל

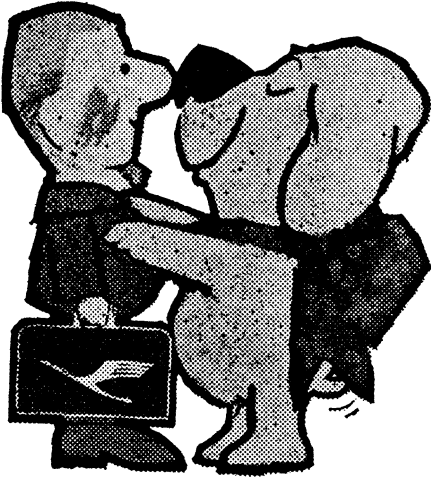


לשכת החינוך העברי  
בסינסינטי

נחום קפלן  
נשיא

ד"ר משה זלסקי  
מנהל

ידידות  
פירוש  
הדבר  
מיסה  
בלופטהאנזא



... יש כאן קורת-רוח יותר מאשר ברוב  
קווי-המיסה — וזוהי עוכדה! השירות  
האדיב והיעיל שלנו דאג תמיד להכמיח  
לנוסעינו כל צורה של סיפוק שאפשר  
היה להעלותו על דעתנו. איך אחרת  
אפשר היה לנו להגיע לדרגת אחד  
מארבעת קווי-המיסה הראשונים במעלה  
המפליגים לאירופה? שאל את סוכן-  
הנסיעות שלך בדבר מחירי המיסה  
הנמוכים שלנו ותכניות-התיור ברחבי  
תבל. תתרשם מן לופטהאנזא.

 **LUFTHANSA**  
GERMAN AIRLINES

680 Fifth Avenue • 52 Broadway  
East Side Airlines Terminal  
New York, N. Y.  
PLaza 9-3300

A Happy New Year From  
**FARMFOOD RESTAURANTS**  
DISTINCTIVE DAIRY CATERERS

142 WEST 49th STREET  
NEW YORK, N. Y.  
PLaza 7-4971

- Air Conditioned Dining Rooms. Open 7 days a week for Luncheon, Dinner, Supper and After Theatre (Sat. & Sun.)
- Beautiful Private Dining Rooms accommodating up to 250 persons for Showers, Luncheons, Dinner and After Theatre Supper or Snacks.

"AFTER 35 YEARS . . . THE MOST  
TRUSTED AND RESPECTED NAME  
IN OUR FIELD"

*most people call RIVERSIDE . . .  
for the inspired service and  
spiritual comfort RIVERSIDE  
offers family and friends*

**RIVERSIDE**  
**RIVERSIDE**  
**MEMORIAL CHAPEL**

*Funeral Directors*

76th St., and Amsterdam Ave.,  
New York — ENdicott 2-6600  
Brooklyn \* Bronx \* Long Island  
Mt. Vernon \* Miami and  
Miami Beach

Morton Rosenthal - Carl Grossberg

*Directors*

**RIVERSIDE MOUNMENTS**

. . . more than fine granite. Each  
memorial . . . be it a modest head-  
stone or an impressive mausoleum  
. . . is a mark of everlasting respect,  
unconditionally guaranteed forever  
by RIVERSIDE'S 50-year reputation  
for quality. *Visit our showroom.  
Call or write for illustrated Booklet*

New Year Greetings From

**SPIEGEL'S**

Hungarian Restaurant  
**STRICTLY KOSHER**

Catering for  
All Occasions  
Jerome 6-9600

45 East 167th St.  
cor. River Ave.  
Bronx, N. Y.  
Free Parking



הגנו מברכים בברכת שלום ושנת גאולה את כל חברינו ואת כל העברים בכל אתר ואתר העובדים באמונה למען שפתנו עמנו וארצנו.

**מרים וזאב אגרנוב**

חוף מיאמי

הגני מברך את כל בני משפחתנו, את כל חברי המרכז היהודי דברוקלין ואת כל ידידי וחברי בברכת שנה טובה ומתוקה, שנת שלום וגאולה שלמה לעמנו בארץ ישראל ובכל תפוצות הגולה.

**הרב ישראל חיים לוינטל ורעיתו**

ברוקלין, נ. י.

אני מברך את ידידי מר יעקב צחמר מפילדלפיה ובית לחם ג"ה בברכת

שנה טובה וגאולה שלמה לעמנו ולארצנו.

**פראנק קעסטני**

מאטאפאן, מאס.

לקרובינו וידידינו ולכל ישראל שנה טובה ומבורכת.

**יעקב ופיגל קניינסברג**

ברכת שנה טובה ומוצלחת, שנת בנין, עליה ושלום למדינת ישראל, שנת אושר ובריאות לכל קרובינו וידידינו בכל אתר ואתר.

**חיים ליף וביתו**

שנה טובה וכוח"ט

למשפחותינו וכל מיודעינו ומכירינו.

**ד"ר מ. גרבר ורעיתו**

קליוולאנד, אוהיו

יהודית, יעקב, רפאל ואילנה יזולטי מברכים את משפחותיהם, ידידיהם ומכיריהם בארצות-הברית ואת משפחתם בישראל בשנה טובה ומוצלחת.

שנת ברכה והצלחה

105 Arden St., N. Y., N. Y. 10040

שנה טובה ומבורכת

לכל קרובינו וידידינו ולכל בית ישראל

**משה שוואגער ומשפחתו**

שנת גאולה וישועה לעמנו וארצנו.

**יעקב צוזמר**

פילדלפיה, פא.

אנו מברכים את בתנו ד"ר גיטה לוינרוזן ואת בעלה משה רוזן ואת בניהם דוד בן ציון ויונתן, את בתנו פרומה ואת בעלה ד"ר חיים מרדכי בלום ואת בניהם משה ישראל ובן ציון וכתם חיה סימי ואת כל קרובינו ומיודעינו, די בכל אתר ואתר. **מ. ב. לויין ורעיתו מרים**

ניוירוק

לצבור המורים, לעסקני התרבות והחנוך הלאומי בכל אתר ואתר, למנהיגי תנועת ישראל העובדת, לפרנסי המגביות, למדינת ישראל ושריה והסתדרות העובדים ולכל עם ישראל

שנת ברכה, בצרון ושגשוג

הועד המרכזי של בתי ספר עממיים יהודים בארצות הברית וקנדה

**ל. רובינשטיין**

מנהל

**ש. שאפירא**

יושבראש

שנה טובה לכל קרובי בישראל ובאמריקה

**הרב מרדכי באום ומשפחתו**

ברוקלין, נ. י.

**ד"ר אהרן דובנוב**

מאחל

שנת גאולה שלמה, שלום, בריאות והצלחה

2115 W. Grand Boulevard

Detroit, Mich. 48208

שנת שלום ושלחה, ברכה והצלחה לכל קרובינו וידידינו.

**יעקב גודמן ורעיתו**

336 West End Ave., N. Y.

**ד"ר משה איינהורן**

עורך ה"רופא העברי"

מאחל לכל קוראי "הרופא העברי" וקוראי "בצרון", עורכיו ומשפחותיהם

שנה טובה ומבורכת

ניוירוק

שנת ברכה והצלחה, גאולה שלמה וישועה לאחינו די בכל אתר ואתר.

**יצחק רבינוביץ**

ברוקליין, מאס.

ברכת שנה טובה

לכל בני משפחתי ומיודעי

בכל אתר ואתר

**שמעון עוזר קאמענעצקי**

New Year Greetings

**TIKVA  
RECORDS**

**The Finest in Yiddish  
and Hebrew Recordings**

**1650 Broadway Room 301  
New York 19, N. Y.**

**Write for FREE Catalogue**

**JU 6-4934**

**THE MANHATTAN  
GENERAL HOSPITAL**

**Second Avenue at 17th Street  
New York City**



Rendering a Vital Service to the  
Community in Every Branch of  
Medical Service

**Extend New Year Greetings to the  
HOUSE OF ISRAEL EVERYWHERE!**

**DIANE FLORIST**

4762 Broadway  
(near Dyckman Street)  
Lorraine 7-7221  
New York, N. Y.

**DYCKMAN HARDWARE  
and SUPPLY CO.**

House Furnishings, Janitor's  
and Apartment Electrical,  
Plumbing Supplies - Paints -  
Glass Repairing - Keys Made  
Tel.: LO 7-1589  
200 Dyckman Street  
(Near Broadway)  
New York, N. Y. 10034

**ELWOOD PHARMACY**

Harry Klayman, PhG.  
Prescriptions  
5 Sherman Avenue  
at Broadway, New York  
LO 9-7566

**GLENN'S  
HABERDASHERY, INC.**

The Smart Man's Shop  
For Your  
Manhattan Shirts  
Jayson & Excello Shirts etc.  
178 Dyckman St., N. Y.  
LO 9-4470

**INWOOD  
WINE & LIQUOR CORP.**

Call us for Service  
4765 Broadway  
(cor. Dyckman Street)  
New York City  
LO 7-8700

**HARRY NIERMAN**

**בשר כשר**  
Strictly Kosher  
Meat & Poultry Market  
37 Sherman Avenue  
(bet. Arden & Sickles St.)  
New York City  
LO 7-7113

**NEW FAMOUS**

Kosher Delicatessen  
Try Our  
Buffet Catering Service  
ZION Products  
202 Dyckman St. N. Y. C.  
LO 9-0220

**M. PUZZO**

Shoe Repairing  
31 Sherman Ave. N. Y. C.

**R. & A.**

**FRUIT MARKET**

Fresh Fruits & Vegetables  
Best Quality — Low Prices  
206 Dyckman St., N. Y. C.

**לשנה טובה**

Greetings from a Friend of  
**DR. M. E. CHERNOWITZ**

**PERSONAL  
CLEANERS & DYERS**

2 Hour Service  
(at no extra cost)  
213 Dyckman Street  
(near Broadway, N. Y. C.)  
Plant on Premises

**לשנה טובה**

CO 7-2407

**בית מסחר ספרים  
SOLOMON RABINOWITZ**

30 Canal Street  
New York, N. Y. 10002

LO 7-6100

**LEWIS**

"Everything beautiful for the  
Home" - Gifts - Occasional  
Furniture, Lamps, Pictures,  
Lamp Shades Made to Order,  
Dinnerware, Crystalware,  
Silverware, Luggage,  
Home Bars.

148 Dyckman Street  
New York, N. Y.

**כתיבה וחתימה טובה**

**LEO'S BARBERSHOP**

Craftsmanship  
and Pleasant Service  
4764 Broadway  
at Dyckman St., N. Y. C.  
**Leo Salomon**

**FOR STYLE AND FIT**

Come to the  
**DYCKMAN DRESS SHOP**  
190 Dyckman St., N. Y. C.  
LO 7-2770



**Schapiro's**  
NEW YORK STATE

**REAL  
KOSHER WINE**

126 RIVINGTON STREET  
NEW YORK, N. Y.

Try these famous for quality wines:

Malaga, — extra heavy  
Concord Grapes — medium dry  
Concord, Sauterne, Burgandy  
Blackberry, Cherry, Loganberry,  
Mead (Honey Wine), Rosé, Tokay.

הנהלת מיסדר משה הם  
אגודות בני ציון  
בפילדלפיה

מברכת את חבריה  
בשנה טובה ומאושרה  
יעקב צוזמר, נשיא כבוד  
מאיר לזין פיליפ בעקער  
נשיא מאיר לזין  
מורים רוזומוף מורי  
מתאם הפעולות מזכיר

יעקב קעסמענבוים רעיתו ומשפחתו  
מברכים את קרוביהם וידידיהם בשנה טובה  
ומעוטרות. תהא השנה הבאה עלינו שנת גאולה  
וישועה לכל היהודים.  
תכלה שנה וקללותיה, ותחל שנה וברכותיה.  
ברוקלין, נ. י.

שנת ברכה והצלחה  
יעקב ליפמאן

ניו יורק

שנה טובה  
ומבורכת לכל קרובי ומיודעי ישראל  
ובארצות הברית.

בנציון שיפמן

א כתיבה ותתימה טובה צו אונזערע פריינד  
אין אמעריקע בכלל, אין צו אונזער משפחה  
אין ישראל בפרט.  
ראַזע און אברהם גערש

קהילה משכנת-פילה

מברכת את כל חבריה ואת הרב ד"ר ישראל  
י. קיזיס ואת כל העברים באמריקה בגמר חתימה  
טובה, בשנת חיים טובים, ברכה והצלחה.  
בוסטון, מאס.

שנה טובה

הגנו מאחלים לכל ידידינו,  
קרובינו ומכירינו בישראל,  
בארצות הברית ובכל אתר ואתר  
שנת בריאות שלום והצלחה  
מרדכי (מאקם)  
ועמי גרשברג

**BEST WISHES FROM ALL THE MEMBERS OF THE**

**PENNSYLVANIA STATE BREWERS'**

**ASSOCIATION**



ALTOONA BREWING CO.  
COLUMBIA BREWING CO.  
DUBOIS BREWING CO  
DUQUESNE BREWING CO.  
ERIE BREWING CO.  
FUHRMANN & SCHMIDT BRG. CO.  
HORLACHER BREWING CO.  
JONES BREWING CO.  
CHARLES D. KAIER CO., INC.  
LATROBE BREWING CO.

THE LION, INC.  
MT. CARBON BREWERY, INC.  
OLD READING BREWERY, INC.  
HENRY F. ORTLIEB BREWING CO.  
PITTSBURGH BREWING CO.  
C. SCHMIDT & SONS, INC.  
STEGMAIER BREWING CO.  
STRAUB BREWERY, INC.  
SUNSHINE BREWING CO.  
D. G. YUENGLING & SON, INC.

"PENNSYLVANIA'S **1st** FIRST AND OLDEST"

INSURED SAVINGS

HOME MORTGAGES

**FIRST FEDERAL SAVINGS  
AND LOAN ASSOCIATION  
OF PHILADELPHIA**

**SOUTH**

1332 Point Breeze (46)  
FULTon 9-8300

**NORTHEAST**

Castor and Cottman (49)  
PILgrim 2-2200

**PENN CENTER**

1601 Pennsylvania Blvd. (3)  
LOcust 3-0900

**3310 NORTH BROAD STREET**

Philadelphia 40, Pa.  
BAldwin 8-5537

**FLOURTOWN SHOPPING CENTER**

Bethlehem Pike, Flourtown  
VERnon 6-5200

|                                                                                                     |                                                                                     |                                                                                                    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Greetings from...<br><b>R O X Y</b><br>Cleansers — Dyers<br>1078 Broadway<br>Albany, N. Y.          | Greetings from...<br><b>LINCOLN FOODS, Inc.</b><br>1 Newbury St.<br>Lawrence, Mass. | Greetings from...<br><b>MONARCH</b><br><b>PROVISION CO.</b><br>920 W. Fulton St.<br>Chicago, Ill.  |
| Greetings from...<br><b>CHIN'S</b><br>Pagoda Restaurant<br>2092 Lee Road<br>Cleveland Heights, Ohio | Greetings from...<br><b>O L U M ' S</b><br>of Binghamton, Inc.<br>114 Clinton St.   | Greetings from...<br><b>RUSS BENDER</b><br>Beauty Shop<br>4014 No. Newhall St.<br>Milwaukee, Wisc. |
| Greetings from...<br><b>TELL CITY CHAIR CO.</b><br>Tell City, Indiana                               | Greetings from...<br><b>WEINER'S STORES</b><br>2610 McKinney                        | Greetings from...<br><b>CHECKER CAB CO.</b><br>2124 St. Marys Ave.                                 |
| <b>M O R R I S</b><br><b>LETTER SERVICE</b><br>519 Center St.                                       | <b>KENNIN &amp; POSNER</b><br>16 Court St.<br>Brooklyn, N. Y.                       | <b>TENTH STREET</b><br><b>HARDWARE</b><br><br>620 Tenth St.                                        |
| <b>WALTER W. SCHULTZ</b><br>18119 Torrence Ave                                                      | <b>MORRIS J. LARSEN</b><br>235 W. Wilson                                            |                                                                                                    |

לשנה  
טובה  
תכתבו

**A NEW YEAR'S WISH FROM ZIM-  
MAY THE YEAR 5725 BE ONE  
OF CALM SEAS AND CLEAR SKIES  
FOR YOU AND YOUR LOVED ONES.**

BE A "QUEST"...GO  
**ZIM**  
LINES ז.י.מ.

Zim liners S. S. Shalom, S. S. Israel, and S. S. Zion sail to the ports of the Mediterranean and Haifa throughout the year.

Owner's Representative: American Israeli Shipping Company, Inc.,  
42 Broadway, New York, N. Y., 580 Fifth Avenue, New York, N. Y., DI 4-7600.

Other Offices: Boston, Philadelphia, Chicago,  
Miami, Los Angeles, San Francisco, Montreal, Toronto.

NEW YORK'S  
**ZION**  
KOSHER   
DELICATESSEN



COMMONWEALTH OF PENNSYLVANIA  
DEPARTMENT OF LABOR AND INDUSTRY

September 1, 1964

Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor  
The "Bitzaron"  
Hebrew Monthly of America  
1141 Broadway  
New York 1, New York

My dear Dr. Chernowitz:

As the Citizens of the Jewish Faith throughout the United States generally, and in Pennsylvania, in particular, are about to celebrate the Jewish New Year, 5725, and thereafter, ten days later, the Day of Atonement, may I not herewith join Men of Good Will everywhere in a fervent prayer that the New Year will bring to Mankind a Lasting Peace and Brotherhood for All.

Our Citizens of the Jewish Faith have contributed an impressive share to the greatness and progress of America. Thus, through Fraternal, Philanthropic and Religious Organizations, Jews everywhere have responded generously not only to the needs of their brethren, both in this country and abroad, but are always attuned to the pleas for help of all races, religions and creeds.

And so, I am embracing this opportunity, through the columns of the "Bitzaron", to send to all my friends warm greetings for a Happy and Prosperous New Year.

Let the Old Year depart with its curses  
May the New Year descend upon us with its Blessings.

Sincerely yours,

WILLIAM P. YOUNG  
Secretary

## וְנִתְּנָה תִּקְוָה קְדֻשַׁת הַיּוֹם

"U-netanneh Tokef" is one of the theme-centers of the Rosh Hashanah liturgy and is based upon a medieval martyrologue which became very popular.

It treats of Rabbi Amnon, a wealthy and respected Jew of Mayence, who was urged by a medieval potentate to abandon Judaism. On one occasion, Rabbi Amnon evasively asked to be given three days' time for consideration. When he failed to appear on the appointed day and was consequently rebuked for his failure to keep his promise, he pleaded guilty and said that his tongue should be cut out, because he expressed a doubt as to the truth of Judaism. The incensed potentate, however, pronounced the sentence that Amnon's feet, which had refused to come, and his hands should be cut off. This was accordingly done.

Amnon gave orders that he be carried into the synagogue, where the New Year's Day was being celebrated. The reader was about to begin the Kedushah, when he was asked by Amnon to wait. The latter then extemporaneously composed a prayer and recited it then and there. This awe-inspiring prayer is called, from its initial words, "U-netanneh Tokef", which is a description of the Day of Judgment. No sooner had Rabbi Amnon finished the prayer than he expired; and what was left of his body immediately disappeared. Three days later he appeared to Rabbi Kalonymus in a dream, taught him the prayer, and asked him to disseminate it throughout Israel.

The story as given above, is found in the Mahzor of the Roman rite for the New Year's Day, published 1541. From it Gedaliah ibn Yahya took it; and the other historians followed him. The Mahzor editions reprinted it; and so the story became very popular.

Today, as in the Dark Ages, millions of downtrodden and persecuted Jews are "bleeding" in the talons of Soviet Russia and several Arab countries. We pray, with Jews everywhere, that the Almighty hasten to our afflicted brethren His Surcease and Succor.

We further extend to Jewry everywhere, generally, and to the Jews of the United States, and of Pennsylvania in particular, the traditional greetings: L'SHANAH TOVAH TIKATEVU V'TICHATEMU!

Israel C. Bloom  
Washington, Penna.

George I. Bloom  
Secretary of the Commonwealth  
State of Pennsylvania  
Harrisburg, Penna.





COMMONWEALTH OF PENNSYLVANIA  
GOVERNOR'S OFFICE  
HARRISBURG

August 28, 1964

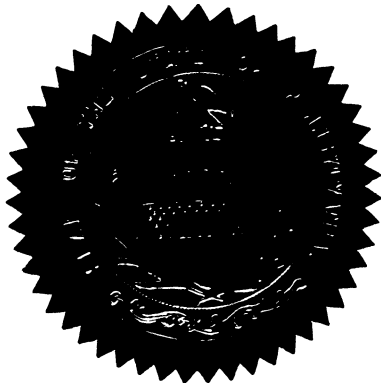
GREETINGS:

Another year in the Jewish calendar is about to begin, and I want to take this opportunity to extend to readers of the Bitzaron and to all citizens of the Jewish faith throughout the nation my heartfelt wishes for a happy and prosperous New Year 5725.

Rosh Hashana is a time for renewal of faith and for review of the marvelous religious, educational and humanitarian contributions made by Judaism in all areas of society throughout the world, and the continuing success of the growing young democracy of Israel.

Mrs. Scranton joins me in expressing our appreciation and gratitude for the honor bestowed upon us last year by the Jewish National Fund, when an entire Woodland project was initiated in our honor. We look forward to visiting this memorial on our next trip to Israel.

May the coming year bring peace, prosperity, and a steady progression toward world brotherhood.



A handwritten signature in cursive script that reads "William W. Scranton".

WILLIAM W. SCRANTON  
GOVERNOR



*Philadelphia, Pennsylvania*

ISRAEL STIEFEL

Senator in the General  
Assembly of Pennsylvania

and his son

JAY ROBERT

Extend their

NEW YEAR GREETINGS

to their many friends and  
acquaintances in Israel,

in the diaspora and

everywhere



*May They All Be Inscribed  
And Sealed In The Book Of  
Life For Health, Happiness  
and Contentment*

תשכ"ה—5725

ישראל שטיבל

סינטור של מדינת פנסילבניה  
ויו"ר הועד למען ה"בצרון"

בארצות הברית

ובנו

יעקב רוברט

מברכים את ידידיהם ומכיריהם

בישראל, בארצות הברית

ובאשר הם שם בברכת

שנת גאולה שלמה

ובהגשמת שאיפותינו הלאומיות

וגם איחולי-שגשוג ל"בצרון"

וברכות של הצלחה וכל טוב

למנהליה-מערכת

פרופיסור משה טשרנוביץ

ומשפחתו

לעורכיו, סופריו, קוראיו

ולכל חובכי התרבות העברית

בכל אתר ואתר

*the world's foremost resort is honored to present*



The Distinguished Composer-Conductor Sholom Secunda    The Celebrated Cantor Jacob Barkin  
To conduct the **Rosh Hashonah** and **Yom Kippur Services** September 6-16.  
Cantor Jacob Barkin will lead the High Holy Day Services assisted by Sholom Secunda who will direct the glorious Concord Choir.

DIETARY SUPERVISION BY RABBI JOSEPH WEINTROBE

THE *"world's foremost resort"* HOTEL

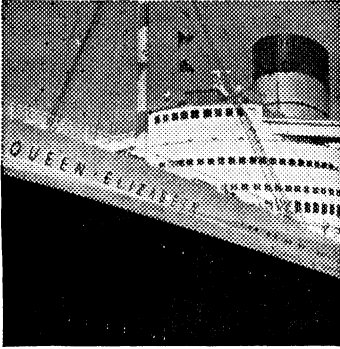
# Concord

Kiamesha Lake, New York. Only 90 minutes from N.Y.C. Ray Parker, General Manager.

Direct Wire To Hotel From N.Y.C. and Suburbs: CH 4-3500, phone Monticello, N. Y. 1840, or Call Your Travel Agent.

Published Monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except January-February, May-June, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Prof. N. Glatzer, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor; Prof. Hayim Leaf, Associate Editor. Annual Subscription, payable in advance \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1964, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

**הפלג לאירופה**  
 במלכות האדירות  
 של קונארד



ר.מ.ס. מלכת אליזבת, 83,673 טונות

**חמשת ימי בידור**  
**כשפע תענוגות**  
**באניות הגדולות ביותר בעולם**

באניות מלכת אליזבת או מלכת מרי, תהנה מן המטבח הבינלאומי ושירות אדיב. קונארד מקדיש תשומת לב מיוחדת לכשרות, ומספק אולמות מרווחים לתפילה. באירופה תוכל לסדר בדרך נוחה את נסיעתך לישראל. עונת מחירי-חיסכון נמוכים נמשכת מ-8 באוגוסט עד 31 בדצמבר. מ-1 באוקטובר עד סוף השנה, נצל מחירי נסיעות טיול של קונארד. בדרכי חיסכון אלה תוכל לערוך את נסיעתך לאירופה באחת המלכות האלה במחיר המועט של \$ 316 הלוך-ושוב (במחלקת תיירים).

**טיוולים במשך השנה כולה מ-5 עד 95 יום לנאסאו, לאיי הודו המערבית, הכף הצפוני, ים התיכון ומסביב לעולם.** בחר מקונארד גדולים אלה: קארניניה, האנייה הגדולה ביותר שנבנתה אי פעם לשם טיוולים, אניות-התאומות המפוארות פראנקוניה וקארמאניה, או מלכת אליזבת, אניית הנוסעים הגדולה ביותר בעולם.

ראה סוכן הנסיעה שלך או  
 Cunard Line, 25 Broadway,  
 New York, N. Y. 10004

**לשנה טובה תכתבו**

Our best wishes for a  
 happy and healthy 5725



**BANK LEUMI LE-ISRAEL P. M.**  
 60 WALL STREET NEW YORK

**ספרית „לדור“**  
 שעליז

**ועד ההנזק היהודי בנידורק**

ספרית „לדור“ כבר זכתה לתפוצה של 325 אלף נוספי רוב בתי-הספר והמחנות העבריים בארצות-הברית ובקנדה משתמשים בספרי „לדור“ כחומר קריאה-ולמוד מאלף ומהנה כאחד. שפע הנושאים של ספרי „לדור“ מקיף את חיי עמנו ויצירתו בכל תפוצותיו בעבר ובהווה. ספרי „לדור“ כתובים בשפה קלה וברורה והם מופיעים בלוחית ציורים אמנותיים ובהידור רב.

עד עכשיו הופיעו 43 ספרים.

בשנת תשכ"ה יופיעו הספרים הללו:

„שבע מנורות“ שני חלקים, מאת מ. י. מיכאלי;  
 „ארבעה ספורים“ מאת דוד פרישמן ומרדכי זאב  
 פייארברג, מעובדים ע"י אלחנן אינדלמן;  
 „בונה מקדש. מעט“ (על ד"ר יהודה לייב מאגנס),  
 שני חלקים, מאת ארי אבן-זחב.

מחיר כל ספר — דולאר אחד. לקונים בבת אחת 25 ספטים ומעלה — הנחה של 25 אחוזים.

בהזמנות יש לפנות לפי הכתובת:

**JEWISH EDUCATION COMMITTEE**  
**PRESS**  
 426 WEST 58th STREET  
 NEW YORK, N. Y. 10019

## אוצר המלים והניבים

מאת צבי שארפשמיינ

מהדורה שלישית, מורחבת.

לכסיקון של מלים נרדפות וקרובות משמעות, בצירוף ניבים וביטויים, משלים ומליצות, מימרות ופתגמים, מלוקטים מכל מקורות ספרותנו העתיקה והחדשה. בסופו מפתח מפורט.

הספר מכיל כאלף וארבע מאות ערכים, בראש כל ערך המלה המרכזית של העניין המבוקש, ומייד אחריו רשימה ארוכה של נרדפים למבחר. סוחר הכותב לחבירו, פקיד הכותב תזכיר, סופר הכותב סיפור, עתונאי הכותב מאמר, נואם המתכונן לנואם וכי וכי וחסרות להם מלים, כי לא יוכלו לחזור על מלה אחת באותו משפט, בא האוצר ומשיט לו בקנה מלים נרדפות לבחירה.

ברוך קרוא ב"מעריב".

מחירו \$7.50

יצא בהוצאת ראובן מס בירושלים

## תולדות החינוך בישראל בדורות האחרונים

מאת צבי שארפשמיינ

הספר היחידי במקצוע הזה.

שלושת הכרכים מקיפים את תולדות החינוך היהודי באירופה, בארצות אמריקה הצפונית והדרומית, בארצות המזרח התיכון ובכמה ארצות אחרות במשך מאה וחמישים השנים האחרונות.

המקורות הספרותיים של הדורות האחרונים, מהם שאב המחבר את ידיעותיו, מובאים על פי רוב בצורתם ובסגנונם, מבלי להריק מכלי אל כלי, והעבר קם לתחיה על ידי שפתי המשתתפים ביצירת ההיסטוריה. רוב פרקי הספר נקראו לפני פרסומם על ידי אנשי מקצוע לארצותיהם.

תמונות מלוות את הפרקים.

אין לך מחנך שלא ילמד הרבה על תולדות החינוך ועל בעיותיו בארצות שונות ובתנאים שונים, מתוך הכרכים האלה, ואין לך אדם הכותב על שאלות החינוך שאינו משתמש בספר רב ערך זה.

שלושה כרכים, מחיר כל כרך \$4.50

הופיעו:

## תקליטי מפטיר והפטרה

כוללים: טעמי הזמרה של ברכת התורה, המפטיר, ההפטרה וברכותיה. הוקלטו על-ידי החזן שמחה בן-גלי, לפי המסורת, על יסוד עיבודם של אידלסון, רחובסקי, נתנסון ובינדר. המקליט בחר בדרגת קול קלה לכל. תקליט לכל שבת ומועד. ארוך נגן.

## INSTRUCTIONS AND TEXTS INCLUDED

L. P. 12"

\$3.98

יצאה לאור חוברת ללימוד הכתיבה בשם

כתב ברור

לפי הכתב האחד שנתקבל  
בכל בתי-הספר בישראל

צורות האותיות נקבעו בידי ועדה של משרד החינוך והתרבות בישראל מחיר כל מחברת 25 ס. מחיר 50 מחברות הנקנות בבת-אחת — \$10.00

בהוצאת ראובן מס בירושלים  
יצא לאור

גדולי חנוך בעמנו

מאת צבי שארפשמיינ

הספר פותח במהר"ל מפראג ומסיים ביאנוש קורצ'אק, תקופה של שלש מאות שנים ויותר, המתוארים הם מכל המחנות: חרדים ומשכילים, אדוקים בישן ונאורים להוטים אחר החדש, ראשי ישיבות ופדגוגים מודרניים. בחייהם נבדלו, אבל כאן הם נחים בשלום זה בצד זה, מלבד שני הנוכחים לעיל נכללו בספר האישים: נ. ה. וויזל, ר' חיים מוואלוז'ין, הנצי"ב, ר' ישראל סלנטר, החפץ חיים, א. כהנשטאם, ד"ר יונה טשארנא, ש. ח. ולקומיץ, יצחק אפשטיין, דוד ילין, ש. בנדרלי, ד"ר ניסן טורוב, שרה שנירר, יחיאל הלפרין, ח. א. פרידלנדר.

נ. צ. מיימון ב"בצרון".

מחיר הספר \$4.50

כל הספרים נמכרים ע"י "שילה"

SHILO PUBLISHING HOUSE  
310 WEST 105th STREET  
NEW YORK, N. Y. 10025

## שמחה זאב זאלצמן ורעיתו

מברכים את כל ידידיהם ומכיריהם ואת כל אחיהם בני ישראל בכל מקום שהם

בשנה טובה ומבורכת

תחא שנת תשכ"ה שנת גאולה שלמה וישועה לעמנו ולארצנו.

ניו-יורק

---

## ד"ר משה טשרנוביץ רעיתו וב"ב

מברכים בשנה טובה ומאושרת

את קרוביהם, ידידיהם ומכיריהם ואת כל העברים הותיקים

תומכי ה"בצרון" וקוראיו ואת חברי

"הועד להוצאת כתבי רב צעיר"

שניאור זלמן אש, שמחה זאב זלצמן, שמואל כץ ויצחק פינקל.

מי יתן ותביא השנה אתה את האדרת היצירה העברית ועלית קרנה של מדינת ישראל.

ניו-יורק

---

בגיל ורעדה אנו עומדים בהתגשם חזון הדורות לעינינו. אשרי עין ראתה זאת  
ואשרי אוזן קשובה לפעמי משיחנו בארץ אבות.

אנו מברכים בשנה טובה ומוצלחת

את ידידינו וקרובינו במדינת ישראל ובכל אתר ואתר.

יהי רצון ששנת תשכ"ה תביא בכנפיה השלום המקווה וישראל ישכון לבטח בארצנו

יצחק ושושנה פינקל

מנהטן-ביטש, ברוקלין

---

## שניאור זלמן אש ורעיתו

מברכים את

עורכי ה"בצרון" ומשפחותיהם

ואת ידידיהם וקרוביהם בכל מקום שהם בשנה טובה ומבורכת

תכלה שנה וקללותיה — תחל שנה וברכותיה!

יהי רצון ששנה זו תהיה שנת ישועה וגאולה שלמה לעמנו ולארצנו.

ניו-יורק

## שמואל כ"ץ ורעיתו ובני-ביתו

מכרכים את כל ידידיהם וקרוביהם באמריקה ובמדינת ישראל ואת חברי הועד להוצאת כל כתבי רב צעיר ואת עורכי ה"בצרון" ומשפחותיהם, ואת כל בוני ארצנו ותרבותנו

בשנה טובה ומאושרת

תכלה שנה וקללותיה — תחל שנה וברכותיה!

איגוד הפועלים  
היהודים הלאומיים

(ידישינאציאנאלער ארבעטער  
פארבאנד)

מברך את כל חבריו ואת כל הציונים  
והעברים באשר הם שם

בשנה טובה ומבורכת

מאיר בראון, נשיא-כבוד  
ש. באנמשעק, נשיא  
יעקב קצמן, מזכיר

ברכת כתיבה וחימה טובה  
מאות היתומות במוסד המהולל  
בית היתומות הכללי בירושלים  
מצפות לעזרתך

אין מצחה גדולה מזו של החוקת המוסד המפורא  
הזה הקיים 62 שנה. — נא להושיט לו יד עזרה.  
בית היתומות הכללי בירושלים

שלחו תרומותיכם אל :

GENERAL ISRAEL ORPHANS'  
HOME FOR GIRLS

154 Nassau Street

New York, N. Y. 10038

Tel.: COrtland 7-7222

## השכונה הציונית דמנהטן ביטש,

ברוקלין

מברכת את נשיא ההסתדרות הציונית באמריקה, ד"ר מ. נוסבאום  
את נשיא הגליל הציוני דברוקלין, ה. י. פליגל  
ואת כל הציונים בכל מקום שהם  
בשנת שלום ואושר

אנו תפילה שבשנה הבאה נזכה לראות בפריחת מדינת ישראל ושגשוגה.  
יצחק פינקל, נשיא

הננו מאחלים לכל ידידינו, קרובינו ומכירינו בארה"ב ובכל אתר ואתר  
שנה טובה ומוצלחת

שנת בריאות, שלום ושגשוג לשפה העברית

משה ב. ניומן ורעיתו איטה

שנה טובה ומאושרת

למדינת ישראל ושריה, לד"ר משה טשרנוביץ ומשפחתו  
תומכי ה"בצרון", קוראיו וסופריו  
ולעם ישראל בכל העולם

אברהם בן יוסף קבינסקי

# חברי ההסתדרות העברית בפילדלפיה

שולחים את מיטב ברכותיהם לקראת השנה  
החדשה הבע"ל לכל העוסקים במסירות  
ובאמונה למען החייאת הלשון והתרבות  
העברית בקהילת ישראל באמריקה.

תהא השנה שנת בנין ויצירה. שלום ורווחה  
לעמנו היושב בציון ובכל אתר ואתר



יעקב צוזמר, נשיא-כבוד  
רבקה קרף, מזכירה  
יעקב לוי, נשיא  
מאיר לוי, גזבר  
אבא אבנר, אריה דשכסקי,  
סגני נשיאות  
ד"ר אליעזר גואלמן, ראש הדוכן